

Головний редактор:Лагодієнко В.В., д.е.н., професор
(Одеса, Україна)**Заступник головного редактора:**Каламан О.Б., к.е.н., доцент
(Одеса, Україна)**Редакційна колегія:**Буркинський Б.В.,
акад. НАН України, д.е.н., професор
(Одеса, Україна)Башинська І.О., к.е.н., доцент
(Одеса, Україна)Бондаренко С.А., к.е.н.
(Одеса, Україна)Геворгян Сурен, д.е.н., професор
(Среван, Вірменія)Гечбая Бадрі, д.е.н., доцент
(Батумі, Грузія)Гринчуцький В.І., д.е.н., професор
(Тернопіль, Україна)Дан-Маріус Войчелаш, к.е.н., доцент
(Бухарест, Румунія)Дейнеко Л.В., д.е.н., професор
(Київ, Україна)Кнап-Стефанюк Агнешка, к.е.н., доцент
(Краків, Польща)Крупіца І.В., к.е.н., доцент
(Одеса, Україна)Купінець Л.С., д.е.н., професор
(Одеса, Україна)Лапціцька О.В., к.е.н., доцент
(Гомель, Білорусь)Мартинюк О.А., д.е.н., доцент
(Одеса, Україна)Масленников Є.І., д.е.н., професор
(Одеса, Україна)Мудрак Р.П., д.е.н., професор
(Умань, Україна)Немченко В.В., д.е.н., професор
(Одеса, Україна)Нікішина О.В., д.е.н., с.н.с.
(Одеса, Україна)Ніколюк О.В., к.е.н., доцент
(Одеса, Україна)Окуліч-Козарин Валерій, д.соц.н. габіліт., професор
(Краків, Польща)Пархоменко Н.В., к.е.н., доцент
(Гомель, Білорусь)Пономаренко Т.В., д.е.н., доцент
(Київ, Україна)Рейман Кшиштоф, професор надзв. докт. габіліт.
(Ярослав, Польща)Савенко І.І., д.е.н., професор
(Одеса, Україна)Седікова І.О., д.е.н., доцент
(Одеса, Україна)Сіскос Свангелос, д.е.н., професор
(Козані, Греція)Хаджієв Божидар Іванов, д.е.н. габіліт., професор
(Пловдив, Республіка Болгарія)Хумарова Н.І., д.е.н., с.н.с.
(Одеса, Україна)**Відповідальний редактор:**Ступницька Т.М., к.е.н., доцент
(Одеса, Україна)**Технічні редактори:**Баранюк Х.О., асистент
(Одеса, Україна)Володіна О.П., асистент
(Одеса, Україна)**Адреса редакції:**Одеська національна академія харчових технологій,
к. А-301, вул. Канатна, 112, м. Одеса, 65039

Тел.: 067-556-06-30

E-mail: t.stupnitska@gmail.com

www.fie.onaft.edu.ua

Відповідальність за достовірність інформації несе автор публікації.
Матеріали друкуються мовою оригінала. Передрукування матеріалів
журналу дозволяється лише за згодою редакції.

Формат 60x84/8. Папір офсетний. Гарнітура TNR. Тираж 500 прим.

Віддруковано у ПП «Фенікс»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1044 від 17.09.02)

вул. Зоопаркова, 25, м. Одеса, 65009, Україна

Тел. +38(048) 7777-591.

Засновники:Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України,

Одеська національна академія харчових технологій

Зареєстровано Міністерством юстиції України 04.08.2008 р.
Свідоцтво: Серія КВ № 14344-3315PРекомендовано до друку та розповсюдження в мережі Internet
Вченою Радою Одеської національної академії
харчових технологій 07.06.2019 р., протокол № 11Журнал включено до переліку наукових фахових видань України
категорія «Б» за спеціальностями: 051 «Економіка», 071 «Облік і
оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073
«Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова
діяльність», 241 «Готельно-ресторанна справа», 242 «Туризм», 281
«Публічне управління та адміністрування», 292 «Міжнародні економічні
відносини»

(Наказ Міністерства освіти і науки України №612 від 07.05.2019 р.)

Зміст**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК РИНКУ ПРОДУКТІВ
ХАРЧУВАННЯ****Антонюк П.О., Антонюк О.П., Ступницька Т.М., Баранюк Х.О.**Аналіз стану торгівлі агропродовольчими товарами України з країнами
Африки..... 3**Криницька О.О., Ткачук Т.І.** Оцінка впливу використання генетично
модифікованої продукції на стан продовольчої безпеки 13**Нікішина О.В.** Логістична структура товарного ринку: теоретичні
положення та прикладні аспекти 20**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВ****Маркова Т.Д., Володіна О.П., Митрофанов О.С., Чеглатонсва А.С.**Власний капітал: підходи до його визначення, класифікації та його
структура..... 31**Некрасова Л.А.** Новітні аспекти стратегування розвитку виробничих
підприємств України в умовах децентралізації..... 38**Седікова І.О.** Управління реверсивними процесами підприємств в
циркулярній економіці..... 47**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МЕНДЖМЕНТУ****Каламан О.Б., Окуліч-Козарин В., Пурицхванідзе О.В.** Ризик якспецифічний компонент управління стратегічними підприємствами в
аграрному секторі в сучасних умовах розвитку України..... 54**Найда І.С., Найда А.В., Галицький О.М.** Сучасні інструменти оцінки
конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства..... 62**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ****Вігуржинська С.Ю., Колесник В.І.** Роль нематеріальних активів у

формуванні інноваційного розвитку підприємства..... 71

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ**Ніколюк О.В., Крусір Т.О.** Сучасний стан та перспективи розвитку

фондової біржі в умовах глобалізації..... 78

Тарасова О.В. Проблеми формування депозитної бази комерційних
банків України..... 89

Содержание

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ РЫНКА ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ

Антонюк П.О., Антонюк О.П., Ступницька Т.М., Баранюк К.А. Анализ состояния торговли агропродовольственными товарами Украины и стран Африки.....	3
Криницкая О.А., Ткачук Т.И. Оценка влияния использования генетически модифицированной продукции на состояние продовольственной безопасности.....	13
Никишина О.В. Логистическая структура товарного рынка: теоретические положения и прикладные аспекты.....	20

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Маркова Т.Д., Володина Е.П., Митрофанов А.С., Чеглатонева А.С. Собственный капитал: подходы к определению, классификации и его структура.....	31
Некрасова Л.А. Новые аспекты стратегирования развития производственных предприятий Украины в условиях децентрализации.....	38
Седикова И.А. Управление реверсивными процессами предприятий в циркулярной экономике.....	47

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МЕНЕДЖМЕНТА

Каламан О.Б., Окулич-Козарин В., Пурцхванидзе О.В. Риск как специфический компонент управления стратегическими предприятиями в аграрном секторе в современных условиях развития Украины.....	54
Найда И.С., Найда А.В., Галицкий А.Н. Современные инструменты оценки конкурентоспособности сельскохозяйственного предприятия.....	62

ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОБЛЕМЫ

Вигуржинская С.Ю., Колесник В.И. Роль нематериальных активов в формировании инновационного развития предприятия.....	71
---	----

ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Николук Е.В., Крусир Т.А. Современное состояние и перспективы развития фондовой биржи в условиях глобализации.....	78
Тарасова Е.В. Проблемы формирования депозитной базы коммерческих банков Украины.....	89

Contents

CREATION AND DEVELOPMENT OF FOOD MARKET

Antonyuk P., Antonyuk O., Stupnytska T., Baraniuk Kh. Analysis of the state of trade in agricultural goods of Ukraine and African countries.....	3
Krinitzka O., Tkachuk T. Evaluation of the impact of using genetically modified products on food security condition.....	13
Nikishyna O. Logistic structure of the commodity market: theoretical positions and applied aspects.....	20

THE PRESENT-DAY PROBLEMS OF THE ECONOMY OF ENTERPRISES

Markova T., Volodina O., Mytrofanov O., Chehlatoniev A. Equity capital: approaches to definition, classification and its structure.....	31
Niekrasova L. New aspects of strategy development of Ukrainian industrial enterprises in decentralized environment.....	38
Sedikova I. Development of conceptual principles of the circular economy.....	47

THE THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF MANAGEMENT

Kalaman O., Okulicz-Kozaryn W., Purtskhvanidze O. Risk as a specific component of strategic enterprises management in the agrarian sector in the current conditions of Ukraine development.....	54
Naida I., Naida A., Halytskyi O. Modern instruments of competitiveness assessment of an agricultural enterprise.....	62

THE INNOVATION-INVESTING PROBLEMS

Vihurzhyńska S., Kolesnyk V. The role of intangible assets in formation of innovative development an enterprise.....	71
---	----

THE FINANCE-CREDIT INTERACTION

Nikoliuk O., Krusir T. Current state and prospects for development of stock exchange in globalization conditions.....	78
Tarasova O. The problems of formation of the deposit base of commercial banks of Ukraine.....	89

УДК 339.5.053:338.43:005.52 (477:6)
DOI: 10.15673/ie.v11i2.1388

Антонюк П.О.

кандидат економічних наук, науковий співробітник
відділ ринкових механізмів і структур
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: paul_antonyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8100-2563

Ступницька Т.М.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра обліку та аудиту
E-mail: t.stupnitska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2517-2795

Антонюк О.П.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра обліку та аудиту
E-mail: olegantoni@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9182-4982

Баранюк Х.О.

асистент
кафедра обліку та аудиту
Одеська національна академія харчових
технологій
вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: baranyuk.kristina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3346-0332

АНАЛІЗ СТАНУ ТОРГІВЛІ АГРОПРОДОВОЛЬЧИМИ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКИ

Дана стаття присвячена дослідженню сучасного стану торгівлі України і країн Африки агропродовольчими товарами. З цією метою пропонується використання в аналізі товарної та територіальної (по субрегіонах Африки) структур експорту, що дає можливість встановити особливості напрямів експортних потоків. Виявлено, що основні обсяги агропродовольчої продукції направляються в шість країн Північної Африки. В інші 48 країн, а саме в Субсахарську Африку, де проживає більше 80,0% населення континенту, що є потенційно величезним ринком для українських підприємств, приходиться близько 18,0% імпорту з України. Торгівля з цими країнами знаходиться на початковому етапі розвитку. Встановлено, що для всіх субрегіонів, основними товарами імпорту з України є продукти рослинного походження і жири та олії тваринного та рослинного походження. Але їх частка в загальному продовольчому імпорті поступово скорочується з 96,4% в 2013 р. до 84,3% в 2017 р. Також аналіз експорту в розрізі товарних груп показує чітку тенденцію до зростання абсолютно і відносно продажу з України продуктів тваринного походження і готових харчових продуктів. Виконаний аналіз показує, що Україна недостатньо використовує можливості розширення своєї присутності на африканському ринку агропродовольчої продукції. Зроблено висновки про високу ефективність торгівлі з країнами Африки, про що свідчить коефіцієнт покриття експортом імпорту – самий високий у порівнянні з іншими напрямками – СНД, ЄС, Азії. Доведено необхідність для розширення експорту в Африку різних заходів державної підтримки, в т.ч. дипломатичної. У висновках представлено рекомендації стосовно збільшення продаж агропродовольчої продукції на ринках країн Африки, а також напрям подальших наукових досліджень.

Ключові слова: агропродовольча продукція, експорт, товарна структура, субрегіони, територіальна структура, сальдо, дипломатична підтримка.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Починаючи з 2014 р. агропродовольча продукція стає головним експортним товаром України. Це один з небагатьох видів товарів, експорт яких зріс за період 2013-2017 рр. на 104,9% при тому, що весь експорт товарів скоротився на 30,6%. Зростання агропродовольчого експорту має виключно важливе значення для економіки держави, її фінансового становища, так як саме по цій групі товарів формується значне позитивне сальдо. Проте з суттєвою втратою позицій на рин-

ках країн СНД, яке може тривати і в найближчі роки, із збільшенням експортних можливостей держави, постає проблема розширення експорту агропродовольчої продукції в інші об'єднання та країни світу. Саме тому дослідження питань агропродовольчого експорту з України до найбільших її імпортерів набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Агропродовольча продукція поступово становиться важливим експортним товаром, що потребує постійного аналізу можливості розширення її продаж на

зовнішніх ринках. Різні аспекти зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами висвітлюються в роботах таких вітчизняних вчених-економістів, як: Б.В. Духницький [4], І.Г. Кириленко [5], М.А. Лисак, О.О. Шеремет [6], В.М. Нелеп [8], Ю.О. Лупенко [9]. Проте проблема збільшення експорту вітчизняної продукції сільського господарства і харчової промисловості потребує постійного аналізу рівня, динаміки і структури українського експорту в напрямку основних країн-імпортерів.

Формулювання цілей дослідження. Метою даного дослідження є аналіз динаміки обсягів, товарної та територіальної структури, тенденцій і результативності експорту агропродовольчої продукції в країні Африки, особливостей їх ринку та оцінка перспектив зростання вітчизняного експорту.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В умовах інтеграції України в світову економічну систему важливе місце займає торгівля. В останні роки головним експортним товаром України стає продукція сільського господарства та харчової промисловості (товарні групи 1-24 УКТЗЕД), частка якої в загальному експорті товарів зростає з 27,2% в 2013 р. до 41,0% в 2017 р. [1]. Ці зміни відбулися за умов скорочення загального експорту товарів з України з 62,3 млрд. дол. в 2013 р. до 43,3 млрд. дол. 2017 р., або на 30,6 % і зростання експорту агропродовольчої продукції, відповідно, з 16,93 млрд. дол. до 17,76 млрд. дол. або на 104,9%. Україна зміцнює свої позиції на світовому аграрному ринку – входить до десятки найбільших світових виробників зерна і олійного насіння та займає лідируючі позиції серед експортерів цієї продукції. За прогнозами до 2030 р. виробництво зерна в Україні сягатиме 80 млн. т., а експортний фонд перевищить 50 млн.т. [7]. Зростання експортних можливостей в умовах різких змін в географічній структурі експорту, головною ознакою яких було скорочення торгівлі з країнами СНД, ставить питання розширення ринків збуту, одним з яких є ринок країн Африки. Цей континент – один з регіонів світу, що

швидко розвивається, але недостатньо насичений товарами.

Однією з найбільш актуальних проблем для Африки являється саме забезпечення продовольчими товарами, потреба в яких існувала завжди, а нині загострюється як результат швидкого зростання чисельності населення і платоспроможного попиту. При недостатньому внутрішньому виробництві продуктів харчування в країнах континенту продовольча проблема вирішується за рахунок імпорту, масштаби якого досить значні. В 2016 р. африканський континент витратив 65,8 млрд. дол. на імпорт продуктів харчування, а основними експортерами являються Бразилія, Франція, Індія і США [16]. В умовах Африки усі основні продукти харчування є предметом чистого імпорту і ситуація в цьому плані лише посилюється, особливо стосовно продуктів з високою доданою вартістю. По даним ФАО до 2023 р. дефіцит продуктів харчування для країн континенту може скласти, тис. тон: пшениця – 44987; інші зернові – 22851; олійні культури – 3494; борошно – 4461; масло вершкове –161; рослинні олії – 8775 ; цукор –11684 [18].

Україна розширює експорт агропродовольчої продукції в цей перспективний регіон і динаміка в цьому напрямку досить висока – з 1996 р. по 2017 р. обсяг експорту зріс майже в 24 рази. Нині країни Африки в експорті продуктів харчування з України займають третє місце після країн ЄС та Азії. В результаті скорочення всього товарного експорту до країн Африки з 5095 млн. дол. в 2013 р. до 4048 млн. дол. в 2017 р. або на 21,6% і зростанні експорту агропродовольчої продукції, ця продукція стає головним експортним товаром з України з часткою в 2017 р. 62,9%, що перевищує цей показник по іншим регіонах світу.

Африку не слід розглядати як один великий одноманітний ринок, так як всі країни цього континенту відрізняються між собою рівнем розвитку, національними особливостями населення, наявності об'єктів інфраструктури тощо, що впливає на обсяг і структуру експорту (табл. 1).

Таблиця 1

Структура експорту в розрізі субрегіонів Африки *

Субрегіони	Кількість країн	Населення станом на 2016 р.		2015 р.		2017 р.		2017 р. в % до 2015 р.
		млн. осіб	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	
Північна Африка	6	224	18,7	1754,8	87,6	2098,9	85,5	119,6
Східна Африка	18	393	32,8	138,6	6,9	141,4	5,4	102,0
Центральна Африка	9	166	13,8	9,9	0,5	40,6	1,6	4,1 рази
Західна Африка	16	353	29,5	40,9	2,1	198,7	7,8	4,8 рази
Південна Африка	5	62	5,2	58,8	2,9	67,2	2,7	114,3
Всього	54	1198	100,0	2003,0	100,0	2546,8	100,0	127,1

*розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [2]

Як видно з даних табл. 1, особливості африканського ринку з точки зору експорту агропродовольчих товарів з України, проглядаються в територіальній структурі – по субрегіонах континенту. Найбільші експортні потоки агропродовольчої продукції направляються в країни Північної Африки – Алжир, Єгипет, Лівію, Марокко, Судан, Туніс, що входять в десятку найбільших імпортерів з України. Лідером в імпорті з України являється Єгипет з часткою близько 50% всього імпорту континенту. Але в продовж 2013-2017 рр. експорт до Єгипту скоротився з 1524 млн. дол. до 1259 млн. дол., що значно зменшило результати та динаміку всього континенту. Інші регіони Африки, де проживає 81,3% населення 48 країн, імпортують лише 15-17% продукції з України. В числі десяти найбільших імпортерів, по даних 2017 р., ці регіони представлені лише чотирма країнами: Кенія (Східна Африка), Мавританія, Нігерія (Західна Африка) та ПАР (Південна Африка). Саме ці регіони, тобто Африка на південь від Сахари (Субсахарська Африка), можна розглядати як досить перспективні для нарощування українського експорту.

В імпорті агропродовольчих товарів країнами Африки по окремим регіонам спостерігаються певні відмінності, проте загальною рисою являється підвищений попит на пшеницю, кукурудзу, рослинні олії, цукор [20]. Крім цього в значних обсягах імпортуються овочі і фрукти, м'ясо, риба, молочні продукти та інші. Це виглядає нелогічним враховуючи, що на континент приходиться 65% орних земель світу. Якщо ситуація з малоефективним використанням сільськогосподарського потенціалу континенту істотно не зміниться, то до 2030 р. імпорт продовольства в країни Африки перевищить 110 млрд. дол. [19].

У товарній структурі експорту агропродовольчих товарів з України найбільшу частку мають продукти рослинного походження (головним чином кукурудза, пшениця, ріпак, соєві боби), та жири і олії тваринного або рослинного походження (в основному олія соняшникова нерафінована). Саме ці види товарів найбільше потребують імпортери країн Африки, що підтверджує товарна структура агропродовольчого експорту з України до споживачів континенту (табл. 2).

Таблиця 2

Товарна структура експорту агропродовольчої продукції до країн Африки *

Розділи продукції відповідно УКТЗЕД	2013 р.		2015 р.		2017 р.		2017 р. до 2013 р.	
	млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	абс.	%/+-
1. Живі тварини, продукти тваринного походження	30	1,2	68	3,4	160	6,3	130	5,3 рази
2. Продукти рослинного походження	1965	77,4	1559	77,8	1934	75,9	-31	98,4
3. Жири та олії тваринного та рослинного походження	482	19,0	239	11,9	215	8,4	-267	44,6
4. Готові харчові продукти	62	2,4	137	6,9	238	9,4	176	3,8 рази
Всього	2539	100,0	2003	100,0	2547	100,0	8	100,3

* розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [2]

Як видно, до країн Африки Україна найбільше експортує продукти рослинного походження та жири і олії тваринного та рослинного походження. Правда їх частка скорочується як абсолютно, так і відносно. Натомість зростає експорт продукції тваринного походження і готових харчових продуктів, як

за рахунок розширення номенклатури, так збільшення обсягів продаж.

Особливості ринку африканських країн стають примітними при розгляді товарної структури агропродовольчого експорту по субрегіонах континенту. (табл. 3).

Таблиця 3

Товарна структура експорту агропродовольчої продукції з України в розрізі субрегіонів Африки *

(%)

Субрегіони	Рік	Живі тварини і продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири та олії тваринного та рослинного походження	Готові харчові продукти	Всього
Північна Африка	2013	0,6	75,2	21,5	2,7	100,0
	2017	5,9	77,0	8,9	8,2	100,0
Східна Африка	2013	0,5	94,4	5,1	-	100,0
	2017	2,8	80,7	8,6	7,9	100,0
Центральна Африка	2013	38,3	60,4	1,3	-	100,0
	2017	18,0	72,9	7,6	1,5	100,0

Продовження табл.3

Субрегіони	Рік	Живі тварини і продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири та олії тваринного та рослинного походження	Готові харчові продукти	Всього
Західна Африка	2013	42,9	38,2	1,0	17,9	100,0
	2017	9,3	58,6	6,4	25,7	100,0
Південна Африка	2013	0,3	92,8	6,7	0,2	100,0
	2017	5,2	90,0	1,3	3,5	100,0

* розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [2]

Дані про товарну структуру за 2013 і 2017р. показують, що для країн усіх субрегіонів головним продуктом імпорту з України є продукти рослинного походження. А найбільша частка цих продуктів в імпорті країн характерна для Східної та Південної Африки. Країни на південь від Сахари імпортують відносно менше жирів та олій тваринного та рослинного походження. Натомість в країнах Центральної Африки значну частку в імпорті складають продукти тваринного походження, а в країнах Західної Африки, як продукти тваринного походження, так і готові харчові продукти.

Товари з України цілком конкурентні на африканському ринку на якому відсутні обмеження, що існують на інших ринках, насамперед ЄС. В багатьох випадках Україна ще має відкривати для себе ринки країн Африки, тому не слід вважати, що українська продукція представлена на африканському ринку в задовільному для свого потенціалу обсягах. Так країни континенту являються значними імпортерами м'яса, особливо м'ясо птиці, де основними поставщиками виступає Бразилія та країни Європейського Союзу. За період 2013-2017 р.р. Україна суттєво наростила експорт м'яса птиці та інших продуктів тваринного походження до країн Африки. В 2017 р. до країн Африки було експортовано 66898 т. м'яса та субпродуктів свійської птиці (основна продукція товарної групи 02 «М'ясо та їстівні субпродукти») проти 10995 т. в 2013р., тобто більш ніж у 6 разів. Завдяки високим темпам росту частка країн Африки з загальному експорту м'яса птиці з України зросла з 7,5% в 2013 р. до 24,6% в 2017 р. Розширюється, як і по інших товарах, географія поставок м'яса птиці. Основні покупці, що систематично нарощують закупки це: Північна Африка – Єгипет, Лівія; Західна Африка – Гамбія, Гвінея Мавританія; Центральна Африка – Габон, Демократична Республіка Конго.

Споживання молока і молочних продуктів в країнах континенту в значній мірі забезпечується за рахунок імпорту, масштаби якого досить значні. Тільки країни на південь від Сахари імпортують молочних продуктів на суму 2,4 млрд. дол. [14]. Але цей напрям експорту не дуже популярний у наших підприємств. В 2017 р. в країни на південь від Сахари було експортовано продукції: товарної групи 04 «Молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед» лише на суму 14,6 млн. дол., а в країни Північної Африки на суму 48,6 млн. дол. В основному експортували два види продукції: молоко і вершки згущені та з додаванням цукру і масла вершкове. Успішно розвивається експорт саме масла вершкового. Розпочавши його експорт у 2015 р. з обсягу 4053 т. в 2017 р. було реалізовано 8745 т. на суму 37,7 млн. дол. В продовж цього короткого періоду єдиними імпортерами були Марокко і Єгипет. Масштаби українського експорту молочних продуктів виглядають досить скромно у порівнянні з потребами імпортерів в т.ч. африканських, що пояснюється обсягами виробництва молока в Україні. В 2017 р. виробництво молока в Україні склало лише 47,9% від рівня 1990 р. Зрозуміло, що без істотного зростання виробництва молока неможливо не тільки наситити внутрішній ринок, але й формувати необхідні ресурси для експорту молока та молочних продуктів.

Нині країни Африки являються одними з найбільших імпортерів зернових, при цьому Єгипет, Алжир, Марокко і Туніс є одними з найбільших у світі імпортерів пшениці [15], що відкриває перед експортерами з України великі можливості для освоєння такого ринку. В торгівлі України з країнами Африки переважають саме зернові культури – пшениця, ячмінь, кукурудза, а також соєві боби (табл. 4).

Таблиця 4

Експорт зернових культур і соєвих бобів в країни Африки*

Культури	2013 р.		2017 р.		2017 р. в % до 2013 р.	
	тис. т.	млн. дол.	тис. т.	млн. дол.	тис. т.	млн. дол.
1. Пшениця	4146	1026,1	5723	933,7	138,0	91,0
2. Ячмінь	352	87,5	673	100,4	191,2	114,7
3. Кукурудза	3075	702,8	4365	667,7	141,9	95,0
4. Соя	243	120,8	425	154,2	174,9	127,6
Всього	7816	1937,2	11186	1856,0	143,1	95,8

* розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [2]

Розглянуті дані свідчать, що чотири культури складають основу вітчизняного експорту до країн Африки. На них приходиться більше 96% експорту продукції рослинного походження і близькі 73-76% загального експорту в цьому напрямку. Період 2013-2017 рр. характеризується значним зниженням експортних цін, (%): пшениця – 34,6; ячмінь – 39,9; кукурудза – 32,9; соєві боби – 26,9, в результаті чого фінансові результати суттєво зменшились. При зростанні фізичного обсягу експорту на 143,1% валютна виручка скоротилась на 4,2%. Основні потоки розглянутих культур направляються в країни Північної Африки – пшениці – 78%, ячменю – 98,6%, кукурудзи – 88,8%, соєвих бобів – 100% (за даними 2017 р.). Значні обсяги зернових імпортують країни на південь від Сахари: Кенія, Мавританія, Південна Африка, Нігерія, Сенегал.

Країни Африки є перспективним ринком для продукції переробки зернових. В першу чергу мова іде про борошно пшеничне. Експорт борошна пшеничного зріс за період 2013 – 2017 рр. з 6005 т. до 97293 т., а частка країн Африки в загальному експорті цієї продукції досягла 22,0%. Вітчизняним експортерам борошна слід бути готовими до надзвичайної конкуренції з боку борошномелів Туреччини, що є найбільшим у світі експортером цієї продукції і тому, що ряд країн Африки, які активно купують нашу продукцію, виявляються не найблагонадійнішими [3]. В основному борошно пшеничне іде в ті країни, що мало імпортують пшеницю – Ангола, Бенін, Гана, Сомалі, Сьера-Леоне та інші. Найбільшим імпортером борошна пшеничного являється Ангола, яка в 2017 р. імпортувала з України 39,7 тис.т. продукції, або 40,8% обсягу континенту. Як відомо Ангола за рік імпортує борошна більше, чим весь річний український експорт [12]. Маючи значні ресурси пшениці та виробничі потужності борошномельних підприємств Україна може значно наростити виробництво борошна і збільшити його експорт, в тому числі і до країн Африки.

В останні роки Україна в певній мірі втрачає свої позиції на африканському ринку соняшникової олії. Експорт в країни Африки скоротився з 480,5 тис.т. в 2013 р. до 264,1 тис.т. в 2017 р. або на 45% головним чином за рахунок скорочення поставок до Єгипту, як головного імпортера на континенті. Єгипет в цей період скоротив імпорт олії на 232 тис.т., причинами чого можуть бути зростання внутрішнього виробництва соняшникової олії, збільшення виробництва соєвої олії (тільки з України імпорт соєвих бобів зріс на 170 тис.т.), а також збільшення закупівель олії з Росії по ціні, що більше влаштовувала імпортерів [10]. Проте ряд країн збільшили закупівлі цієї продукції, в т.ч. Судан, Марокко, Ангола, Гана, Ефіопія, Кот-Д'Івуар, Лівія, Сенегал, Туніс. Перспектива зростання експорту соняшникової, соєвої та ріпакової олії пов'язується з освоєння ринків Субсахарської Африки і в першу чергу таких густонаселених (з населенням кожної більш як 55 млн. мешканців), як Нігерія, Ефіопія, Демократична Республіка Конго, Південно-Африканська республіка, Танзанія.

Перспективним сегментом українського агропродовольчого експорту в країнах Африки являються готові харчові продукти. Проте основою цих товарів є не продукти харчування (товарні групи 16-22), а залишки і відходи харчової промисловості, та тютюн, і промислові заміники тютюну, відповідно товарні групи 23 та 24. Їх частка в готових харчових продуктах скоротилась з 93,7% в 2013 р. до 50,9% в 2017 р., незважаючи на абсолютне зростання експортної виручки за ці товари відповідно з 57 млн. дол. до 121 млн. дол. Експорт цих товарів направляється практично в п'ять держав Північної Африки – Алжир, Єгипет, Лівія, Марокко і Туніс. Головним імпортером продукції товарної групи 23 виступає Марокко (в 2017 р. – 46 млн. дол. або 69,7% усього африканського імпорту), а продукція товарної групи 24 практично повністю іде в Єгипет (в 2017 р. 54,6 млн. дол. або 98,7% експорту в країни Африки). Більш динамічно розвивається саме експорт залишків і відходів харчової промисловості, особливо макухи соняшникової. Якщо в 2013р. країни північної Африки імпортували 213,3 тис.т. відходів (в т.ч. 150,1 тис.т. макухи соняшникової), то в 2017 р. обсяг імпорту зріс до 382,0 тис.т. (в т.ч. 356,7 тис.т. макухи соняшникової). Зниження експортних цін в 2013-2017 р.р. негативно вплинуло на виручку від експорту. При зростанні експорту в фізичному обсязі на 179,3% експортна виручка зросла з 54,4 млн. дол. в 2013 р. до 65,9 млн. дол. в 2017 р. або на 121,1%.

Приріст експорту готових харчових продуктів за період 2013-2017 рр. в більшій мірі мав місце за рахунок зростання продуктів харчування – з 4,5 млн. дол. в 2013р. до 117 млн. дол. в 2017 р. Експорт зростав по продукції усіх товарних груп 16-22, але в найбільшій мірі по продукції товарної групи 17 «Цукор і кондвироби з цукру», саме за рахунок цукру. Якщо в 2013 р. із країн континенту тільки Бенін закупив 840 т. цукру на суму 398 тис. дол., то вже в 2017 р. поставки до 14 країн континенту склали 1945337 т. на суму 92782 тис. дол. Ринок цукру африканських країн дає можливість для країн експортерів, в т.ч. й Україні, збільшувати продажі продукції з огляду на те, що більше половини обсягу споживання цукру населенням Африки покривається за рахунок імпорту, що постійно зростає. В 2017 р. обсяг імпорту склав 13,7 млн.т., з яких білий цукор – 6,4 млн.т. і жовтий цукор – 7,3 млн.т. [17]. Україна тільки з 2016р. розпочала інтенсивно освоювати ринок білого цукру, та її частка в загальному імпорті цієї продукції поки не перевищує три відсотки. Основні поставки білого цукру здійснюються в країни на південь від Сахари: Гвінея, Кот-Д'Івуар, Мавританія, Сомалі, Того та ін., де відсутні потужності по рафінації цукру-сирцю.

Продукти харчування (товари групи 16, 18-22) найменш представлені на африканському ринку. Їх експорт з України хоча і зріс з 4,0 млн. дол. в 2013 р. до 17,5 млн. дол. в 2017 р., проте в загальному експорті до континенту їх частка незначна. Головним чином «Продукти переробки овочів» направляються в Єгипет, «Різні харчові продукти» – в Єгипет та Нігерію, «Алкогільні і безалкогільні напої, оцет» –

в Алжир. Такі результати пояснюються, як станом вітчизняного виробництва продуктів харчування, так і певною пасивністю вітчизняних експортерів на невідомому африканському ринку [13].

Розширення експорту до країн Африки пов'язується з рівнем дипломатичних відносин між Україною та країнами континенту. На сьогодні наша держава підтримує дипломатичні відносини на рівні Посольств з 11 країнами Африки, при 54 існуючих там державах. Це п'ять країн Північної Африки (Алжир, Єгипет, Лівія, Марокко, Туніс) та шість країн Субсахарської Африки (Ангола, Ефіопія, Кенія, Нігерія, ПАР, Сенегал). Всі ці країни – це потужні імпортери агропродовольчої продукції, в т.ч. і з України. В 2017 р. український експорт в ці країни склав 2278 млн. дол., або 89,5% обсягу континенту. Роль посольств в налагодженні торговельних зв'язків між партнерами в Україні та Африки надзвичайно велика. Проте до цього часу Україна не має дипломатичних

зв'язків такого рівня з рядом африканських країн (з чисельністю населення більш як 20 млн. мешканців) в т.ч., Мозамбік, Танзанія, Уганда, Демократична республіка Конго, Гана, Мадагаскар, Ангола, Камерун, Кот-Д'Івуар. В 2017 р. їх загальний агропродовольчий імпорт з України склав лише 70,3 млн. дол., або 2,8%. Необхідно зауважити, що в Україні немає чіткої стратегії у відношеннях з Африкою і ситуація ускладнюється через нехватку українських дипломатів в регіоні. Більш того, питання економічного співробітництва України і країн Африки залишаються поза увагою керівників нашої держави. За роки незалежності жоден президент чи прем'єр-міністр України не поїхали налагоджувати економічні зв'язки з Африкою [11].

Товарний експорт до країн Африки, в т.ч. і агропродовольчий, є важливим не тільки з точки зору отримання валютної виручки але й значного позитивного сальдо (табл. 5).

Таблиця 5

Баланс зовнішньої торгівлі України агропродовольчими товарами *

Напрями експорту	2013 р. (млн. дол.)			К _п	2017 р. (млн. дол.)			К _п
	Експ.	Імп.	Сальдо		Експ.	Імп.	Сальдо	
СНД	3611	1058	2553	3,4	1353	138	1215	9,8
ЄС	4485	3115	1370	1,4	5617	2011	3606	2,8
Азія	6191	1615	4576	3,8	7880	959	6921	8,2
Африка	2539	377	2162	6,7	2547	220	2327	11,5
Інші	104	1847	-1770	0,1	361	971	-610	0,4
Всього	16930	8039	8891	2,1	17758	4299	13459	4,1

* розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [2].

Україна відносно мало імпортує агропродовольчих товарів з Африки. В основному це продукція чотирьох товарних груп: «Їстівні плоди та горіхи» (Єгипет, Південна Африка), «Кава, чай» (Ефіопія, Кенія, Уганда), «Какао та продукти з нього» (Гана, Кот-Д'Івуар), «Тютюн і промислові замітники тютюну» (Зімбабве, Малаві, Мозамбік, Танзанія), на які приходится по даним 2017 р. більш як 87% агропродовольчого імпорту з Африки. Слід відзначити, що всі основні експортери до України, за виключенням Єгипту, це країни Субсахарської Африки. Невеликий обсяг агропродовольчого імпорту з Африки, який до того ж в останні роки суттєво скоротився, забезпечує значне позитивне сальдо і самий високий коефіцієнт покриття експортом імпорту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Країни Африки на сьогодні і в перспективі являються одними з головних світових імпортерів агропродовольчої продукції, що відкриває перед країнами-експортерами, в т.ч. й Україні, великі можливості для нарощування експорту. В останні роки в українському експорті продукції сільського господарства та харчової промисловості цей континент займає третє місце після країн ЄС та Азії. Проте в африканському агропродовольчому імпорті по матеріалах 2016 р., частка України складає лише 3,3%, що значно менше у порівнянні з іншими країнами. В ході

дослідження експорт розглядається з точки зору як товарної структури, так і територіальної структури по субрегіонах Африки, що дає можливість більш детально оцінити регіональні особливості ринку. В імпорті агропродовольчих товарів країнами Африки переважають пшениця, кукурудза, олійні культури, борошно, рослинні олії, що являються для України основними товарами її експорту, в тому числі і до африканських країн. Така аналогія в номенклатурі товарів африканського імпорту і експорту з України пояснює сучасну товарну структуру продажу української агропродовольчої продукції в країни Африки і означає хороші перспективи до їх значного збільшення в майбутньому, виходячи з можливостей України, особливо, стосовно виробництва і експорту зернових.

В товарній структурі експорту з України до країн Африки найбільшу частку складають продукти рослинного походження (в основному кукурудза, пшениця, ріпак, соєві боби) та жири і олії тваринного або рослинного походження (в основному олія соняшникова нерафінована), та в перспективі ці товари будуть основою українського експорту до країн континенту.

Територіальна структура експорту з України по субрегіонах Африки свідчить про те, що основні потоки агропродовольчої продукції направляються в шість країн Північної Африки. Натомість в 48 країн

Субсахарської Африки, де проживає більш як 80% населення континенту, приходиться лише близько 18,0% по даним 2017 р. українського експорту. При цьому кожен субрегіон має свої особливості стосовно товарної структури імпорту з України.

В 2013-2017 рр. в товарній структурі українського експорту до країн Африки відбулися значні зміни – частка живих тварин і продукції тваринного походження та готових харчових продуктів зросла з 3,6% в 2013 р. до 15,7% в 2017 р., а сума експорту відповідно, з 92 млн. дол. до 398 млн. дол., або в 4,3 рази.

У порівнянні з іншими торговими партнерами Україна відносно мало імпортує продукції сільськогосподарства і харчової промисловості з Африки, в результаті чого коефіцієнт покриття імпорту експортом перевищує аналогічний показник в торгівлі з країнами СНД, ЄС та Азії.

Виконаний аналіз товарної та територіальної структур експорту з України до Африки агропродовольчої продукції свідчить про наявність значних можливостей для збільшення продаж цієї продукції на ринках країн континенту:

1. Експорт продукції тваринного походження може зростати за умов випереджаючого роз-

витку тваринних галузей, посилення конкурентоспроможності продукції товарних груп 02 «М'ясо та їстівні субпродукти» і 04 «Молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед». В основному це стосується таких видів продукції, як м'ясо птиці, молоко і вершки згущені та з додаванням цукру, масло вершкове.

2. Збільшення експорту продукції переробки зерна (в першу чергу борошна пшеничного) можливе лише при зростанні вітчизняного виробництва до рівня країн-конкурентів на світовому ринку.

3. З готових харчових продуктів найбільш можливим зростання експорту стосується таких видів, як цукор, макуха, одержана під час добування рослинних жирів (соєва, соняшникова, ріпакова), тютюнові вироби.

4. Освоєння ринку країн Субсахарської Африки вимагає розробки і реалізації ефективної стратегії посилення українського бізнесу на основі наявності значних експортних ресурсів, експортерів, здатних працювати в непростих умовах, і серйозної дипломатичної підтримки.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень може бути оцінка особливостей субрегіональних ринків і експортно-імпортних операцій.

Література

1. Антонюк О.П., Антонюк П.О., Лисюк В.М. Країни Азії – головний партнер України в торгівлі агропродовольчими товарами // Економіка харчової промисловості. 2018. Т. 10, вип. 2. С. 22-30. doi: 10.15673/fe.v10i2957
2. Державна служба статистики України: [Веб-сайт]. 2019. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 5.04.2019).
3. Друженко В. Борошно: шляхи експорту незбагненні // Пропозиція. 2018. вип. 1. С. 158-161.
4. Духницький Б.В. Глобальний попит на продовольство // Економіка АПК. 2018. вип. 8. С. 102-105.
5. Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Деменчук В.В. Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництва продовольства в Україні // Економіка АПК. 2018. вип. 9. С. 34-43. doi: 10.32317/2221-1055.201809034
6. Лисак М.А., Шеремет О.О. Зовнішня торгівля в умовах інтеграції України // Економіка АПК. 2017. вип. 12. С. 69-74.
7. Маслак О., Куценко І. Особливості українського експорту // Пропозиція. 2017. вип. 10. С. 156-158.
8. Нелеп В.М. Оцінка експортних можливостей агропродовольчого комплексу України // Економіка України. 2011. вип. 9. С. 54-63.
9. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини: монографія / за ред. Лупенка Ю.О., Пугачова М.І. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2015. 320 с.
10. В новом сезоне Египет существенно сократил импорт украинского подсолнечного масла // ELEVATORIST.COM главный элеваторный сайт страны: [Веб-сайт]. 2018. URL: <https://elevatorist.com/novosti/6737-v-novom-sezone-egipet-suschestvenno-sokratil-import-ukrainskogo-podsolnechnogo-masla> (дата звернення: 2.04.2019).
11. Карта, которая объясняет разницу в торговой политике Запада и Украины // BusinessViews Casual business insights: [Веб-сайт]. 2018. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/economy/id/karta-kotoraja-objasnjaet-raznicu-v-torgovoj-politike-zapada-i-ukrainy-1797/>(дата звернення: 2.04.2019).
12. Експорт до Африки: можливості і перешкоди // Пропозиція головна платформа для агробізнесу: [Веб-сайт]. 2017. URL: <https://propozitsiya.com/ua/eksport-do-afriki-mozhливosti-i-pereshkodi> (дата звернення: 2.04.2019).
13. Экспорт в Африку: в чем шансы и риски для украинских компаний // ЛіГА.Бізнес: [Веб-сайт]. 2018. URL: <https://biz.liga.net/uaexport/all/article/eksport-v-afriku-v-chem-riski-i-vozmojnosti-dlya-ukrainskiy-kompan> (дата звернення: 2.04.2019).

14. Afrique subsaharienne : la facture des importations alimentaires continue de flamber // LA Afrique TRIBUNE: [Website]. 2017. URL: <https://afrique.latribune.fr/finances/commodities/2017-06-11/afrique-subsaharienne-la-facture-des-importations-alimentaires-continue-de-flamber-736553.html> (viewed on: 2.04.2019).
15. L'Egypte, L'Algérie et le Maroc sont le plus gros importateurs du ble dans le monde// Maghreb Emergent: [Website]. 2017. URL: <https://maghrebemergent.info/L-Egypte-L-Alg%C3%A9rie-et-le-Maroc-sont-le-plus-gros-importateurs-du-ble-dans-le-monde/> (viewed on: 2.04.2019).
16. En 2016, le continent africain a importe des produits alimentaires pour 65.8 milliards dolars (rapport) // ECOFIN: [Website]. 2017. URL: <https://www.agenceecofin.com/commerce/2709-50609.-en%202016-le-continent-africain-a-importe-des-produits-alimentaires-pour-65.8-milliards-dollars-rapport> (viewed on: 2.04.2019).
17. En 2017, L'Algerie se positionne sur le marché africain de sucre// Commod Africa: [Website]. 2017. URL: <https://www.commodafric.com/08-01-2018-en-2017-lalgerie-se-positionne-sur-le-march%C3%A9-africain-de-sucre> (viewed on: 2.04.2019).
18. La situation des marches des produits agricoles. Commerce et securite alimentaire trouver en meilleur equilibre entre les priorites nationale et le lien common // Organisation des Nations unies pour l'alimentation et l'agriculture. 2015. URL: <http://www.fao.org/3/a-i5090f.pdf> (viewed on: 5.04.2019).
19. Importations alimentaires: L'Afrique attendra 110 milliards dollars d'ici a 2030 jans une alternative credible: Adiac.-congo [Website]. 2017. URL: <http://www.adiac.-congo.com/content/importations-alimentaires-L'Afrique-attendra-110-milliards-dollars-d'ici-a-2030-jans-une-alternative-credible> (viewed on: 2.04.2019).
20. Les produits les plus importés par l'Afrique: WaystoCup [Website]. 2017. URL: <https://www.waystocap.com/blog/?s=Les+produits+les+plus+import%C3%A9s+par+l'Afrique> (viewed on: 2.04.2019).

Стаття надійшла 10.04.2019

Стаття прийнята до друку 24.04.2019

Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Антонюк П.О.

кандидат экономических наук, научный сотрудник
отдел рыночных механизмов и структур
Институт проблем рынка и экономико-экологических
исследований НАН Украины
Французский бульвар, 29, г.Одесса, Украина, 65044
E-mail: paul_antonyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8100-2563

Ступницкая Т.М.

кандидат экономических наук, доцент
кафедра учета и аудита
E-mail: t.stupnitska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2517-2795

Антонюк О.П.

кандидат экономических наук, доцент
кафедра учета и аудита
E-mail: olegantoni@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9182-4982

Баранюк К.А.

ассистент
кафедра учета и аудита
Одесская национальная академия пищевых
технологий
ул. Канатная, 112, г. Одесса, Украина, 65039
E-mail: baranyuk.kristina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3346-0332

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ТОРГОВЛИ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ УКРАИНЫ И СТРАН АФРИКИ

В статье исследуются вопросы современного состояния торговли агропродовольственной продукцией между Украиной и странами Африки. Исследование базируется на использовании системного подхода к оценке ситуаций, характерных для африканского рынка и экономико-логических методов и приёмов экономического анализа. В результате исследования установлено, что агропродовольственная продукция становится основным экспортным товаром в торговле Украины со странами этого континента, но, несмотря на это, в их продовольственном импорте доля Украины не превышает 3,0%, то есть страна находится на начальном этапе вхождения на африканский рынок. В товарной структуре экспорта продукции сельского хозяйства и пищевой промышленности преобладает сырьё и продукция с невысокой добавленной стоимостью (зерновые, масличные, а так же нерафинированное подсолнечное масло), хотя за период 2013-2017 гг. их удельный вес в общем продовольственном экспорте сократился на 12,1 % пункта. В тоже время абсолютно и относительно возрастает экспорт продуктов животного происхождения и готовых пищевых продуктов – мясо птицы, молочные

продукты, сахар, шрот масличных культур, табачные изделия. Выполненный анализ свидетельствует о значительных диспропорциях в территориальной структуре африканского импорта из Украины. Основные экспортные потоки агропродовольственной продукции направляются в шесть стран Северной Африки (Алжир, Египет, Ливия, Марокко, Судан, Тунис), которые входят в десятку наибольших импортеров континента. В тоже время в другие 48 стран – Субсахарская Африка, где проживает более 80% населения континента и которые есть потенциально огромным рынком для украинского бизнеса, приходится около 18,0 % продовольственного экспорта с Украины, что свидетельствует о значительных возможностях роста продаж в эти страны.

Установлена высокая результативность экспортно-импортных операций в торговле агропродовольственными товарами Украины и стран Африки: значительное положительное сальдо и самый высокий по сравнению со странами СНГ, ЕС и Азии коэффициент покрытия экспорта импортом.

По результатам исследования предоставлены предложения по увеличению экспорта на основе увеличения товарных ресурсов страны и усиления дипломатической поддержки.

Ключевые слова: агропродовольственная продукция, экспорт, товарная структура, субрегионы, территориальная структура, сальдо, дипломатическая поддержка.

Antonyuk P.

Ph.D., Researcher

Department of Market Mechanisms and Structures
Institute of Market Problems and Economic & Ecological
Research of National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzskiy boulevard, 29, Odesa, Ukraine, 65044
E-mail: paul_antonyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8100-2563

Stupnytska T.

Ph.D., Associate Professor

Department of Accounting and Auditing
E-mail: t.stupnytska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2517-2795

Antonyuk O.

Ph.D., Associate Professor

Department of Accounting and Auditing
E-mail: olegantoni@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9182-4982

Baraniuk Kh.

Assistant

Department of Accounting and Auditing
Odesa National Academy of Food Technologies
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine, 65039
E-mail: baranyuk.kristina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3346-0332

ANALYSIS OF THE STATE OF TRADE IN AGRICULTURAL GOODS OF UKRAINE AND AFRICAN COUNTRIES

The article examines the current state of trade in agri-food products between Ukraine and African countries. The study is based on use of a systematic approach to assessing situations characteristic for the African market and economic and logical methods and techniques of the economic analysis. As a result of the study, it has been established that agri-food products are becoming the main export goods in Ukraine's trade with the countries of this continent, but despite this, Ukraine's share in food imports does not exceed 3.0%, that is, the country is at the initial stage of entering the African market. Raw materials and products with low value added (grains, oilseeds, and unrefined sunflower oil) dominate in the commodity structure of exports of agricultural and food products, although over the period of 2013-2017. their share in total food exports fell by 12.1%. At the same time, exports of animal products and finished food products: poultry meat, dairy products, sugar, oilseed meal, tobacco products, – absolutely and relatively increase. The analysis performed indicates significant disproportions in the territorial structure of African imports from Ukraine. The main export streams of agri-food products are sent to six countries in North Africa (Algeria, Egypt, Libya, Morocco, Sudan, Tunisia), which are among the ten largest importers of the continent. At the same time, the other 48 countries - Sub-Saharan Africa, where more than 80% of the continent's population lives and which is a potentially huge market for Ukrainian business, account for about 18.0% of food exports from Ukraine, which indicates significant sales growth opportunities in these countries.

The high efficiency of export-import operations in the trade of agri-food products in Ukraine and African countries was established: a significant positive balance and the highest ratio of export cover by imports compared to countries in the CIS, EU and Asia.

According to the results of the research, proposals for increasing exports based on an increase in the country's commodity resources and strengthened diplomatic support have been made.

Key words: agri-food products, exports, commodity structure, subregions, territorial structure, balance, diplomatic support.

References

1. Antoniuk, O. P., Antoniuk, P. O., & Lysiuk, V. M. (2018). Krainy Azii - holovnyi partner Ukrainy v torhivli ahroprodovolchym tovaramy. *Food Industry Economics*, 10(2), 22-30. doi:10.15673/fie.v10i2957
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2019). Retrieved April 05, 2019, from <http://ukrstat.gov.ua/>
3. Druzhenko, V. (2018). Boroshno: Shliakhy eksportu nezbahnenni. *Propozytsiia*, (1), 158-161.
4. Dukhnytskyi, B. V. (2018). Hlobalnyi popyt na prodovolstvo. *Ekonomika APK*, (8), 102-105.
5. Kyrylenko, I. H., Ivchenko, V. Ye., & Demenchuk, V. V. (2018). Osnovni tendentsii rozvytku svitovoho prodovolchoho rynku ta vyrobnytstva prodovolstva v Ukraini. *Ekonomika APK*, (9), 34-43. doi: 10.32317/2221-1055.201809034
6. Lysak, M. A., & Sheremet, O. O. (2017). Zovnishnia torhivli v umovakh intehratsii Ukrainy. *Ekonomika APK*, (12), 69-74.
7. Maslak, O., & Kutsenko, I. (2017). Osoblyvosti ukrainskoho eksportu. *Propozytsiia*, (10), 156-158.
8. Nelep, V. M. (2011). Otsinka eksportnykh mozhlyvostei ahroprodovolchoho kompleksu Ukrainy. *Ekonomika Ukrainy*, (9), 54-63.
9. Lupenko, Yu. O., & Puhachov, M. I. (Eds.). (2015). *Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny*. Kyiv: NNTs "IAE".
10. V novom sezone Egipet suschestvenno sokratil import ukrainskogo podsolnechnogo masla. (2018). Retrieved April 02, 2019, from <https://elevatorist.com/novosti/6737-v-novom-sezone-egipet-suschestvenno-sokratil-import-ukrainskogo-podsolnechnogo-masla>
11. Karta, kotoraya ob'yasnyayet raznitsu v torgovoy politike Zapada i Ukrainy. (2018). Retrieved April 02, 2019, from <https://businessviews.com.ua/ru/economy/id/karta-kotoraja-objasnjaet-raznicu-v-torgovoj-politike-zapada-i-ukrainy-1797/>
12. Eksport do Afriki: Mozhlivost I pereshkodi // Propozitsiya golovna platforma dlya agrobiznesu. (2017). Retrieved April 02, 2019, from <https://propozitsiya.com/ua/eksport-do-afriki-mozhlivosti-i-pereshkodi>
13. Eksport v Afriku: V chem shansy i riski dlya ukrainskih kompaniy. (2018). Retrieved April 02, 2019, from <https://biz.liga.net/uaexport/all/article/eksport-v-afriku-v-chem-riski-i-vozmognosti-dlya-ukrainskiy-kompan>
14. Afrique subsaharienne: La facture des importations alimentaires continue de flamber. (2017). Retrieved April 02, 2019, from <https://afrique.latribune.fr/finances/commodities/2017-06-11/afrique-subsaharienne-la-facture-des-importations-alimentaires-continue-de-flamber-736553.html>
15. L'Egypte, L'Algérie et le Maroc sont le plus gros importateurs du ble dans le monde. (2017). Retrieved April 02, 2019, from <https://maghrebemergent.info/L-Egypte-L-Algérie-et-le-Maroc-sont-le-plus-gros-importateurs-du-ble-dans-le-monde/>
16. En 2016, le continent africain a importe des produits alimentaires pour 65.8 milliards dollars (rapport). (2017). Retrieved April 02, 2019, from <https://www.agencecofin.com/commerce/2709-50609.-en2016-le-continent-africain-a-importe-des-produits-alimentaires-pour-65.8-milliards-dollars-rapport>
17. En 2017, L'Algérie se positionne sur le marché africain de sucre. (2017). Retrieved April 02, 2019, from <https://www.commodafric.com/08-01-2018-en-2017-lalgerie-sepositionne-sur-le-marché-africain-de-sucre>
18. La situation des marchés des produits agricoles. Commerce et sécurité alimentaire trouver en meilleur équilibre entre les priorités nationale et le lien commun. (2015). Retrieved April 05, 2019, from <http://www.fao.org/3/a-i5090f.pdf>
19. Importations alimentaires: L'Afrique attendra 110 milliards dollars d'ici à 2030 sans une alternative crédibile. (2017). Retrieved April 02, 2019, from <http://www.adiac-congo.com/content/importations-alimentaires-L'Afrique-attendra-110-milliards-dollars-d-ici-a-2030-jans-une-alternative-credibile>
20. Les produits les plus importés par l'Afrique. (2017). Retrieved April 02, 2019, from [https://www.waystocap.com/blog/?s=Les produits les plus importés par l'Afrique](https://www.waystocap.com/blog/?s=Les%20produits%20les%20plus%20importés%20par%20l'Afrique)

Received 14 April 2019

Approved 24 April 2019

Available in Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Антонюк П.О., Антонюк О.П., Ступницька Т.М., Баранюк Х.О. Аналіз стану торгівлі агропродовольчими товарами України з країнами Африки // Економіка харчової промисловості. 2019. Т.11, вип. 2. С. 3-12. doi: 10.15673/fie.v11i2.1388

Cite as APA style citation

Antonyuk P., Antonyuk O., Stupnytska T. & Baraniuk Kh. (2019). Analysis of the state of trade in agricultural goods of Ukraine and African countries. *Food Industry Economics*, 11(2), 3-12. doi: 10.15673/fie.v11i2.1388

УДК 338.242.4: 604.6: 338.439.6
DOI: 10.15673/fe.v11i2.1390

Крницька О.О.

кандидат економічних наук, доцент

E-mail: krinitskaia@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-5616-2418

Ткачук Т.І.

кандидат економічних наук, доцент

кафедра економічної теорії та фінансово-економічної безпеки

Одеська національна академія харчових технологій

вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039

E-mail: etfeb@ukr.net

ОЦІНКА ВПЛИВУ ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

В статті розглядаються економіко-соціальні аспекти впливу генетично модифікованої продукції на стан продовольчої безпеки, зокрема фізичну і економічну доступність продовольства, пропозицію продовольчих товарів, ціноутворення та умови конкуренції. Аналізуються сутність та причини створення та застосування ГМО, поширення ГМО у світі та окремих країнах і вплив використання генетично модифікованої продукції на продовольчу безпеку. Проаналізовано правову базу та методи державного регулювання генетично модифікованої продукції в різних країнах. Акцентовано увагу на роль транснаціональних монополій у використанні досягнень науково-технічного прогресу, зокрема ГМО. Досліджується вплив використання ГМО на стан конкурентного середовища національних виробників сільськогосподарської продукції. Виявлено такі опосередковані наслідки запровадження у сільськогосподарський оборот ГМ-продукції, як звуження біологічного природного різноманіття, асортименту харчових продуктів, що негативно позначається на умовах життя людини. Обґрунтовується необхідність державного регулювання генетично модифікованої продукції в Україні та наголошено на проблемних питаннях регулювання використання ГМО.

Ключові слова: продовольча безпека, фізична та економічна доступність, генетично модифікована продукція, генетично модифіковані організми (ГМО).

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Продовольча безпека держави є важливою складовою продовольчої політики. У цьому плані задоволення потреб людини у повноцінному харчуванні має стати стратегічною метою продовольчої політики. Пріоритетними напрямками цієї політики є розвиток власного сільськогосподарського виробництва, переробної та харчової промисловості, аграрної науки, системи державного контролю за якістю продовольства на усіх стадіях його виробництва та споживання; зменшення залежності від імпорту продовольства та факторів його виробництва; зростання експортного потенціалу країни. Одним з проблемних питань у формуванні механізмів розвитку екологічно безпечного довкілля є поширення генетично модифікованих організмів (ГМО).

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Чимало вітчизняних науковців аналізують стан та шляхи покращення продовольчого забезпечення населення України, підвищення ефективності аграрного сектору економіки. Серед численних наукових розро-

бок подібного спрямування можна виокремити праці таких вчених, як В. Бакуменко, Б. Баласинович, О. Лебединська, Е. Лібанова, М. Латинін, Т. Лозинська, П. Саблук, Ю. Ярошевська. Проблемам використання ГМО присвячують роботи Б. Черняков, Н. Посунько, І. Лупашко-Стальський, А. Гордєєв. В той же час більшість публікацій з питань використання ГМО торкаються в основному наслідків для екологічних, медичних, біологічних, соціально-гуманітарних аспектів. Подальшого методологічного забезпечення потребують механізми реалізації комплексу заходів політико-правового, соціально-економічного, інформаційно-комунікаційного та організаційного характеру, що спрямовані на формування продовольчої безпеки держави та регулювання використання ГМО з метою мінімізації їх негативно-го впливу на продовольчу безпеку. Це і обумовило мету даного дослідження.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування необхідності державного регулювання використання ГМО в системі продовольчої безпеки.

Обрана мета обумовила такі завдання:

- з'ясувати сутність та причини створення, застосування та поширення ГМО у світі та окремих країнах;
- проаналізувати наслідки використання та правову базу державного регулювання генетично модифікованої продукції для забезпечення продовольчої безпеки;
- запропонувати заходи щодо вдосконалення державного контролю використання ГМО.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Науково – теоретичні основи «генної інженерії» було закладено ще у позаминулому столітті, коли у 1865 р., Г. Мендель у процесі селекції гороху виявив та продемонстрував явище спадковості, заклавши тим самим розвиток нової науки - генетики. А вже витoki генної інженерії рослин лежать в 1977 році, коли сталося відкриття, що дозволило використати ґрунтовий мікроорганізм *Agrobacterium tumefaciens* як знаряддя введення чужих генів в інші рослини [1].

Генетично модифікований організм (ГМО) - це організм, генотип якого було змінено за допомогою методів генної інженерії. Генетичні зміни, як правило, здійснюються в наукових та сільськогосподарських цілях. Генетична модифікація відрізняється від природного та штучного мутагенезу саме направленою зміною генотипу. При цьому генетичний матеріал переносять з одного організму в інший, використовуючи технологію рекомбінантних ДНК. Якщо при цьому ДНК, яку переносять, походить з іншого виду, отримані організми називають транс генними [2].

Метою створення генетично модифікованих продуктів були такі цілі, як: підвищення врожайності у порівнянні з традиційними культурами; більша адаптивність генномодифікованих культур до екстремальних погодно-кліматичних умов. В результаті генної модифікації рослини будуть містити більшу кількість корисних поживних речовин та вітамінів. Також в результаті генних модифікацій можна вбудовувати харчові продукти ліки проти хвороб. Так як генномодифіковані рослини більш стійкі до шкідників та хвороб, то це зменшить інтенсивність їх обробки пестицидами та гербіцидами. Продовольство, вироблене за допомогою генетично модифікованих організмів буде дешевим і смачнішим.

Практичне використання ГМО базується на розробках військових США і СРСР під час холодної війни, коли розроблялася нова зброя, яка знищувала людський потенціал супротивника, залишаючи нешкоджені територію, природні ресурси та виробничий потенціал.

У зв'язку із тим, що більшість розробок у галузі генної інженерії здійснювалися в лабораторіях США, то вони першими почали активно запроваджувати вирощування таких продуктів, починаючи з 80-х років ХХ століття. Спочатку ніхто не звертав уваги на віддалені наслідки використання такої продукції. Їх розглядали як один із методів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва при зростаючих темпах збільшення населення і обмеженості ресурсів

землі для виробництва відповідної кількості продуктів харчування. За прогнозами вчених, населення Землі до 2050 р. може досягти 9-11 млрд. осіб, природно виникає необхідність подвоєння, а то й потроєння світового виробництва сільськогосподарської продукції. Для цієї мети генетично модифіковані сорти рослин відмінно підходять - вони стійкі до хвороб і погоди, швидше дозрівають і довше зберігаються, вміють самостійно виробляти інсектициди проти шкідників [3].

Держава повинна забезпечити населення повноцінною їжею для підтримання здорового способу життя, розширеного відтворення робочої сили та розвитку людської особистості. Саме в цьому контексті ми спробуємо з'ясувати – наскільки використання генномодифікованої продукції сприяє чи, навпаки, ускладнює забезпечення продовольчої безпеки. Якщо взяти три найголовніші аспекти продовольчої безпеки, а саме:

- фізичну доступність продовольства;
- економічну доступність;
- якість та повноцінність харчування,

то використання ГМО найбільшим чином впливає на третій аспект, але не тільки, виправданням його запровадження було якраз сподівання на збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в умовах голоду та недоїдання. За допомогою ГМО збільшувалась врожайність сільськогосподарських культур, зменшувалися їх втрати та псування при транспортуванні та зберіганні. Це мало підвищити фізичну доступність продовольства. В свою чергу, збільшення врожайності та зменшення втрат, так само, як і скорочення фінансових і трудових витрат, внаслідок більшої опірності шкідникам і хворобам, мали сприяти зменшенню собівартості, а отже і цін, зробивши харчові продукти більш доступними економічно.

Створення і використання генетично модифікованих продуктів стало тенденцією розвитку аграрних та харчових технологій. Сам процес використання ГМО та доцільність їх створення, як відомо, є дискусійним питанням [4]. Є, як прибічники ГМО, які вважають генну інженерію сучасним та ефективним способом остаточного подолання продовольчої проблеми, від якої потерпало людство на усіх етапах свого існування, так і ті, хто вважає ГМО знаряддям знищення людської цивілізації в такому вигляді, як вона проіснувала вже декілька тисячоліть. Одні наголошують на тому, що генні технології є закономірним результатом науково-технічного прогресу, а другі – вказують на суперечливі наслідки науково-технічного прогресу, на необхідність гармонізації між технологічним, технократичним та соціально-економічним боком розвитку науки і технологій.

Для нас же дуже важливими є соціальні та економічні наслідки, вплив використання ГМ продукції на продовольчу безпеку. Саме у цьому контексті ми і будемо розглядати позитивні та негативні оцінки. Як вже з'ясовано, продовольча безпека - це фізична та економічна доступність повноцінної, якісної та здорової їжі [5].

На наш погляд, досить небезпечним явищем є скорочення кількісного та якісного складу рослинного та тваринного світу, особливо дикорослого. Хоча і серед культурних рослин спостерігається скорочення сортименту, зокрема овочів. Вчені – біологи, екологи вважають це дуже небезпечним, адже скорочується біологічне різноманіття. На протязі тисячоліть саме природний дикоростучий матеріал був джерелом для виведення нових сортів рослин. Їх різноманіття – це надбання і спадок людства.

Показово, що в даний час кількість сортів рослин не збільшується, як цього слід було б очікувати, а зменшується. Так, в США за останнє сторіччя втрачено близько 93% сортів овочів і фруктів. Виведені гібридні сорти продаються по всьому світу великим оптом - і увага приділяється не різноманітності смакових і цінності поживних якостей, а здатності до тривалого зберігання, тобто на перше місце виходить економічна вигода виробників. Ну а «органічну їжу» можна продавати набагато дорожче, це теж дуже ринково. І все – через культивування генномодифікованих рослин. По-перше, вони є агресивними в екосистемі, витискають інші рослини, які не мають, так би мовити, імунітету до тих гербіцидів та пестицидів, якими обробляються ГМ культури. Таким чином, витискаються ендемічні та автохтонні види рослин. Таке явище отримало назву генного забруднення.

Проблема біологічного та генетичного різноманіття вкрай актуальна і для України, яка, з одного боку, має значний природний потенціал, а з іншого, - потерпає від кризового стану навколишнього середовища.

Посилення монокультурності в аграрному секторі, коли усе більші площі займаються під обмежену кількість генномодифікованих рослин, зменшує харчову базу населення, веде до збіднення раціону, погіршення фізичної та економічної доступності продовольства. Незважаючи на зростання врожайності, людство все ще не вирішило проблему голоду та недоїдання. І головна причина цього - це те, що генні технології контролюють монополії, які використовують розвиток новітніх технологій на свою користь. Так, компанія Монсанто фактично монополізувала ринок насіння, поглинувши більше півсотні інших компаній, активно скуповує та реєструє патенти, отримує доходи не тільки від продажу ГМ насіння, а й від препаратів боротьби зі шкідниками.

Саме фірми-монополісти диктують ціни. За даними Центру продовольчої безпеки США за 1995-2011рр., вартість вирощування кукурудзи зросла на 205%, сої – більше ніж на 300%, а бавовни – більше ніж на 500%. Залежність сільгоспвиробників від закордонного постачальника насіння, засобів боротьби зі шкідниками, техніки – це пряма загроза продовольчій незалежності та продовольчій безпеці держави.

Також це веде до банкрутства національних сільгоспвиробників, які не можуть відшкодувати такі витрати. Внаслідок концентрації виробництва у великих господарствах, залежності від закордонних постачань, зростають ціни на сільськогосподарську

сировину та харчові продукти, зменшується рівень доходів населення, а це негативно позначається на продовольчій безпеці.

ГМО зробили своєрідне коло – розпочиналося їх створення з метою знищення людських ресурсів супротивника при збереженні ресурсно-виробничого потенціалу, потім – намагання використати їх для вирішення глобальної продовольчої проблеми. І от – коло замкнулося – ГМО можуть використовуватися, і вже використовуються, як новий вид біологічної зброї. Вже одне це може переписати всі аргументи тих, хто вважає безпечним вживання в їжу продукції, яка містить ГМ компоненти.

Офіційно трансгенні технології використовуються з 1996 року. Першими, хто почав активно їх впроваджувати, були США. Потім ними зацікавилися в Канаді, Аргентині, Бразилії. Пізніше використання ГМО просунулося в Індію й Китай. Основними виробниками з найбільшими площами, відведеними для цієї мети, є, у першу чергу, США, далі – Аргентина, Канада, Бразилія. Далі йдуть Індія й Китай [6]. Площі сільськогосподарських угідь під генномодифікованими рослинами стрімко зростають. По всіх країнах світу вони становили : у 1996 р. – 2,8 млн. га, у 1999 р. – 40,0 млн. га, у 2003 р. – 67,7 млн. га, у 2006 р. – 85,0 млн. га, у 2009р. – 134 млн. га, у 2011 р. – 160 млн. га, у 2014 р. – 180 млн. га.

Позиція Японії щодо використання ГМО може бути зрозуміла з точки зору низького рівня самозабезпеченості країни продовольством, який об'єктивно обумовлюється недостатністю придатних для аграрного виробництва земель і високою щільністю населення, високим рівнем урбанізації. В цих умовах Японія прагне за допомогою генномодифікованої продукції покращити продовольчу незалежність держави.

Такі країни, як Китай та Індія – є одними з найбільш густонаселених, проблеми забезпеченості продовольством стоять досить гостро, і використання ГМО представляється таким способом вирішення продовольчої проблеми, який дозволить якнайшвидше отримати результат. Але площі під вирощуванням генномодифікованих рослин у них в 20 разів менше, ніж в США. Що ж стосується країн Латинської Америки, то в переважній більшості їх сільське господарство знаходиться у залежності від діяльності американських аграрних компаній – монополій, які і визначають напрямок його розвитку.

У країнах Євросоюзу ретельно регулюються технології виробництва генномодифікованої продукції. Перш ніж така продукція потрапляє на ринок, вона має пройти перевірку, у ході якої дається оцінка тим ризикам, які вона може завдати здоров'ю людини та стану навколишнього середовища. Тільки після такої комплексної перевірки генномодифікованих продуктів, харчових продуктів і кормів, які містять ГМО, компанії можуть отримати дозвіл на їх вирощування, торгівлю або переробку. Але і після отримання такого дозволу, контроль не припиняється: обов'язковим є моніторинг екологічних ризиків, консультації та надання інформації громадськості [7].

Отже у світі, і особливо у Європі, наростає протидія використанню ГМО. Це оформлюється міжнародними правовими актами: в 1997 р. - ЮНЕСКО прийняла Декларацію «Людський геном і права людини»; в 1992р. - Конвенцію зі збереження біологічного різноманіття; в 2000 р. Картахенський протокол про біобезпеку – перший міжнародний документ, що регулює розповсюдження ГМ-продукції [8]. В 2005р. прийнятий «Берлінський маніфест», що передбачає створення 100 зон, вільних від ГМО [9].

С країни, в яких нормативно – правовими документами закріплюється принцип добровільного маркування продукції. До них можна віднести Сполучені Штати Америки, Канаду та інші країни Американського континенту. Друга група представлена країнами – членами Євросоюзу, сюди ж можна віднести Австралію, Україну, Росію, які встановлюють принцип примусового маркування, відстеження і моніторингу. Пороговий бар'єр складає в країнах – членах Євросоюзу 0,9 %, така ж норма визначена і в законодавстві України, Росії. В Австралії та Новій Зеландії – 1%, а в Канаді та Японії – 5% [10].

На наш погляд, досить небезпечною загрозою для продовольчої безпеки є скорочення кількісного та якісного складу рослинного та тваринного світу, особливо дикорослого. Ще один дуже, на наш погляд, важливий аспект впливу використання ГМО на біорізноманіття, а опосередковано і на продовольчу безпеку - це вплив на комах. З одного боку комахи-шкідники можуть адаптуватися до дії пестицидів і гербіцидів, проти яких стійкі ГМ-продукти, і вижити. А от корисні комахи-запилювачі, корисні ґрунтові мікроорганізми можуть і зникнути [11].

Розглядаючи поширення генномодифікованої продукції у світі, не можна оминати ту роль, яку відіграють у цьому процесі компанії-виробники харчової продукції та компанії, які виробляють генномодифіковану сировину для харчової промисловості. Світові виробники харчової продукції, яка містить генномодифіковані компоненти, це такі відомі компанії, як Coca-Cola, Nestle, Ferrero, Kraft, Mars, McDonalds, Lipton, Nesquik, Pepsi-Cola. Компанії, що виробляють генномодифіковану сировину, насіння, заходи боротьби з шкідниками та бур'янами : Монсанто, Сінгента, Дюпон, ДауХемікал тощо.

В Україні було прийнято закони і постанови щодо використання генетично модифікованої продукції: Закон України "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично-модифікованих організмів", прийнятий 31 травня 2007 року, в статті 15 визначається: «Забороняється промислове виробництво та введення в обіг ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, до їх державної реєстрації. Забороняється ввезення на митну територію України ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, до їх державної реєстрації, за винятком таких, що призначені для науково-дослідних цілей або дер-

жавної апробації» [12]; Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2009р. №114 «Про затвердження порядку державної реєстрації косметичних та лікарських засобів, джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або отримані з їх використанням»[13].

Як показує закордонний досвід, значну роль в обмеженні використання ГМО відіграють громадські рухи екологічного та споживацького спрямування. Саме під їх тиском правлячі кола країн-членів ЄС розробили свою систему регулювання використання ГМО. В нашій країні подібні рухи поки що започатковані, немає гучних акцій протесту проти ГМО. Це пояснюється низьким рівнем життя населення та комерціалізацією інформаційного простору.

Отже будь-які наукові відкриття може бути використано, як на благо, так і на шкоду людству. А в умовах ринкової економічної системи вони можуть бути використані лише з метою отримання прибутків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз практики та наслідків використання ГМО дозволяє зробити висновки про їх негативний вплив на продовольчу безпеку, а саме:

1. Вплив на фізичну доступність продовольства: використання ГМО веде до зменшення біологічного різноманіття, що негативно позначається як на асортименті тих харчових продуктів, які вживає людина, так і на біологічному генофонді, який є основою для селекційної роботи.

2. Вплив на економічну доступність продовольства: скорочення асортименту харчових продуктів, яке сприяє зростанню нееластичного попиту та підвищенню цін.

На нашу думку, необхідна заборона на використання ГМО. Недарма в Європі створюються зони, вільні від ГМО. Такою зоною має стати і Україна.

Перспективи подальшого дослідження проблем впливу ГМО на продовольчу безпеку виходять за межі суто економічного аналізу. Виходячи з того, що доцільність використання ГМО в Україні, враховуючи її агропромисловий потенціал, з нашої точки зору, є недоречною, необхідною є розробка заходів політико-правового характеру. Неупереджені висновки про наслідки використання ГМО, доцільність їх використання блокуються монополіями, які лобіюють свої бізнес-інтереси. Це є невід'ємною рисою ринкової економічної системи. Недарма, як показує міжнародний досвід, тільки країни із змішаною економікою спроможні контролювати використання ГМО. Отже, необхідно посилити роль держави, розробляючи відповідні напрямки економічної політики, адже виробники та розповсюджувачі ГМО не мають на меті досягнення продовольчої безпеки, а міжнародні монополії не переймаються національною безпекою. Використання ГМО призводить до витискання значної кількості дрібних національних товаровиробників та монополізації аграрного ринку.

Література

1. Сорочинський Б. В., Данильченко О. О., Кріпка Г. В. Генетично модифіковані рослини. Київ: Фіто-соціоцентр, 2005. 204 с.
2. Генетично модифіковані організми та біобезпека: Огляд основних питань /Автор-упорядник Топчій Т.І. Київ, 2004. 22 с.
3. Баласинович Б., Ярошевська Ю. ГМО: виклики сьогодення та досвід правового регулювання. Київ : Видавничий дім “АДЕФ-Україна”, 2010. 256с.
4. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Генно-модифіковані організми: за і проти: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 128с.
5. Кордзя Н.Р., Сторов Б.В. Основні поняття продовольчої безпеки країни: монографія. Херсон: Олді-плюс, 2018. 148с.
6. Соколов М. С., Марченко А. І. Потенциальный риск возделывания трансгенных растений и потребления их урожая//Сельскохозяйственная биология. 2002.№5. С. 3–22.
7. Менів О.І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС : автореф. дис....канд. юрид. наук : 12.00.06: захист 07.06.16 / наук. кер. В.Ю. Уркевич. Харків: НІОУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. 20 с.
8. Картагенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття, Протокол ООН 29.01.2000, приєднання – Закон України № 152-IV від 12.09.2002р.URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_935?info=1.\(lfnf](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_935?info=1.(lfnf) (дата звернення 19.03.19).
9. Гетьман А. П., Лозо В.І. Правове регулювання розвитку біотехнології та використання генетично модифікованих організмів (ГМО) в Європейському Союзі // Пробл. законності: акад. зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків. 2011. Вип. 117. С. 182.
10. Лейба Л. В. Правові проблеми використання генетично модифікованих організмів при виробництві сільськогосподарської продукції та продуктів харчування // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. Харків: Право, 2013. 326с.
11. Курило В. І., Гиренко І.В. Актуальні питання державного контролю у сфері забезпечення біобезпеки при поводженні з ГМО у світлі глобалізації проблеми збереження фіторізноманіття // Наук. вісн. нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія «Право»: зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 173. Ч. 3. С. 208-223.
12. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 р., № 1103-V6 за станом на 04.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16> (дата звернення 23.03.2019).
13. Про затвердження Порядку державної реєстрації косметичних та лікарських засобів, які містять генетично модифіковані організми або отримані з їх використанням: пост. КМУ від 18.02.2009 р., № 114: за станом на 30.10.2013. URL: <https://data.rada.gov.ua/laws/show/114-2009-p> (дата звернення 23.03.2019).

Стаття надійшла 30.03.2019

Стаття прийнята до друку 14.04.2019

Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Креницкая О.А.

кандидат экономических наук, доцент

E-mail: krinitskaia@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-5616-2418

Ткачук Т.И.

кандидат экономических наук, доцент

кафедра экономической теории и финансово-экономической безопасности

Одесская национальная академия пищевых технологий

ул. Канатная, 112, г. Одесса, Украина, 65039

E-mail: etfeb@ukr.net

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГЕНЕТИЧЕСКИ МОДИФИЦИРОВАННОЙ ПРОДУКЦИИ НА СОСТОЯНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье рассматриваются экономико-социальные аспекты влияния генетически модифицированной продукции на состояние продовольственной безопасности, в частности физическую и экономическую доступность продовольствия, предложение продовольственных товаров, ценообразо-

вание и условия конкуренции. Раскрывается проблема обеспечения человечества продовольствием. Определяются теоретические основы и методика регулирования продовольственной безопасности, а также сущность, причины создания и использования генно - модифицированных организмов в этой системе продовольственной безопасности. Анализируется использование ГМО в мире и отдельных странах в контексте их влияния на продовольственную безопасность. Проанализирована правовая база и методы государственного регулирования генетически модифицированной продукции в разных странах.

Обосновывается необходимость усовершенствования государственного регулирования генетически модифицированной продукции в Украине. Проблема продовольственной безопасности в Украине является острой и взаимосвязанной с кризисным состоянием экономики, ограниченностью материальных, финансовых и трудовых ресурсов. Украине необходима стратегия развития агропромышленного комплекса с учетом эффективного использования его потенциала, уменьшения импортированной продовольственной продукции с усилением экспортной ориентации. Одним с проблемных вопросов в формировании механизмов развития экологически безопасной окружающей среды является распространение генетически модифицированных организмов (ГМО). В условиях рыночной экономической системы они могут быть использованы только с целью получения прибылей. Использование ГМО влияет на экономическую доступность продовольствия так, как сокращает ассортимент пищевых продуктов и как следствие способствует повышению неэластичного спроса и цен. По нашему мнению, необходим запрет на использование ГМО. Недаром в Европе создаются зоны, свободные от использования ГМО. Такой зоной должна стать и Украина.

Перспективы дальнейших исследований проблем влияния ГМО на продовольственную безопасность выходят за пределы сугубо экономического анализа. Целесообразность использования ГМО в Украине, учитывая ее агропромышленный потенциал, с нашей точки зрения является неуместным, необходима разработка мер политико-правового характера его регулирования.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, физическая и экономическая доступность, генетически модифицированная продукция, генетически модифицированные организмы (ГМО).

Krinitzka O.

Ph.D., Associate Professor

E-mail: krinitzkaia@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-5616-2418

Tkachuk T.

Ph.D., Associate Professor

Department of Economic Theory Financial and Economic Security

Odessa National Academy of Food Technologies

Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine, 65039

E-mail: etfeb@ukr.net

EVALUATION OF THE IMPACT OF USING GENETICALLY MODIFIED PRODUCTS ON FOOD SECURITY CONDITION

The article discusses the economic and social aspects of the impact of genetically modified products on the state of food security, in particular the physical and economic accessibility of food, food supply, pricing and competitive conditions. The problem of providing humanity with food is revealed. The theoretical bases and methods of food safety regulation are determined, as well as the essence, the reasons for the creation and use of genetically modified organisms in this food safety system. Use of GMOs in the world and individual countries in the context of their impact on food security has been analyzed. The legal framework and methods of state regulation of genetically modified products in different countries have also been analyzed.

The necessity of improving the state regulation of genetically modified products in Ukraine is substantiated. The problem of food security in Ukraine is acute and interrelated with the crisis state of the economy, limited material, financial and labor resources. Ukraine needs a strategy for the development of the agro-industrial complex, taking into account the effective use of its potential, the reduction of imported food products with an increase in export orientation. One of the problematic issues in formation of the development mechanisms of an ecologically safe environment is the spread of genetically modified organisms (GMOs). In the market economic system, they can only be used for profit. Use of GMOs affects the economic affordability of food as it reduces the range of food products and, as a consequence, contributes to increase of inelastic demand and prices. In our opinion, a ban on use of GMOs is necessary. Not without reason in Europe there are zones free from use of GMOs. Ukraine should become such a zone.

Prospects for further research on the effects of GMOs on food security go beyond purely economic analysis. The expediency of using GMOs in Ukraine, taking into account its agro-industrial potential, is inappropriate from our point of view, it is necessary to develop measures of its regulation which will have the political and legal nature.

Key words: food security, physical and economic accessibility, genetically modified products, genetically modified organisms (GMOs).

References

1. Sorochynskiy, B. V., Danylchenko, O. O., & Kripka, H. V. (2005). *Henetychno modyfikovani roslyny*. Kyiv: Fitosotsiotsentr.
2. Topchii, T. I. (2004). *Henetychno modyfikovani orhanizmy ta biobezpeka: Ohliad osnovnykh pytan*. Kyiv.
3. Balasynovych, B., & Yaroshevskaya, Yu. (2010). *HMO: Vyklyky sohodennia ta dosvid pravovoho rehuliuвання*. Kyiv: Vydavnychiy dim "ADEF-Ukraina".
4. Birta, H. O., & Burhu, Yu. H. (2017). *Henno-modyfikovani orhanizmy*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
5. Kordzaia, N. R., & Yehorov, B. V. (2018). *Osnovni poniattia prodovolchoi bezpeky krainy*. Kherson: Oldiplius.
6. Sokolov, M. S., & Marchenko, A. I. (2002). Potentsialnyi risk vzdelyivaniya transgenyih rastenyi i potrebleniya ih urozhaya. *Selskohozyaystvennaya Biologiya*, (5), 3-22.
7. Meniv, O. I. (2016). Pravove zabezpechennia vykorystannia HMO pry vyroshchuvanni silskohospodarskoi produktsii roslynnoho pokhodzhennia v Ukraini ta YeS (Doctoral dissertation, NIuU im. Yaroslava Mudroho, 2016) [Abstract]. 1-20. (UMI No. Kand. yuryd. nauk : 12.00.06)
8. Kartakhenskyi protokol pro biobezpeku do Konventsii pro biolohichne riznomanittia, Protokol OON 29.01.2000, pryiednannia – Zakon Ukrainy № 152-IV vid 12.09.2002r. (2002). Retrieved March 19, 2019, from [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_935?info=1.\(lfnf](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_935?info=1.(lfnf)
9. Hetman, A. P., & Lozo, V. I. (2011). Pravove rehuliuвання rozvytku biotekhnolohii ta vykorystannia henetychno modyfikovanykh orhanizmiv (HMO) v Yevropeiskomu Soiuzi. *Problemy Zakonnosti*, (117), 182.
10. Leiba, L. V. (2013). Pravovi problemy vykorystannia henetychno modyfikovanykh orhanizmiv pry vyrobnytstvi silskohospodarskoi produktsii ta produktiv kharchuvannia. In V. Yu. Urkevycha & M. V. Shulhy (Eds.), *Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy*. Kharkiv: Pravo.
11. Kurylo, V. I., & Hyrenko, I. V. (2012). Aktualni pytannia derzhavnoho kontroliu u sferi zabezpechennia biobezpeky pry povodzhenni z HMO u svitli hlobalizatsii problemy zberezhenntia fitoriznomanittia. *Nauk. Visn. Nats. Un-tu Bioresursiv I Pryrodokorystuvannia Ukrainy*, (173 (Ch. 3)), pravo, 208-223.
12. Pro derzhavnu systemu biobezpeky pry stvorenni, vyprobuvanni, transportuvanni ta vykorystanni henetychno modyfikovanykh orhanizmiv: Zakon Ukrainy vid 31.05.2007 r., № 1103-V6 za stanom na 04.10.2018. (2018). Retrieved March 23, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>
13. Pro zatverdzhennia Poriadku derzhavnoi reiestratsii kosmetychnykh ta likarskykh zasobiv, yaki mistiat henetychno modyfikovani orhanizmy abo otrymani z yikh vykorystanniam: Post. KMU vid 18.02.2009 r., № 114: Za stanom na 30.10.2013. (2013). Retrieved March 23, 2019, from <https://data.rada.gov.ua/laws/show/114-2009-п>

Received 30 March 2019

Approved 14 April 2019

Available in Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Криницька О.О., Ткачук Т.І. Оцінка впливу використання генетично модифікованої продукції на стан продовольчої безпеки // Економіка харчової промисловості. 2019. Т. 11, Вип. 2. С. 13-19. doi: 10.15673/fe.v11i2.1390

Cite as APA style citation

Krynitska O. & Tkachuk T. (2019). Evaluation of the impact of using genetically modified products on food security condition. *Food Industry Economics*, 11(2), 13-19. doi: 10.15673/fe.v11i2.1390

УДК 338.242 + 664.76
DOI: 10.15673/fie.v11i2.1391

Нікішина О.В.

доктор економічних наук, старший науковий співробітник
завідувач відділом ринкових механізмів та структур
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: ksenkych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

ЛОГІСТИЧНА СТРУКТУРА ТОВАРНОГО РИНКУ: ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ*

Стаття присвячена розробці теоретичних положень щодо формування логістичної структури товарного ринку та їх конкретизації шляхом емпіричних досліджень. Запропоновано авторське визначення категорії «логістичний ланцюг товарного ринку», обґрунтовано його відтворювальну природу й мету – забезпечення розширеного відтворення ресурсів у ланках. У ході дослідження логістичної будови ринку доведено важливу роль зв'язків і взаємодій між суб'єктами ланок у формуванні структури ефективного логістичного ланцюга, виділено сім типів зв'язків з акцентом на зв'язки взаємодії. Обґрунтовано класифікацію логістичних ланцюгів товарних ринків, запропоновано нову класифікаційну ознаку – відтворювальна спроможність ринкових ланцюгів, яка дозволяє здійснити їх специфікацію за обсягами створюваної доданої вартості. Вперше на основі відтворювального підходу встановлено закономірність багатофункціональної сутності логістичної операції, напрями зміни споживчої й доданої вартості у ринковому ланцюгу. На прикладі українського ринку зерна й продуктів його переробки визначено специфіку будови логістичного ланцюга, показано трансформаційний вплив сировинного експорту на структуру ринкового ланцюга, ідентифіковано його неефективні ланки. Наукова новизна проведеного дослідження полягає у розвитку теоретичних основ ринкової логістики, як нового напрямку логістики, що формує наукове підґрунтя для розробки державної логістичної політики в ринковому вимірі.

Ключові слова: логістичний ланцюг товарного ринку, структура, зв'язки, ланка, логістична операція, додана й споживча вартість, матеріальний потік, ринок зерна й продуктів його переробки.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ефективне функціонування стратегічних товарних ринків передбачає максимізацію створення ринкової доданої вартості, яка є джерелом і головним ресурсом відтворювального розвитку національної економіки. В умовах обмеженості резерву зниження витрат суб'єктів ринку для нарощування доданої вартості першочергового значення набуває завдання ефективного використання логістичного потенціалу ринків. В Україні логістична складова в ВВП є досить високою – 30-35%, тоді як в розвинених країнах вона складає 10-15 % і менше [1]. Пошук шляхів скорочення логістичних витрат передбачає організацію ефективного товароруку в стратегічних ринках країни, дослідженням якого займається ринкова логістика.

На відміну від логістики підприємств (мікрорівень), орієнтованої на реалізацію економічних інтересів суб'єктів господарювання, логістика товарних ринків (макрорівень) базується на узгодженні інтересів суб'єктів ринку та держави, передбачає викори-

стання відтворювального підходу до розбудови ефективних логістичних ланцюгів товарних ринків (далі – ЛЛТР). Включення в систему економічних інтересів державного інтересу змінює мету ЛЛТР з максимізації прибутків великих суб'єктів, наділених ринковою владою, до реалізації логістичного потенціалу відтворювального розвитку ринку, оптимізації внутрішніх і зовнішніх товаропотоків у системі. Держава повинна виконувати функцію регулятора функціонування ЛЛТР, що обумовлює необхідність нових фундаментальних досліджень у напрямі ринкової логістики.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Теоретико-методологічні засади розвитку логістики підприємств висвітлені в працях учених О. П. Величко [2], О. Б. Гірної [3], Н. Ю. Глинського [3], Є. В. Крикавського [4], М.А. Окландера, Ю.В. Пономарьової [5], Н.І. Чухрай [6] та інших науковців. Новий напрям досліджень – логістики товарного ринку – започаткували учені Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України [7, 8]. Становлення ринкової логістики, як

* Публікацію підготовлено в межах виконання НДР «Формування ефективної логістики товарних ринків» (№ держреєстрації 0119U000227)

науково-організаційного напрямку розвитку товарних ринків, обумовлює необхідність розробки її теоретичного базису, у т.ч. логістичної будови ринку, типології зв'язків між його елементами, природи логістичної операції, що формує наукове підґрунтя для обґрунтування державної логістичної політики в ринковому вимірі.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті – розробка теоретичних положень щодо формування логістичної структури товарного ринку та їх конкретизація шляхом емпіричних досліджень – окреслила низку завдань:

1) визначення природи, структури, класифікації логістичних ланцюгів товарних ринків, взаємозв'язків між їх ланками;

2) обґрунтування закономірності багатофункціональної сутності логістичної операції на базі відтворювального підходу;

3) аналіз структури логістичного ланцюга ринку зерна та продуктів його переробки, трансформаційного впливу чинників на його розвиток.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Логістична структура товарного ринку представляє собою впорядковану сукупність елементів (ланок) з переміщення матеріальних і пов'язаних з ними фінансових та інформаційних потоків на шляху від первинного джерела сировини до кінцевого споживача готової продукції. Йдеться про логістичний ланцюг товарного ринку. В теорії логістики учені оперують двома категоріями – ланцюг постачання й логістичний ланцюг, які є відображенням суб'єктного й процесного підходів відповідно. Ланками ланцюга постачання є окремі суб'єкти господарювання, а логістичного ланцюга – процеси забезпечення бізнесу. На думку О. П. Величко, ланцюг постачання – це поступове просування товарів у межах окремого матеріального потоку від первинного постачальника до кінцевого споживача. Логістичний ланцюг – це сукупність взаємопов'язаних послідовних і паралельних операцій (бізнес-процесів) з логістичного забезпечення процесу створення та доведення до споживача готової продукції, роботи або послуги [2, с. 30-31].

Такі визначення корелюють з розробками іноземних учених. Так, суб'єктний підхід до інтерпретації ланцюга постачання підтримують американські економісти; розгляд логістичного ланцюга як шляху від постачальників до споживачів через процес підтримують німецькі фахівці (саме це визначення наявне в одному з національних стандартів Німеччини) [9].

Враховуючи відтворювальну природу й мету логістичного ланцюга товарного ринку, авторське визначення категорії є таким: лінійно впорядкована (оптимізована) сукупність ланок з переміщення матеріальних і пов'язаних з ними фінансових та інформаційних потоків на шляху від первинного джерела сировини до кінцевого споживача готової продукції, яка реалізує відтворювальну функцію товароруку в ринку. Логістична ланка представляє собою функціонально відокремлену типову складову ЛЛТР, яка виконує відповідне завдання в процесі відтворення товароруку в ринку: транспортування, складування, доробка, розподіл тощо.

бка, розподіл тощо.

Множина різних ЛЛТР формує логістичну систему національної економіки. Є. Криківський визначає логістичну систему як цільову інтеграцію логістичних елементів у межах певної системи з метою оптимізації процесів трансформації матеріального потоку. За інституціональною ознакою логістичні системи учений поділяє на такі види: мікрологістичні (підприємства), металогістичні (логістичні ланцюги), мезо- й макрологістичні, зовнішні логістичні системи (міжсистеми) [4].

Властивості систем у логістичних ланцюгах виявляють певну специфіку. Цілісність означає, що ЛЛТР може бути виділений зі свого економічного простору як самостійна система, яка має власні цілі функціонування і розвитку. Разом з тим логістичний ланцюг може бути поділений на елементи – ланки й логістичні операції. Між елементами ланцюга існують зв'язки, що з'єднують ланки в логістичному процесі. Зв'язки забезпечують виникнення та збереження цілісних властивостей логістичного ланцюга, характеризують як його будову, так і функціонування. ЛЛТР як єдине ціле існує саме завдяки наявності зв'язків між його складовими. Ці зв'язки визначають інтегративні якості системи, і тому повинні бути більш потужними, ніж зв'язки окремих елементів із зовнішнім середовищем.

Зв'язки і взаємодії між ланками формують *структуру ЛЛТР*. Термін «структура» (лат. *structura*) характеризує будову, розташування, порядок, взаємозв'язок складових. Структуру логістичного ланцюга товарного ринку можна трактувати як відносно постійний порядок внутрішніх просторових зв'язків ланцюга між його ланками та їх взаємодію як у межах ланцюга, так із зовнішнім середовищем для реалізації відтворювальної функції товароруку в ринку. У практичному вимірі структура ЛЛТР представляє собою організовану сукупність ланок, через які матеріальні і пов'язані з ним фінансові та інформаційні потоки проходять під час свого переміщення від первинного постачальника до кінцевого споживача продукції. Структуризація ринкових логістичних ланцюгів дозволяє досліджувати ефективність функціонування як кожної ланки, так і ланцюга в цілому, визначати логістичні «розриви» в товаропотоках, обґрунтовувати управлінські рішення щодо їх нівелювання, підвищення ефективності роботи як окремих ланок, так і ланцюга в цілому.

Для побудови структури ЛЛТР принципове значення має визначення природи й спрямування зв'язків між ланками. У логістичних ланцюгах зв'язки між ланками мають низку специфічних проявів, які дають підставу для обґрунтування типології зв'язків. У залежності від характеру та форм прояву зв'язків у ЛЛТР можна виділити 7 їх типів, а саме: зв'язки взаємодії, утворення, трансформації, будови, функціонування, розвитку та управління. Найбільш широким типом є зв'язки взаємодії, які в певній мірі присутні у всіх інших видах зв'язків. У ринкових логістичних ланцюгах зв'язки взаємодії встановлюються процесом управління матеріальними та пов'яза-

ними з ним фінансовими, інформаційними й сервісними потоками.

Базовим видом зв'язків взаємодії, який складає основу побудови логістичних ланцюгів товарних ринків і формує їх структуру, є господарський зв'язок. У контексті системної організації ринкової логістики серед усіх видів зв'язків взаємодії центральне місце займає господарський зв'язок, як спосіб взаємодії суб'єктів ринку, держави та населення з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товару. Становлення та розвиток ефективних форм взаємодії учасників потокового процесу є необхідною умовою досягнення головної мети ЛЛТР – розширене відтворення ресурсів у його ланках.

В теорії логістики господарські зв'язки поділяють на два види [5, 6]: (1) прямі зв'язки, які утворюються між суб'єктами ринку, державою, споживачами; (2) опосередковані зв'язки, що формуються за участю посередницьких організацій. За системної організації ринкової логістики учасниками логістичних ланцюгів стають логістичні оператори – посередники, які надають різноманітні логістичні послуги.

Враховуючи базові принципи ринкової логістики [7], автором розроблено класифікацію логістичних ланцюгів товарних ринків (таблиця 1).

Логістичні ланцюги в залежності від територіальних (географічних) меж товарного ринку можуть бути *внутрішніми* й *зовнішніми*. У свою чергу, внутрішні ЛЛТР поділяються на локальні (територія певного району, міста), регіональні й державні. Слід відзначити, що з розширенням товарних меж ринку змінюється логістика міжланкових відносин. Так, у локальних ЛЛТР існуючі умови для узгодження наскрізних характеристик товарних потоків не мають вирішального значення у відтворювальному процесі (один вид транспорту, малі обсяги постачань, обмежена товарна номенклатура тощо). Водночас у державних ЛЛТР роль інтеграційної компоненти у збалансуванні міжланкових відносин суттєво посилюється. Провідними областями узгодження потоків постають збірні поставки, наскрізні тарифи, механізми взаємодії різних видів транспорту, наявність загальних розподільчих центрів тощо [8].

Таблиця 1

Класифікація логістичних ланцюгів товарних ринків*

Ознаки класифікації	Види ринкових логістичних ланцюгів та їх характеристика
1. Географічні (територіальні) межі товарного ринку	1. <i>Внутрішні</i> – формуються в географічних (територіальних) межах держави. У залежності від територіальної ознаки внутрішні ЛЛТР можуть бути <i>локальними, регіональними та державними</i> . 2. <i>Зовнішні</i> – територія формування та функціонування ланок ринкового логістичного ланцюга виходить за межі держави. Йдеться про світові (глобальні) логістичні ланцюги товарних ринків
2. Розподіл впливу суб'єктів ринку (ринкових сил)	1. Логістичні ланцюги, « <i>мотивовані виробником</i> » (producer-driven) – створюються у високотехнологічних секторах (виробництві напівпровідників, електроніки, автомобільній та фармацевтичній промисловості). 2. Логістичні ланцюги, « <i>мотивовані покупцем</i> » (buyer-driven) – формуються навколо великих підприємств роздрібною торгівлі, орієнтовані на виробництво переважно споживчих товарів (одяг, текстиль, взуття, господарські товари тощо).
3. Організаційно-правова форма суб'єктів ланцюга	1. <i>Корпоративні</i> логістичні ланцюги – послідовні етапи постачання, виробництва й розподілу товарів знаходяться в межах одно- чи декілька осібного контролю. 2. <i>Кооперативні</i> логістичні ланцюги – послідовні етапи постачання, виробництва й розподілу товарів контролюються через демократичне управління та багатоосібне рівноправне співволодіння.
4. Спрямованість руху матеріального потоку	1. Логістичні ланцюги з <i>прямими зв'язками</i> , в яких керований матеріальний потік рухається в одному напрямку. 2. Логістичні ланцюги зі <i>зворотним зв'язком</i> , в яких переміщуються зворотні матеріальні потоки (рух відновлювальних матеріальних об'єктів, наприклад, запасних частин, переробка відходів виробництва). 3. Логістичні ланцюги з <i>комбінованими зв'язками</i> , які включають альтернативні траєкторії руху матеріального потоку, в т.ч. що дублюють один одного.
5. Відтворювальна спроможність	1. <i>Високорозвинений ЛЛТР</i> – орієнтований на виробництво та розподіл товару кінцевого споживання з максимальною доданою вартістю. 2. <i>Середньорозвинений ЛЛТР</i> – містить у своїй структурі недостатньо розвинені ланки, діяльність яких не забезпечує максимізацію доданої вартості у ринковому ланцюгу. 3. <i>Нерозвинений ЛЛТР</i> – відсутність однієї або декількох ланок у структурі ланцюга, що продукує втрати доданої вартості в системі.

* розроблено автором із використанням джерел [5, 6, 8, 10].

За ознакою розподілу ринкових сил, залежно від ролі транснаціональних корпорацій і незалежних постачальників, ринкові логістичні ланцюги (передусім, зовнішні) поділяють на «мотивовані виробником» (producer-driven) та «мотивовані покупцем» (buyer-driven) (див. табл. 1). Для першого типу ЛЛТР притаманні висока фрагментація виробничого процесу, збірка високотехнологічної продукції у кількох країнах, контроль процесу провідним підприємством, впровадження науково-технічних розробок. Головна компанія у ланцюгах другого типу, як правило, зосереджує свою діяльність на маркетингу, володіє невеликою кількістю власних виробничих підприємств, однак має розгалужену мережу незалежних постачальників [10, с.24-25].

За організаційно-правовою формою суб'єктів (учасників) ланцюгів виділяють *корпоративні* й *кооперативні* ЛЛТР (див. табл. 1). Незважаючи на спільний цільовий орієнтир – контроль ринкового логістичного ланцюга – метою корпоративних ланцюгів є максимізація прибутків, метою кооперативних ланцюгів – мінімізація логістичних витрат членів кооперативу. Виділені типи логістичних ланцюгів притаманні, передусім, внутрішнім аграрним ринкам.

За спрямованістю руху матеріального і пов'язаних з ним фінансового та інформаційного потоків ринкові логістичні ланцюги доцільно розділити на три види: ЛЛТР з *прямими, зворотними та комбінованими зв'язками*.

За ознакою відтворювальної спроможності ми пропонуємо виокремити три типи ринкових логістичних ланцюгів (див. табл. 1). У *високорозвинених ЛЛТР* здійснюється процес виробництва, розподілу та

споживання товару кінцевого споживання, що забезпечує максимізацію доданої вартості в ринку та реалізацію економічних інтересів держави. У структурі *середньорозвинених* ЛЛТР функціонують недостатньо ефективні ланки, які мають потенціал нарощування доданої вартості за умови цілеспрямованого впливу держави. *Нерозвинені* ЛЛТР характеризуються відсутністю однієї або декількох логістичних ланок, що продукує втрати доданої вартості в системі. Формування ефективної логістики товарних ринків передбачає формування множини високорозвинених ЛЛТР та їх взаємодій між собою для відтворювального розвитку національної економіки.

Оскільки головним ресурсом і джерелом економічного зростання держави є *додана вартість*, розглянемо більш детально процес продукування її логістичної складової в ланках ринкового ланцюга. Додана вартість товару формується в процесі здійснення *логістичної операції*, яка представляє собою відособлену сукупність дій, орієнтовану на перетворення матеріального потоку. Логістична операція являє собою завершену дію в межах ланки ЛЛТР, яка не спроможна до подальшого розукрупнення. Основою дослідження логістичної природи доданої вартості є логістична операція, яка забезпечує перехід (трансформацію) матеріального потоку із одного стану в інший, що супроводжується зміною вартісних, часових і просторових параметрів товарообмінної операції.

У залежності від ознаки переходу права власності на товар логістичні операції поділяються на *односторонні* й *двосторонні* (рис. 1).

Рис.1. Класифікація логістичних операцій у ланцюгах товарних ринків*

* розроблено автором із використанням джерел [4, 5];

** запропоновано автором

Логістичні операції, виконувані шляхом взаємодії ланок ланцюгів різних товарних ринків (наприклад, у ході постачання матеріалів і сировини для виробництва товарів релевантного ринку), називаються *зовнішніми*; логістичні операції, виконувані всередині ланцюга одного товарного ринку, є *внутрішніми*. У залежності від природи потоку можна виділити логістичні операції з матеріальним, інформаційним та фінансовим потоком. Деякі учені ідентифікують четвертий вид потоку – сервісний (поток послуг).

Традиційну класифікацію логістичних операцій ми пропонуємо доповнити ознакою зміни споживчої вартості товару (далі – СВТ), за якою можна виділити три види операцій (див. рис. 1): (1) *із збереженням СВТ*; (2) *із нарощуванням СВТ*; (3) *із перетворенням СВТ*. Перший вид логістичних операцій є домінуючим у ринкових логістичних ланцюгах, він передбачає збереження якісних параметрів і корисних властивостей товару у процесі його руху від первинного джерела сировини до кінцевого споживача готової продукції. Нарощування СВТ відбувається в ході здійснення операцій із доробки товару, яка покращує його корисні властивості. Перетворення СВТ передбачає трансформацію матеріального потоку у товар із новими споживчими властивостями (наприклад, переробка відходів у енергетичний ресурс). При цьому логістична компонента доданої вартості, ресурсну структуру якої формують прибуток і заробітна плата працівників, зростає в ході реалізації логістичних операцій як із збереженням, так із нарощуванням та перетворенням споживчої вартості товару. Дана авторська позиція дещо відрізняється від класичних концепцій логістики.

Концепція Value added logistics (логістика доданої вартості) базується на такому твердженні: будь-яка логістична операція додає вартість товару або послугі, однак нарощування вартості ще не означає додавання цінності (корисності) з позиції споживача. При цьому нарощування доданої вартості відбувається за рівня логістичного сервісу, вищого базового. Концепція логістики доданої вартості визначає логістичний сервіс як процес створення істотних вигод, що містять додану вартість, у логістичному ланцюгу найбільш ефективним, з точки зору споживача, способом [6]. Відтак, в основі цієї концепції лежить поділ логістичних операцій на базові й вищі за базові; саме останні спроможні продукувати додану вартість у логістичному ланцюгу.

Деякі учені у складі логістичної операції пропонують виокремити основні процеси, які забезпечують створення доданої вартості, та допоміжні, що взаємопов'язані з основними процесами, але додану вартість не створюють [8].

У контексті логістичного підходу учені виділяють додану вартість двох типів: для споживача (клієнта) і підприємства. Головним є клієнтоорієнтований підхід, оскільки саме клієнт є останньою ланкою ланцюга поставок. Дана ланка є результатом створення цінності на протязі усього ланцюга поставок. В такий спосіб вона стає мірою оцінювання про-

цесу формування цінності, метою якої є пропонування клієнтові відчутної корисності. Додана вартість для підприємства пов'язана із його корисностями, які визначаються різницею між ціною продажу та рівнем понесених витрат [3, с. 43-44; 11, с. 28-29].

В економічній літературі трактування поняття «вартість» є двохвимірним: по-перше, як виражена цінність або корисність певного блага; по-друге, як виражена в фінансах величина витрат на створення цієї цінності. Виходячи з цього, ми пропонуємо не ототожнювати, а чітко виділяти два види вартості – *споживчу й додану* – в процесі товароруху за ланками ЛЛТР. Споживча вартість формує речовий зміст товару, а додана вартість – кількісний. Такий розподіл є важливим у контексті розробки методичного забезпечення до оцінки ефективності функціонування певних ланок і усього ринкового логістичного ланцюга з використанням показника доданої вартості, що має кількісний вимір.

У межах логістичного ланцюга товарного ринку доцільно виділити ланкову і ринкову додану вартість. *Ланкова додана вартість* створюється в процесі виробництва (надання послуг) та переміщення товарів суб'єктами господарювання певної ланки (постачання матеріальних ресурсів, виробництво продукції, її складування, доробка, розподіл, реалізація та ін.), що відображає реальний внесок даної ланки у формування вартості товару (послуги) в ринку. *Ринкова додана вартість* включає суму новостворених вартостей кожної ланки логістичного ланцюга товарного ринку.

Таким чином, проведені дослідження природи логістичної компоненти вартості товару дозволяють обґрунтувати *закономірність багатofункціональної сутності логістичної операції*, яка полягає у *збереженні, нарощуванні та перетворенні споживчої вартості товару* у процесі його руху за ланками логістичного ланцюга товарного ринку від первинного джерела сировини до кінцевого споживача готової продукції та переробки відходів, що супроводжується зростанням ринкової доданої вартості.

Встановлену закономірність відображає табл. 2 шляхом ідентифікації напрямів змін споживчої й доданої вартості товару у структурних ланках ЛЛТР. На фоні стабільного зростання доданої вартості товару в процесі його руху за ланками ринкового логістичного ланцюга відбувається, передусім, збереження споживчої вартості товару; саме ця процедура є однією з базових функцій ринкової логістики. Зростання СВТ відбувається в процесі доробки товару, його сортування й пакування, що підвищує корисність продукту з точки зору споживача. Перетворення СВТ передбачає формування нових споживчих властивостей нового товару, а саме: у ланці виробництва – продукту переробки сировинних ресурсів; у ланці утилізації й переробки відходів – енергетичних ресурсів тощо. Наявність у складі ланок логістичних операцій з виробництва й доробки товару, які збільшують його споживчу вартість, сприяє нарощуванню ринкової вартості за рахунок якісного перетворення матеріального потоку.

Таблиця 2

Напрями зміни споживчої й доданої вартості товару у ринковому логістичному ланцюгу*

Вартість товару	Головні ланки логістичного ланцюга товарного ринку					
	Постачання матеріалів	Виробництво товару	Складування, транспортування	Доробка сортування пакування	Розподіл Реалізація	Утилізація, переробка відходів
1.Споживча вартість	Збереження	Перетворення	Збереження	Зростання	Збереження	Перетворення
2.Додана вартість	Зростання	Зростання	Зростання	Зростання	Зростання	Зростання

*авторська розробка

Структурна будова логістичного ланцюга, його тип, кількість ланок, сукупність зв'язків і взаємодій між ними, склад логістичних операцій у межах ланок та інші логістичні параметри визначаються специфікою процесів відтворення певних товарних ринків та множиною внутрішніх і зовнішніх чинників впливу

на їх стан. Особливості структури й специфікації ринкового логістичного ланцюга та зв'язків між його ланками розглянемо на прикладі українського ринку зерна та продуктів його переробки. Логістичний ланцюг даного ринку представлений на рис. 2.

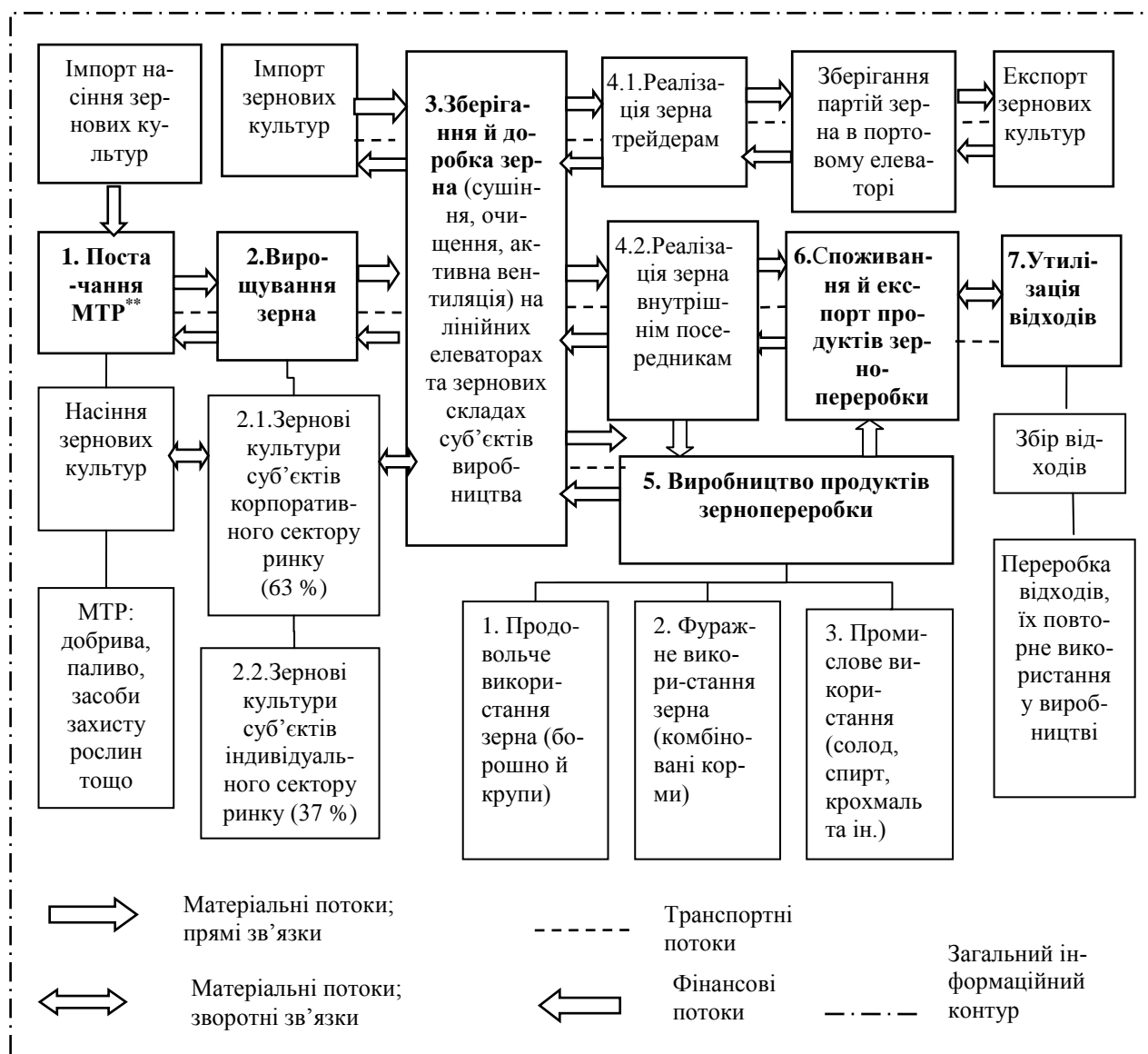

Рис. 2. Логістичний ланцюг українського ринку зерна та продуктів його переробки*

*авторська розробка;

**МТР – матеріально-технічні ресурси.

Структурну архітектуру логістичного ланцюга ринку зерна та продуктів його переробки формують 7 базових ланок (див. рис. 2). Перша ланка – постачальницька – забезпечує виробників необхідними для вирощування зерна матеріально-технічними ресурсами і насінням культур, у т.ч. імпортованим. Друга ланка – аграрна – спеціалізується на вирощуванні зернових культур. Сьогодні суб'єкти корпоративного сектору ринку (великі сільгоспідприємства) виробляють близько 63 % культур, в основному експорторієнтованих, що визначає зовнішню спрямованість їх матеріального потоку. Водночас суб'єкти індивідуального сектору ринку (фермерські й особисті селянські господарства) вирощують близько 37 % зерна, переважно для внутрішнього споживання, що визначає домінуючу внутрішню спрямованість їх матеріального потоку.

Третя ланка ЛЛТР передбачає зберігання та доробку зерна шляхом його очищення, сушіння, вентиляції тощо (див. рис. 2). Саме у цій ланці після визначення діючими на елеваторах лабораторіями якісних параметрів, типу і класу зерно набуває товарності і вартісної оцінки. Великі аграрні підприємства, як правило, зберігають культури на лінійних елеваторах, що дає їм можливість реалізації товару в період сприятливої цінової кон'юнктури.

Слід відзначити наявність зворотних зв'язків між суб'єктами корпоративного сектору зернового ринку та ланкою зберігання й доробки зерна, з одного боку, і насінницькою ланкою, з іншого, що є свідченням формування власного *корпоративного логістичного ланцюга*, орієнтованого на реалізацію економічних інтересів великих інтегрованих структур. У такому ланцюгу малі й середні зерновиробники завжди будуть нести втрати через нерівноправність економічних відносин між різними суб'єктами. Її проявом на практиці є штучне заниження цін на продукцію індивідуальних зернових господарств, необ'єктивне визначення класів зерна приватними елеваторами, завищені тарифи на зернозберігаючі послуги тощо. Як наслідок, більшість суб'єктів індивідуального сектору ринку відмовляється від послуг монопольних елеваторів, зберігає вирощене зерно й насіння на власних складах, використовуючи певну його частину для внутрішнього споживання, передусім кормового.

Відтак, у межах аграрної ланки індивідуального сектору ринку формується своєрідний *мікрологістичний ланцюг*: насіння — зерно — зберігання — фуражне споживання. Зберігання зерна в непристосованих складах супроводжується зниженням його якісних параметрів, відтак, у даному мікроланцюгу логістична операція неспроможна не тільки наростити, але й зберегти СВТ. Втрата базових функцій логістичної операції є свідченням неефективності такої ланки ланцюга. Відторгнення аграрної ланки індивідуального сектору від взаємодій із іншими ланками корпоративного ланцюга зернового ринку, зокрема, ланкою зберігання й доробки товару, формує передумови до розбудови кооперативних логістичних ланцюгів у регіонах України.

Четверта ланка – розподілу та реалізації зерна – передбачає три головні напрями товароруку: (1) реалізація культур трейдерам для їх подальшого експорту; (2) збут зерна внутрішнім посередникам, які потім здійснюють його продаж переробникам; (3) реалізація культур безпосередньо переробним підприємствам (див. рис. 4). При цьому до розподільчої ланки матеріальний потік може рухатися як із третьої ланки зберігання й доробки зерна, так і безпосередньо із аграрної ланки. Наявність таких альтернативних траєкторій руху матеріального потоку є свідченням *комбінованого типу* логістичного ланцюга ринку зерна та продуктів його переробки.

За статистичними даними, у структурі реалізації зерна аграрними підприємствами 90,5 % припадає на посередницькі «інші канали», 4 % населенню в рахунок оплати праці, 2,2 % – на ринку і всього лише 3,3 % – переробним підприємствам [12]. У 1990 р. переробний збутовий канал був головним, охоплюючи 80,4 % зерна, вирощеного сільгоспідприємствами. Сьогодні домінує непрозорий посередницький канал, що генерує значні втрати як для індивідуальних зерновиробників, так і держави. Відтак, урізноманітнення каналів реалізації зерна, спрямування товарного потоку із непрозорого «іншого» до переробного каналу є важливим завданням держави на шляху розбудови ефективної логістики стратегічного зернового ринку.

У п'ятій ланці в процесі перетворення споживої вартості виробляються нові товари із новими властивостями, які можна розділити за трьома напрямками використання (споживання) зерна: (1) продовольче; (2) фуражне; (3) промислове (див. рис. 2). Кількісні пропорції розподілу товаропотоків ілюструє баланс зернового споживання (таблиця 3). Згідно його даних, у 2017 р. обсяги продовольчого й фуражного використання зерна склали 5,66 млн. т і 11,01 млн. т, що на 36,1 % і 40,6 % менше рівня 1995 р. відповідно; обсяги промислового зернового споживання досягли 1,25 млн. т, збільшившись порівняно з 1995 р. на 42,2 % (на 0,37 млн. т). Загалом у звітному році обсяг зернового потоку, що надійшов до переробних ланок ринкового логістичного ланцюга, склав 17,91 млн. т. Водночас обсяг експортного товаропотоку досягнув 42,5 млн. т, перевищивши рівень внутрішньої переробки зерна в 2,4 рази.

Аналіз структурно-динамічних змін у зерновому споживанні за 20-річний період дозволяє визначити трансформації, які впливали на напрям товароруку та ефективність логістичного ланцюга зернового ринку у різні проміжки часу. Так, у 1995 р. у структурі загального споживання зерна сукупна частка переробки зерна складала 81 %, частка експорту – 2,3 %, що є свідченням спрямування більшості зернових потоків до переробної ланки. Такі структура і маршрут товароруку забезпечували розширене відтворення ресурсів і формували високорозвинений логістичний ланцюг ринку зерна та продуктів його переробки.

Таблиця 3

Структурно-динамічні зміни у зерновому споживанні в Україні*

Показники	1995		2005		2015		2017		2017р. у % до 1995 р.
	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%	
1. Валовий збір	33,93	X	38,02	X	60,13	X	61,92	X	182,5
2. Загальне споживання зерна, у т.ч.:	34,89	100,0	38,56	100,0	63,51	100,0	63,64	100	182,4
2.1. Насіннєвий фонд	4,60	13,2	3,29	8,5	2,60	4,1	2,12	3,3	46,1
2.2. Продовольче	8,85	25,4	7,75	20,1	5,90	9,3	5,66	8,9	63,9
2.3. Кормове	18,53	53,1	13,82	35,8	14,19	22,3	11,01	17,3	59,4
2.4. Промислове	0,88	2,5	0,67	1,7	1,09	1,7	1,25	2,0	142,2
2.5. Втрати	1,22	3,5	0,38	1,0	1,40	2,2	1,11	1,7	90,7
2.6. Експорт	0,81	2,3	12,65	32,8	38,34	60,4	42,50	66,8	у 5,2р.
3. Експорт у % до валового збору	2,40	X	33,28	X	63,76	X	68,64	X	X

*розраховано автором за даними Державної служби статистики України [13, с.40]

Починаючи з 2000 р. структура зернового споживання змінювалася у бік нарощування експорту за рахунок скорочення внутрішнього використання зерна, що, в свою чергу, впливало на напрям і обсяги товароруку, структуру та зв'язки між ланками ринкового логістичного ланцюга. Так, у 2005 р. у структурі загального споживання частка переробки зерна складала 57,7 %, частка експорту – 32,8 % (див. табл. 3), що є свідченням перерозподілу (через посередницькі «інші канали») частини товаропотоків з переробної до експортної ланки ланцюга. Така зміна маршруту товароруку обумовила втрати доданої вартості в переробній ланці, знизила її ефективність, змінила тип ринкового логістичного ланцюга з високо- до середньорозвиненого.

У 2015-2017 рр. відбувається постійне нарощування обсягів зернового експорту, що поглиблює структурні дисбаланси у використанні зерна. У 2017 р. в структурі загального споживання частка переробки зерна складала 28,2 %, частка експорту – 66,8 % (див. табл. 3). За вказаний період частка кормового споживання зменшилася з 22,3 % до 17,3 %, що пов'язано, зокрема, зі скороченням поголів'я тварин (у 2017 р. порівняно з 2000 р. поголів'я великої рогатої худоби зменшилося на 62 %, у т.ч. корів – на 59 % [12]). Збереження такої тенденції за умови відсутності ефективних заходів держави у напрямі переорієнтації агроекспорту з сировини на продукти її переробки призведе до мінімізації товарообігу в переробній ланці та перетворення логістичного ланцюга зернового ринку у нерозвинений, незважаючи на потужний потенціал його відтворювального розвитку в Україні.

Шоста ланка – споживча – передбачає рух товаропотоків зернопродуктів для кінцевого споживання населенням та промислового споживання (наприклад, борошно використовується в хлібопекарській і кондитерській промисловості для виробництва товарів із новою споживчою вартістю) (див. рис. 2). Незначна частина зернопродуктів надходить на зовнішні ринки збуту. У структурі загального вітчизняного

експорту частка борошномельно-круп'яної продукції складає всього 0,4 %, частка зерна – 15-15,3 % (2017-2018 рр.) [12].

Обсяги товаропотоків, що надходять у заключну ланку ринкового логістичного ланцюга, орієнтовану на збір і переробку відходів, є незначними й мають тенденцію до скорочення. За статистичними даними, в 2017 р. в Україні було утилізовано 100,06 млн. тонн відходів, що на 31,3 % менше рівня 2010 р. При цьому сумарна частка утилізованих і спалених відходів в обсязі утворених відходів досягла 27,6 %, що на 6,8 % нижче показника 2010 р [12].

Сучасний стан ланки утилізації відходів у ЛЛТР є незадовільним. Ефективне функціонування даної ланки передбачає впровадження комплексу заходів поведінки з відходами. Застосування сучасних технологій і практик поведінки з відходами, збільшення обсягу переробки відходів та їх повторного використання формують підґрунтя для впровадження моделі циркулярної економіки, орієнтованої на розбудову відновлювальних та замкнених ланцюгів «take, make, reuse» («взяти, зробити, використати повторно»), що забезпечують максимізацію ринкової доданої вартості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведене емпіричне дослідження структурної будови, зв'язків між ланками та сучасних трансформацій логістичного ланцюга українського ринку зерна та продуктів його переробки дозволили конкретизувати теоретичні положення ринкової логістики, викладені вище.

За географічними межами логістичний ланцюг зернового ринку є зовнішнім, однак у даному дослідженні проведено аналіз ЛЛТР у державному вимірі з акцентом на внутрішні проблеми його розвитку. В Україні домінують корпоративні ринкові ланцюги, тоді як в розвинених аграрних країнах – кооперативні. За спрямованістю руху матеріального потоку логістичний ланцюг ринку зерна та продуктів його переробки належить до комбінованого типу, для якого притаманні альтернативні траєкторії руху товаропо-

токів, множина прямих і зворотних зв'язків. За відтворювальною спроможністю даний ринковий ланцюг є середньорозвиненим із перспективою трансформації в нерозвинений за умови нарощування сировинного експорту.

Структуру логістичного ланцюга зернового ринку формують 7 базових ланок, з них дві (переробна й утилізації відходів) є малоєфективними, з незначними обсягами товаропотоків. Перетворення СВТ відбувається в ланках вирощування зерна, виробництва зернопродуктів, переробки відходів, нарощування СВТ – в ланці доробки зерна. В інших ланках ринкового ланцюга логістичні операції виконують функцію збереження споживчих якостей товару. Між ланками логістичного ланцюга зернового ринку переважають зв'язки взаємодії та функціонування, мають місце як прямі, так і опосередковані зв'язки.

На практиці внаслідок неузгодженості економічних інтересів індивідуальних зерновиробників та великих корпоративних структур і елеваторів у межах аграрної ланки індивідуального сектору ринку сформувався власний мікрологістичний ланцюг. Налагодження його взаємодій із ланкою зберігання й доробки товару передбачає розбудову кооперативних ринкових ланцюгів, які зможуть конкурувати з корпоративними ланцюгами. Визначені у ході дослідження неефективні ланки логістичного ланцюга ринку зерна та продуктів його переробки є потенційними об'єктами державного селективного регулювання.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в розробці теоретичних положень щодо формування логістичної структури товарного ринку в частині визначення його відтворювальної природи, типології зв'язків, класифікації ринкових логістичних ланцюгів та логістичних операцій. Також на базі відтворювального підходу вперше обґрунтовано закономірність багатофункціональної сутності логістичної операції, яка полягає у збереженні, нарощуванні та перетворенні споживчої вартості товару у процесі його руху за ланками логістичного ланцюга товарного ринку від первинного джерела сировини до кінцевого споживача готової продукції та переробки відходів, що супроводжується зростанням ринкової доданої вартості. Теоретичне значення результатів дослідження полягає в розвитку теоретичного базису ринкової логістики, як нового напрямку логістичної науки, практичне значення визначається можливістю використання авторських розробок управлінськими органами влади в ході визначення структури логістичних ланцюгів стратегічних товарних ринків, оцінки логістичних «розривів» і неефективних ланок, що формує наукове підґрунтя для розробки державної логістичної політики в ринковому вимірі. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні теоретичного базису ринкової логістики, розширенні класифікації логістичних ланцюгів і операцій за рахунок нових базових ознак, конкретизації теоретичних розробок на прикладі стратегічних товарних ринків.

Література

1. Смирнов І.Г. Світовий ринок логістичних послуг: географічні особливості // Вісник Київського університету. Вип. 46. 2009. С. 60-65.
2. Величко О. П. Сутність логістичного ланцюга та його контроль сучасними агрохолдингами // Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. Вип.3 (46), ч. 2. С. 27-33.
3. Гірня О. Б., Глинський Н.Ю., Кобилух О.Я. Формування доданої вартості для клієнта в ланцюгу поставок // Логістика: теорія та практика. 2012. № 1(2). С. 39-46.
4. Крикавський С. В., Чернописька Н.В. Логістичні системи: навч. посібник. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – 264 с.
5. Пономарьова Ю.В. Логістика: вид. 2-ге, перероб. та доп. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
6. Чухрай Н. І., Гірня О.Б. Формування ланцюга поставок: питання теорії та практики: монографія / Львів: «Інтелект-Захід», 2007. 232 с.
7. Логістика товарного ринку: монографія / за ред. Б. В. Буркинського, В. М. Лисюка. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2018. 244 с.
8. Тараканов М.Л., Маковсєв А.П. Логістичний фактор формування доданої вартості в системі товарних ринків // Економіка: реалії часу. 2015. №2 (18). С.28-34.
9. Die logistische Kette / Prof. Dr. Heinz-Michael Winkels. – Essen. Januar 2000. URL: <http://www.fhdo-winkels.de/Logistikmanagement/> (date of treatment 05.04.2019).
10. Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Перспективи участі України в глобальних ланцюгах створення вартості як засіб підвищення конкурентоспроможності в умовах транснаціоналізації виробничих відносин // Інвестиції: практика та досвід. 2015. №16. С.22-26.
11. Ciesielski M., Długosz J, Fuks K. I in. Zarzadzanie lancuchami dostaw. Pod red. naukowa M. Ciesielskiego. Warszawa: PWE, 2011. 190 s.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.04.2019).
13. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: статистичний збірник / Відп. за випуск О.М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2018, 59 с.

Стаття надійшла 9.04.2019

Стаття прийнята до друку 23.04.2019

Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Никишина О.В.

доктор экономических наук, старший научный сотрудник
заведующий отдела рыночных механизмов и структур
Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины
Французский бульвар, 29, г.Одесса, Украина, 65044
E-mail: ksenkych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

ЛОГИСТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ТОВАРНОГО РЫНКА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ

Статья посвящена разработке теоретических положений по формированию логистической структуры товарного рынка и их конкретизации путем эмпирических исследований. Предложено авторское определение категории «логистическая цепь товарного рынка», обоснована его воспроизводственная природа и цель – обеспечение расширенного воспроизводства ресурсов в звеньях. В ходе исследования логистической структуры рынка доказано важную роль связей и взаимодействий между субъектами звеньев в формировании структуры эффективной логистической цепи, выделено семь типов связей, а именно: связи взаимодействия, образования, трансформации, строения, функционирования, развития и управления. Акцентировано внимание на связи взаимодействия, сделан вывод, что становление и развитие эффективных форм взаимодействия участников потокового процесса является необходимым условием достижения главной цели рыночной цепи.

Обоснована классификация логистических цепей товарных рынков, предложен новый классификационный признак – воспроизводственная способность рыночных цепей, которая позволяет осуществить их спецификацию по объемам создаваемой добавленной стоимости. Исследован процесс создания логистической составляющей добавленной стоимости в звеньях рыночной цепи, предложена классификация логистических операций. Впервые на основе воспроизводственного подхода установлена закономерность многофункциональной сущности логистической операции, которая заключается в сохранении, наращивании и преобразовании потребительской стоимости товара в процессе его движения по звеньям логистической цепи товарного рынка от первичного источника сырья до конечного потребителя готовой продукции и переработки отходов, что сопровождается ростом рыночной добавленной стоимости. Определены направления изменения потребительской и добавленной стоимости в рыночной цепи.

На примере украинского рынка зерна и продуктов его переработки определены специфика строения логистической цепи, прямые и обратные связи между ее звеньями. Установлено, что логистическая цепь зернового рынка является комбинированного типа, структуру которой формируют семь базовых звеньев, из них два – (переработка зерна и утилизации отходов) малозффективны, с незначительными объемами товаропотоков. Во временном измерении (1995-2017 гг.) показано трансформационное влияние растущих экспортных товаропотоков зерна на воспроизводственную способность рыночной цепи. Идентифицированы ее неэффективные звенья и связи, которые являются потенциальными объектами государственного селективного регулирования. Научная новизна проведенного исследования состоит в развитии теоретических основ рыночной логистики, как нового направления логистики, что формирует научную основу для разработки государственной логистической политики в рыночном измерении.

Ключевые слова: логистическая цепь товарного рынка, структура, связи, звено, логистическая операция, добавленная и потребительская стоимость, материальный поток, рынок зерна и продуктов его переработки.

Nikishyna O.

Doctor of Economics, Senior Researcher
Head of Department of Market Mechanisms and Structures
Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research
of National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzskiy boulevard, 29, Odesa, Ukraine, 65044
E-mail: ksenkych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

LOGISTIC STRUCTURE OF THE COMMODITY MARKET: THEORETICAL POSITIONS AND APPLIED ASPECTS

The article is devoted to the development of theoretical positions regarding the formation of the logistic structure of the commodity market and their concretization through empirical research. The author's definition of the category «logistic chain of the commodity market» has been proposed, its reproductive nature and pur-

pose have been substantiated that is provision of expanded reproduction of the resources in links. During the study of the logistic structure of the market, the important role of the links and interactions between the actors of the links in the formation of the structure of the efficient logistic chain has been proved, and seven types of relationships have been identified, namely, the relationships of interaction, formation, transformation, structure, functioning, development and management. The emphasis has been placed on the relationships of interaction, it has been concluded that the formation and development of effective forms of interaction of participants in the streaming process is a prerequisite for achieving the main goal of the market chain.

The classification of logistic chains of commodity markets has been substantiated, a new classification sign has been proposed – reproductive ability of market chains, which allows them to fulfill their specification in terms of the created added value. The process of creation of the logistic component of added value in the market chain links has been investigated, the classification of logistic operations has been proposed. For the first time on the basis of the reproductive approach the regularity of the multifunctional essence of the logistic operation has been established, which consists in preserving, increasing and converting of the consumer value of the goods in the course of its movement for by the links of the logistic chain of the commodity market from the primary source of raw material to the final consumer of finished products and waste processing, which is accompanied by the growth of market added value. The directions of changes in consumer and added value in the market chain have been determined.

On the example of the Ukrainian market of grain and products of its processing, the specifics of the structure of the logistic chain, direct and back bonds between its links have been determined. It was established that the logistic chain of the grain market is of a combined type, the structure of which is formed by seven basic units, two of them – (grain processing and waste recycling) are ineffective, with small volumes of commodity flows. The temporal dimension (1995-2017) shows the transformational impact of growing export commodity flows of grain on the reproductive capacity of the market chain. Its ineffective links and bonds, which are potential objects of the state selective regulation, have been identified. The scientific novelty of the carried out research consists in development the theoretical foundations of market logistics as a new direction of logistics, which forms the scientific basis for the development of state logistics policy in the market dimension.

Key words: logistic chain of commodity market, structurebonds, link, logistic operation, added and consumer cost, material flow, grain market and products of its processing.

References

1. Smyrnov, I. H. (2009). Svitovyi rynok lohistychnykh posluh: Heohrafichni osoblyvosti. *Isnyk Kyivskoho Universytetu*, (46), 60-65.
2. Velychko, O. P. (2012). Sutnist lohistychnoho lantsiuha ta yoho kontrol suchasnymy ahrokhodynhamy. *Visnyk Sotsialno-ekonomichnykh Doslidzhen*, (3 (46)), ch. 2, 27-33.
3. Hirna, O. B., Hlynskyi, N. Yu., & Kobylukh, O. Ya. (2012). Formuvannia dodanoi vartosti dlia kliienta v lantsiuhu postavok. *Lohistyka: Teoriia Ta Praktyka*, (1 (2)), 39-46.
4. Krykavskiy, Ye. V., & Chornopyska, N. V. (2009). *Lohistychni systemy*. Lviv: Vyd-vo Nats. un-tu «Lvivska politekhnika».
5. Ponomarova, Yu. V. (2005). *Lohistyka* (2nd ed.). Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
6. Chukhrai, N. I., & Hirna, O. B. (2007). *Formuvannia lantsiuha postavok: Pytannia teorii ta praktyky*. Lviv: «Intelekt-Zakhid».
7. Burkynskiy, B. V., & Lysiuk, V. M. (Eds.). (2018). *Lohistyka tovarnoho rynku*. Odesa: IPREED NAN Ukrainy.
8. Tarakanov, M. L., & Makovieiev, A. P. (2015). Lohistychnyi faktor formuvannia dodanoi vartosti v systemi tovarnykh rynkiv. *Ekonomika: Realii Chasu*, (2 (18)), 28-34.
9. Winkels, Heinz-Michael. (2000, January). Die logistische Kette. Retrieved April 05, 2019, from <http://www.fhdo-winkels.de/Logistikmanagement/>
10. Reznikova, N. V., & Ivashchenko, O. A. (2015). Perspektyvy uchasti Ukrainy v hlobalnykh lantsiuhakh stvorennia vartosti yak zasib pidvyshchennia konkurentospromozhnosti v umovakh transnatsionalizatsii vyrobnychkykh vidnosyn. *Investytsii: Praktyka Ta Dosvid*, (16), 22-26.
11. Ciesielski, M., Dlugosz, J., & Fuks, K. (2011). *Zarządzanie lancuchami dostaw* (M. Ciesielskii, Ed.). Warszawa: PWE.
12. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved April 05, 2019, from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Prokopenko, O. M. (Ed.). (2018). *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleniam Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

Received 9 April 2019

Approved 23 April 2019

Available in Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Нікішина О.В. Логістична структура товарного ринку: теоретичні положення та прикладні аспекти // Економіка харчової промисловості. 2019. Т.11, вип. 2. С. 20-30. doi: 10.15673/fe.v11i2.1391

Cite as APA style citation

Nikishyna O. (2019). Logistic structure of the commodity market: theoretical positions and applied aspects. *Food Industry Economics*, 11(2), 20-30. doi: 10.15673/fe.v11i2.1391

UDC 658.147-048.445:001.82
DOI: 10.15673/ie.v11i2.1392

Markova T.

Ph.D., Associate Professor
Department of Accounting and Auditing
E-mail: markova.tetiana17@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9437-2635

Volodina O.

Assistant
Department of Foreign Languages
E-mail: completeness7@mail.ru

Mytrofanov O.

The student of the fourth grade of Economy, Business and Control Faculty
E-mail: mitsashaa@gmail.com

Chehlatoniev A.

The student of the second grade of Economy, Business and Control Faculty Odessa National Academy of Food Technologies
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine, 65039
E-mail: chegla30@gmail.com

EQUITY CAPITAL: APPROACHES TO DEFINITION, CLASSIFICATION AND ITS STRUCTURE

The article examines the essence of the concept of "equity capital" and conceptual approaches to its definition and classification. It has been determined that the concept of "capital" has had roots since antiquity, and meant a source of accumulation of wealth. However, in today's conditions of the market system capital is generalizing and at the same time varied, because it covers intellectual, natural, social capital. The importance of the correct calculation of structural equilibrium, which is a guarantee of financial competitiveness, financial stability and solvency in modern fast financial, economic and legislative changes, has been substantiated. Three approaches to the classification of the structure of the enterprise according to the normative-legislative base (national and international) and practical aspect has been determined. The practical analytical analysis of the equity structure based on the financial statements of the enterprise indicates that the equity of the enterprise in the current conditions of management decreases, in particular, by increasing the uncovered loss. The advantage of debt capital in the form of payables proves the need to make optimal decisions on timely control and adjustment of the capital structure of the enterprise due to the dynamics and features of socio-economic and financial processes in Ukraine.

Key words: equity capital, structure, enterprise, classification.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Statement of the problem and its connection with important scientific and practical tasks. Capital is the main component of the development of any business. Any capital oriented to a long-term economic success is complex, multifaceted, and therefore is not sufficiently investigated economic phenomenon and is characterised by the presence of diverse opinions of the conceptual-categorical apparatus of the definition of "capital". As a rule, the beginning of any business and entrepreneurial activity, both in ancient times and in the current conditions of a market economy, requires capital investment and depends on its structure. In particular, imbalance in the structure of capital is one of the important problems of the activity of any business entity and often leads to a decrease in the efficiency of its activities and a decrease in the values of financial and economic indicators. In addition, one of the main causes of the crisis situation in most Ukrainian businesses is the existence of an unclear capital management system, an incorrect definition and calculation of the ratio between equity and borrowed capital. And, therefore, for an enterprise it is very important to create tools for determining such a balance, timely and effective adaptation in the modern internal and external

conditions.

The analysis of the latest publications on the problem. Analyzing the achievements of economic science, it can be argued that such prominent economists such as: Butinets F.F., Burkin'sky B.V., Tkachenko N.M., Blank I.O., Balatsky O.F., Kakhovska O.V., Makarova G.S., Valikov V.P., Aref'eva O.V., Myagakhi I.M., Sopko V.V., Antonyuk O.P. have made a significant contribution to the study of the modern concept of "capital", formation and structuring of capital of enterprises. Without diminishing the contribution of domestic scholars in substantiating this problem, it should be noted that some aspects of the issue are still controversial and require further research and development.

Forming of the aims of the research. The purpose of this research is theoretical substantiation of the conceptual categorical apparatus "capital", its logical interconnection, interdependence and the balance of the structure.

Giving an account of the main results and their substantiation. In the theory of economics, as a rule, many interpretations of the concept of "capital of the enterprise" are given. Yushko S.V. and Lugova A. be-

lieve that such a number of views on this concept is connected with "... the detachment of Ukrainian economic science from the processes that are taking place in our transition economy today. It also shows a certain lack of understanding of the laws of functioning of a market economy, which gradually replace the command-administrative system, or not so successful attempt to combine the features of these two systems into one. Undoubtedly, this complicates the consideration of theoretical aspects of capital circulation and the practice of its formation in the conditions of adaptation of the Ukrainian economy to the market environment" [1]. It should be noted that in the investigated works, the authors distin-

guish the functions of capital, its composition, influence on the formation of financial and economic indicators of the enterprise. The concept of "capital" was studied by representatives of various economic schools, from antiquity to modern times. Thus, the notion of "capital" was viewed initially as a source of wealth accumulation (Aristotle), and then as material assets directed at production with the aim of obtaining profit (classical economic school). It should be noted that the notion of "equity" is considered today in both contemporary economic literature (Table 1) and in the normative-legislative field (Table 2).

Table 1

The essence of the notion of "equity of the enterprise" by various contemporary scientists-economists*

Authors, source	Definition of the essence
F.F. Butinets	Equity capital - a part of financial resources, cash, invested in entrepreneurial activities in order to obtain profit.
S.F. Golov	The equity of the enterprise characterizes the total cost of funds in monetary, tangible and intangible forms invested in the formation of its assets.
A.A. Gorbatenko, L.V. Ivchenko	Equity capital expresses the total amount of funds in monetary, material and non-material forms, invested in assets (property) of the enterprise.
N.M. Tkachenko	Equity capital - are its own sources of financing of the enterprise, which, were made by its founders (participants), or left by them at the enterprise from net profit without determining the term of repayment.
Ya.P. Ishchenko	Equity capital is a necessary factor of production, it includes components of debt, retained earnings, preferred shares and ordinary shares.
L.I. Katan	Equity capital is a definite expression of financial relations that arise between a joint-stock company (corporation) and other economic entities in relation to its formation and use.
V.F. Maximova	Equity capital is the sum of the valuation of property and funds of the entrepreneur, which he can use for economic needs.
A.M. Rumyantsev	Relationship of operation.
A.S. Bulatov, K.A. Raitsky	Benefits, used as a resource in further production.
A.V. Paramonov	Production means that bring added value.
P. Burdier	Resource, which is converted into money and institutionalized in the form of property rights.
I.O. Blank	Accumulated stock of economic benefits in monetary and commodity form, taking part in the economic process as an investment resource and factor of production.
N.A. Rusak V.A. Rusak	Capital is the funds invested in an entity to start or continue business in order to obtain a profit (income).
V.V. Seleznev	Capital is the financial resources used to develop the production process (the purchase of raw materials, goods and other objects, force, other elements of production), there is capital in its monetary form.
S.V. Moiseev, V.I. Terekhin	Capital - is the financial means of the enterprise, reflected in the liability of its balance sheet.
V.G. Belolipetsk	Capital as a part of the financial resources involved in the turnover, and the income that they bring from this treatment. In this sense, capital serves as a transformed form of financial resources.
I.T. Balabanov	Capital is a part of financial resources. Capital is the money put into circulation and the income that they bring from this treatment.
I. Fischer	Capital is any asset that generates income (value added).
L.V. Ivchenko N.L. Udovik.	Capital represents a set of material assets and funds, financial investments and expenses for the acquisition of rights and privileges necessary for the implementation of its economic activities.

* systematized by authors on the basis of sources [2-6]

Table 2

Approaches of normative and legislative acts on the definition of the concept "equity capital"*

Source	Definition of the essence
Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine"	Equity capital is the difference between assets and liabilities of an enterprise [7]
National Standards Accounting 1 "General Requirements for Financial Statements"	Equity capital is part of the assets of an enterprise remaining after deducting its liabilities [8]
International Standard of Accounting 1 "Presentation of Financial Statements"	Summarized quantitative data about the amount classified as equity [9]

* systematized by authors on the basis of sources [7-9]

It should be noted that the scientist V.D. Bazylevych distinguishes five approaches to the definition of the essence of "capital" [10]:

1. *The object-functional approach identifies capital* with accumulated labor, which is intended for the subsequent process of production or realization in order to obtain income.

2. *Socio-economic approach treats capital* as an economic category, consisting of interconnected special relations that arise under certain historical conditions.

3. *Monetary approach examines capital* as a financial investment that brings income to the owner in the form of interest.

4. *The approach of the time concept of capital* is to compare the values of present goods and the future at different times and the derivation of income from certain properties of the latter.

5. *The treatment of capital* as a kind of investment indicates that capital provides income to the owner from any kind of economic activity.

We should note that scientists Burkinsky B.V. and Goryachuk V.F. investigate capital in various aspects, including human, social, natural and intellectual [11, c. 42]. Consequently, the concept of "capital" is rather broad and therefore we are paying attention to the notion of "equity of the enterprise".

According to accounting, the capital of an enterprise is its resources (the left part of the balance sheet), accumulated by investing own and borrowed capital (the right side of the balance sheet).

Thus, summing up the various interpretations of the concept of "capital" and "equity", we can note that, from our point of view, the equity of an enterprise is that part of the resources of a business entity that is invested in the process of business and generates profits which then subject to refinancing.

It should be noted that controversial issue is the determination of the best balance between own and borrowed capital, which ensures the most effective proportion between the profitability and financial sustainability of the enterprise. In the broadest sense, the concept of "capital structure" means the ratio of own and borrowed funds, through which the enterprise carries out its economic activities. However, we note that the concepts of both own and borrowed capital have divergent economic content (Table 3). In the scientific world-wide sources of practical aspects there are different approaches to the classification of capital. And one of the most widespread is the classification of capital, proposed by the domestic scientist I.O. Blank It should be noted that in our study the structure of "equity" is considered as a component of the capital of the enterprise as a whole.

Table 3

Approaches of scientists regarding the essence of the concept "capital structure"*

Author, Source	Definition of the essence
I.O. Blank	The capital structure is the ratio of all forms of own and borrowed funds used by the enterprise in the process of economic activity to finance assets
V.N. Sutornina, V.M. Fedosov	The capital structure is considered as the ratio between the main sources during the formation of funds.
N.A. Rusak, V.A. Rusak	Capital structure - is the proportion of individual elements of capital in its total amount.
A. Afanasyev	Capital structure is a form or component of capitalization that belongs to the type and proportions of securities used to increase financial resources
S.F. Golov	Equity capital is formed by two components: investing (shareholder investments) and accumulated (retained earnings) of shareholders
O.V. Yefimov	In the structure of equity capital, two main components can be distinguished: the invested capital, that is, the capital invested by the owners in the organization, and the accumulated capital, that is, capital created over the one initially advanced by the owners

* systematized by authors on the basis of sources [12]

Equity capital, in accordance with ISA 1, is considered as a prepayable financial instrument and is divided into different classes such as paid-in capital, capi-

tal surplus and capital reserves. In addition, for example, equity in a joint-stock company has the following subclasses: funds made by shareholders; undivided profit;

reserves that reflect the allocation of retained earnings; reserves that reflect the adjustment of the retained capital [13, с. 286]. It should be noted that such a detailed classification is necessary for the adoption of management decisions by users of financial statements, in particular, parties with the same share of the invested resources in the enterprise.

Capital structure is a concept used in modern financial and economic analysis to reflect the ratio of the sources of loan and own investment, which is adopted in the enterprise to fulfill its market strategic goal.

According to the scientists, Valikov VP, Bondar VP, Bazileva KV, Kurinna IG the use by the entity of its own financial resources is due to their structuring in a certain way, or, in other words, the company must have a clear definition of the capital structure, according to which the decisions on its optimization will be made. [14].

Investigating the structure of equity, we have identified the following approaches to its classification:

1. Theoretical approach: the capital of an enterprise is divided into own and borrowed.

2. Equity capital is divided into subclasses depending on the form of ownership of the enterprise (in accordance with the Conceptual Framework of ISA).

3. According to NSA 1 "General Requirements to Financial Statements" (Appendix 1), equity is classified as: Registered (share) capital; contributions to unregistered authorized capital; capital in surplus valuations; additional capital; emission income; accumulated exchange rate differences; Reserve capital; retained earnings (uncovered losses); unpaid capital; withdrawn capital.

It should be noted that the analysis of the structure of capital plays an important role in the complex assessment of the financial condition of the enterprise, in particular its financial stability, because due to the analysis of liabilities it is possible to find out such important indicators of the financial state of the enterprise as: level of autonomy, level of financial risks, return on capital, etc. Thus, the analysis of composition, structure and dynamics of the enterprise's own capital in Table 4 is calculated on the basis of the practical approach of the classification of equity, systematized by the authors [15].

Table 4

Analysis of composition, structure and dynamics of equity capital of enterprises*

Indices	Line code	The previous year	Reporting year	Deviation	
				absolute	%
Total equity, thousand UAH. including:	1495	9563	2519	-7044	-73,7
1. Registered (share) capital, thousand UAH.	1400	10893	10893	0	0
– in% to equity capital		113,9	432,4	318,5	x
2. Capital in surplus, thousand UAH.	1405	-	-	-	-
– in% to equity capital		-	-	-	x
3. Additional capital, thousand UAH.	1410	62916	62916	0	-
– in% to equity capital		657,9	2497,7	1839,7	x
4. Reserve capital, thousand UAH..	1415	6239	6239	0	-
– in% to equity capital		65,2	247,7	182,4	x
6. Undivided profit (uncovered damage), thousand UAH.	1420	-70485	-777529	-7044	10,0
– in% to equity capital		-737,1	-3077,8	-2340,7	x
7. Unpaid capital, thousand UAH.	1425	-	-	-	-
– in% to equity capital		-	-	-	x
8. Capital withdrawn, thousand UAH.	1430	-	-	-	-
– in% to equity capital		-	-	-	x

* calculated by the authors on the basis of financial statements

From table 4 it is evident that the company's own capital in the reported year, in comparison with the previous year, decreased by UAH 7044 thousand, or by 73.7%. This was due to an increase in uncovered damage by UAH 7044 thousand, or by 10.0%; the value of registered (share) and additional capital remained unchanged.

Equity capital in the previous year was formed due to additional capital (657.9%), registered capital (113.9%), reserve capital (65.2%), uncovered loss (737.1%). In the reporting year, the following changes occurred in the structure of equity: the share of additional capital increased by 1839.7%, registered capital by 318.5%, reserve capital by 182.4%, and a decrease in the

share of uncovered losses by 2340.7% .

Conclusions and prospects of the further investigations. As a result of the research of the conceptual-categorical apparatus "equity" it has been determined that this concept has a broad meaning. So today the essence of "capital" means not only the category of money, but also human, natural, social capital, as well as intangible assets. Thus, summing up the various interpretations of the notion of "equity capital" from the ancient times to the current market conditions, we have proposed the definition that the equity of an enterprise is that part of the resources of the business entity that is invested in the process of business and which brings profit, which then is subject to refinancing.

The study of the equity structure made it possible to distinguish three approaches to its classification: the theoretical approach, in accordance with the Conceptual Framework of the ISA and in accordance with NSA 1 "General Requirements for Financial Reporting". The practical and analytical analysis of the structure of equity based on the financial statements of the enterprise indicates that the company's equity in the current conditions of management

decreases, in particular, by increasing the uncovered loss. Thus, borrowed capital in the form of accounts payable prevails. Consequently, the dynamics and peculiarities of socio-economic and financial processes in Ukraine leave urgent questions to the enterprises of the country concerning optimization of capital structure management and making optimal decisions on timely control and adjustment of the capital structure of the enterprise.

References

1. Yushko, S. V., & Luhova, A. (2011). Krytychnyi analiz ekonomichnoi sutnosti poniattia «kapital pidpriemstva». *Visnyk Ekonomiky Transportu I Promyslovosti*, (36), 234-238.
2. Aref'ieva, O. V., Miahkykh, I. M., & Rosumaka, T. H. (2016). Vlasnyi kapital pidpriemstva ta problemy yoho formuvannia. *Intelekt XXI*, (6), 161-169.
3. Ivchenko, L. V. (2016). Vlasnyi kapital: Suchasnyi pohliad na yoho sutnist ta skladovi. *Molodyi Vchenyi*, (3), 79-83.
4. Tkachenko, N. M. (2006). *Bukhhalterskyi finansovyi oblik, opodatkuvannia i zvitnist*. Kyiv: Alerta.
5. Horodnia, T. A., & Saviv, M. R. (2013). Diahnostyka kapitalu pidpriemstva. *Naukovyi Visnyk NLTU Ukrainy*, (23.10), 185-190.
6. Ivchenko, L. V., & Udovyk, N. L. (2016). Vlasnyi kapital: Dzherela formuvannia ta funktsii. *Molodyi Vchenyi*, (1 (1)), 55-59.
7. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.99 r. №996-KhIV za stanom na 16.11.2018 r. (2018). Retrieved April 07, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
8. Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti: Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku №1: Zatv. nakazom Minfinu vid 07.02.2013 r. № 73 za stanom na 20.06.2018 r. (2018). Retrieved April 07, 2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
9. Podannia finansovoi zvitnosti: Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku № 1. (2012). Retrieved April 07, 2019, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013
10. Bazylevych, V. D. (Ed.). (2008). *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia* (7th ed.). Kyiv: Znannia-Pres.
11. Burkynskyi, B. V., & Horiachuk, V. F. (2014). *Kapitalizatsiia ekonomiky rehioniv Ukrainy*. Odesa: IPREED NANU.
12. Korkushko, O. N. (2013). Klasyfikatsiini vydy vlasnoho kapitalu, yak ob'iekta obliku. *Stalyi Rozvytok Ekonomiky*, (4), 262-265.
13. Butynets, F. F., & Horetska, L. L. (2002). *Bukhhalterskyi oblik u zarubizhnykh krainakh*. Zhytomyr: PP «Ruta».
14. Valikov, V. P. (2017). Protse optymizatsii struktury kapitalu promysloвого pidpriemstva. *Visnyk Pryazovskoho Derzhavnoho Tekhnichnoho Universytetu*, (33), ekonomichni nauky, 225-234.
15. Antoniuk, O. P., Stupnytska, T. M., & Kuprina, N. M. (2015). *Ekonomichniy analiz*. Lviv: Mahnoliia 2006.

Received 12 April 2019

Approved 26 April 2019

Available in Internet 5.07.2019

Маркова Т.Д.

кандидат экономических наук, доцент
кафедра учета и аудита
E-mail: markova.tetiana17@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9437-2635

Володина Е.П.

ассистент
кафедра иностранных языков
E-mail: completeness7@mail.ru

Митрофанов А.С.

студент 4 курса факультета экономики,
бизнеса и контроля
E-mail: mitsashaa@gmail.com

Чеглатонева А.С.

студентка 2 курса факультета экономики, бизнеса и
контроля
Одесская национальная академия пищевых технологий
ул. Канатная, 112, г. Одесса, Украина, 65039
E-mail: chegla30@gmail.com

СОБСТВЕННЫЙ КАПИТАЛ: ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ, КЛАССИФИКАЦИИ И ЕГО СТРУКТУРА

В статье рассматривается сущность понятия «собственный капитал» и концептуальные подходы к его определению и классификации. Определено, что понятие «капитал» имеет корни со вре-

мен античності, і означало источник накоплення багатства. Однак, в сучасних умовах ринкової системи «капітал» являється обобщаючим і одночасно різноманітним, вельми охоплює інтелектуальний, природний, соціальний капітал. На основі обобщення різних трактувань поняття «капітал» різними авторами і джерелами, дано визначення «власний капітал підприємства». Обґрунтовано важливість правильного розрахунку структурної збалансованості, яка являється заставою фінансової конкурентоспроможності, фінансової стійкості і платоспроможності в сучасних швидких фінансово-економічних і законодавчих змінах. Визначено три підходи до класифікації структури підприємства відповідно до нормативно-законодавчої бази (національної і міжнародної) і практичних аспектів. Розглядаються теоретичні і практичні структурні облікові аспекти. Визначено, що в теоретичному аспекті капітал розглядається як сукупність власного і позикового. Тоді як в практичному аспекті (згідно обліково-статистичних документів) капітал класифікується на різні його види. Саме така деталізація дозволяє вести аналітичний облік і бути гнучким до внутрішньогосподарських змін на підприємстві. Проведений практично-аналітичний аналіз структури власного капіталу на підставі даних фінансової звітності підприємства свідчить про те, що власний капітал підприємства в сучасних умовах господарювання зменшується, зокрема, за рахунок збільшення непокритого збитку. Перевага позикового капіталу у формі кредиторської заборгованості свідчить про необхідність прийняття оптимальних рішень щодо своєчасного контролю та корегування структури капіталу підприємства за впливом динаміки та особливостей соціально-економічних та фінансових процесів в Україні.

Ключові слова: власний капітал, структура, підприємство, класифікація.

Маркова Т.Д.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра обліку та аудиту
E-mail: markova.tetiana17@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9437-2635

Митрофанов О.С.

студент 4 курсу факультету економіки,
бізнесу і контролю
E-mail: mitsashaa@gmail.com

Володіна О.П.

асистент
кафедра іноземних мов
E-mail: completeness7@mail.ru

Чеглатоньса А.С.

студентка 2 курсу факультету економіки, бізнесу і
контролю
Одеська національна академія харчових технологій
вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: chegla30@gmail.com

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ: ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ, КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ЙОГО СТРУКТУРА

У статті розглядається сутність поняття «власний капітал» та концептуальні підходи до його визначення та класифікації. Визначено, що поняття «капітал» має коріння з часів античності, і означало джерело нагромадження багатства. Проте, в сучасних умовах ринкової системи «капітал» є узагальнюючим і водночас різноманітним, адже охоплює інтелектуальний, природний, соціальний капітал. На підставі узагальнення різних трактувань поняття «капітал» різними авторами та джерелами, надано визначення «власний капітал підприємства». Обґрунтовано важливість правильного розрахунку структурної збалансованості, яка є запорукою фінансової конкурентоспроможності, фінансової стійкості та платоспроможності в сучасних швидких фінансово-економічних та законодавчих змінах. Визначено три підходи до класифікації структури підприємства відповідно до нормативно-законодавчої бази (національної та міжнародної) та практичного аспекту. Розглядаються теоретичні та практичні структурні облікові аспекти. Визначено, що в теоретичному аспекті капітал розглядається як сукупність власного та позикового. Тоді як в практичному аспекті (згідно обліково-статистичних документів) капітал класифікується на різні його види. Саме така деталізація дозволяє вести аналітичний облік і бути гнучким до внутрішньогосподарських змін на підприємстві. Проведений практично-аналітичний аналіз структури власного капіталу на підставі даних фінансової звітності підприємства свідчить про те, що власний капітал підприємства в сучасних умовах господарювання зменшується, зокрема, за рахунок збільшення непокритого збитку. Перевага позикового капіталу у формі кредиторської заборгованості свідчить про необхідність прийняття оптимальних рішень щодо своєчасного контролю та корегування структури капіталу підприємства за впливом динаміки та особливостей соціально-економічних та фінансових процесів в Україні.

Ключові слова: власний капітал, структура, підприємство, класифікація.

Література

1. Юшко С.В., Лугова А. Критичний аналіз економічної сутності поняття «капітал підприємства» // Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. № 36. С. 234-238.
2. Ареф'єва О.В., Мягих І.М., Росумака Т.Г. Власний капітал підприємства та проблеми його формування // Інтелект XXI. 2016. № 6. С. 161-169.
3. Івченко Л.В. Власний капітал: сучасний погляд на його сутність та складові // Молодий вчений. 2016. № 3. С. 79-83.
4. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: Підручник. К.: Алерта, 2006. 1080 с.
5. Городня Т.А., Савів М.Р. Діагностика капіталу підприємства // Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.10. С. 185-190.
6. Івченко Л.В., Удовик Н.Л. Власний капітал: джерела формування та функції // Молодий вчений. 2016. № 1(1). С. 55-59.
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 р. №996-XIV за станом на 16.11.2018 р. / Верховна Рада України. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 07.04.2019).
8. Загальні вимоги до фінансової звітності: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку №1: затв. наказом Мінфіну від 07.02.2013 р. № 73 за станом на 20.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 07.04.2019).
9. Подання фінансової звітності: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 1: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013 (дата звернення: 07.05.2019).
10. Економічна теорія: Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 7-ме вид. К.: Знання-Прес., 2008. 719 с.
11. Буркинський Б.В., Горячук В.Ф. Капіталізація економіки регіонів України: монографія / Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України. Одеса: ІПРЕД НАНУ, 2014. 293 с.
12. Коркушко О.Н. Класифікаційні види власного капіталу, як об'єкта обліку // Сталий розвиток економіки. 2013. № 4. С. 262-265.
13. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах / Ф. Ф. Бутинець, Л. Л. Горецька. Житомир: ПП «Рута», 2002. 544 с.
14. Валіков В.П., Бондар В.П., Базілева К.В., Курінна І.Г. Процес оптимізації структури капіталу промислового підприємства // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2017. Вип. 33. С. 225-234.
15. Антонюк О.П., Ступницька Т.М., Купріна Н.М. Економічний аналіз: навчальний посібник. Львів: Магнолія 2006, 2015. 326 с.

Стаття надійшла 12.04.2019
 Стаття прийнята до друку 26.04.2019
 Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Markova T., Volodina O., Mytrofanov O., Chehlatoniev A. Equity capital: approaches to definition, classification and its structure // *Food Industry Economics*. 2019. Vol.11, Issue 2. P. 31-37. doi: 10.15673/fie.v11i2.1392

Cite as APA style citation

Markova T., Volodina O., Mytrofanov O. & Chehlatoniev A. (2019). Equity capital: approaches to definition, classification and its structure. *Food Industry Economics*, 11(2), 31-37. doi: 10.15673/fie.v11i2.1392

УДК 330.34:332.14:334.716
DOI: 10.15673/ie.v11i2.1393

Некрасова Л.А.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра економіки підприємств
Одеський національний політехнічний університет
пр. Шевченка 1, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: nekrasova_la@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4305-7547

НОВІТНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГУВАННЯ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В статті розглянуто сутність, відмінності та основні складові стратегування розвитку виробничих підприємств. Досліджено процес формування об'єднаних територіальних громад в Україні та запропоновано розглядати стратегічний розвиток виробничих підприємств в умовах децентралізації як процесу, що враховує поєднання територіального, галузевого, інноваційного та інтеграційного аспектів. Запропоновано розглядати територіально-виробниче утворення, як поєднання взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів виробництва певної території на основі спільних інтересів господарюючих суб'єктів, завдяки якому забезпечується досягнення цілей сталого розвитку та узгоджена взаємодія між бізнесом, місцевою владою і соціумом. Представлено систематизацію ефективного інституційного базису взаємодії ключових субрегіональних стейкхолдерів в процесі конструювання територіально-виробничого утворення.

Ключові слова: стратегування, сталий розвиток, виробничі підприємства, реформа децентралізації, територіально-виробниче утворення

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. При посиленні динамізму і невизначеності зовнішнього середовища виникає необхідність якісних змін у функціонуванні і реалізації стратегічного управління на основі стратегування виробничих підприємств. У зв'язку із зміщенням акценту в реалізації економічних реформ на регіональний рівень господарювання необхідно відзначити, що для успішного розвитку виробничих підприємств і вирішення ними стратегічних завдань розвитку територій необхідний конструктивний діалог власників, управлінців та місцевих органів влади.

Урядом 1 квітня 2014 року була схвалена Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (розпорядження КМУ №333-р) та затверджено План заходів з її реалізації (розпорядження КМУ №591-р від 18.06.2014). Громади в умовах децентралізації отримують більше можливостей для активізації свого економічного потенціалу. У такий спосіб виникають додаткові можливості використання організаційного ресурсу громади завдяки активізації організаційних технік місцевого економічного розвитку, що приводить до більшої активності місцевого бізнесу [1]. Сьогодні стає дедалі більш очевидним, що важливе практичне значення мають проблеми синергетичної взаємодії виробничих підприємств і територій їх ба-

зування та обґрунтування пріоритетних сфер розвитку.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Науковий менеджмент у відповідь на виклики третього тисячоліття формує нові теорії стратегічного управління, серед яких концепція динамічних можливостей фірми, ресурсна концепція, концепція інтелектуального потенціалу, мережева концепція. Розвитку теорії стратегічного управління і дослідженню проблем стратегування присвячено роботи відомих вчених: Бішоп П., Боуер Р., Тис Д. Дж., Пізано Г., Шуен Е., Метьюс Дж., Клейнер Г., Зельднер А., Норт Д., Тамбовцев В., Вільямсон О., Мішарін Ю., Квінт В., Дацюк С., Бочкарьова Т., Самарцев С.

Серед світових наукових підходів до вивчення проблеми синергетичної взаємодії виробничих об'єднань та територій їх базування слід виділити підхід територіально-виробничого комплексу, що представлений в працях Алампієва П., Саушкіна Ю., Бандман М., Мінца А., Пробст А., Гранберг А., та кластерний підхід, представниками якого є Портер М., Енрайт М., Сольвелл О., Кетельс К., Лундваль Б. О., Асхайм Б., Ізаксен А. та ін.

У період з 2014 по 2019 рр. в Україні спостерігається поступове зростання кількості наукових публікацій, присвячених формуванню та функціонуванню об'єднаних територіальних громад в контексті реформи децентралізації державного управління. Зокрема, різні аспекти аналізу цієї проблеми наведе-

ні в роботах О. Ткачук, О. Баталов, В. Дрескак, О. Кириленко, Н. Липовська, Б. Малиняк, Л. Оленковська, Д. Олійник, А. Павлюк, І. Патока, В. Письменний, О. Проніна, Л. П. Оленковська, В. Рошило, В. Русін, С. Серьогін та інші.

Але не знайшли детального висвітлення питання щодо впливу процесів децентралізації на стратегування розвитку виробничих підприємств та економічне зростання територіальних громад в Україні, що й обумовлює доцільність підготовки даної статті.

Формулювання цілей дослідження. В даному дослідженні планується розглянути сутність, відмінності та складові стратегування розвитку виробничих підприємств та новітні аспекти його запровадження в умовах децентралізації, дати визначення поняттю територіально-виробничого утворення завдяки якому забезпечується досягнення цілей сталого розвитку та узгоджена взаємодія між бізнесом, місцевою владою і соціумом.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Сучасний розвиток стратегічного управління дослідники розглядають на основі поняття «стратегування» (strategizing), як образу дії, мистецтва та механізму досягнення поставлених цілей. Дж. Метьюс під поняттям «стратегування» розуміє «маневрування підприємств в позиціонуванні і диференціюванні їх один від одного і пошук конкурентної переваги один над одним в умовах порушення рівноваги. Стратегування базується на трьох фундаментальних категоріях, покликаних пояснити стратегічні вибори підприємств: їх ресурси; дії, які можуть бути зроблені по відношенню до ресурсів, та процедури, які б поєднували дві попередні категорії» [2]. По суті, мова йде про стратегію підприємства, що націлена на прибуток за рахунок виграшу в конкурентній боротьбі [3]. Але при цьому в процесі конкуренції підприємств виникають і нюанси, які залежать від держави.

Зельднер А.Г. передбачає для стратегування наступний сценарій: мета – шляхи і методи вирішення, джерела фінансування, економічні важелі та стимули досягнення кінцевого результату і поетапний моніторинг. При цьому використовується система методів, що включає прямі адміністративні (система заборон і стимулів); непрямі (соціально-економічні важелі, що створюють конкурентне середовище) і змішані [4].

По суті, стратегування – безперервний процес, що відображає еволюційні зміни інститутів (формальних і неформальних) і ефективність роботи всієї інституційної системи в процесі досягнення поставлених цілей [5]. Процес стратегування включає в себе елементи стратегічного планування, прогнозування та бюджетування з урахуванням об'єктивної ситуації, що складається. Слід враховувати, що процесу стратегування притаманні як риси планованості, так і риси невизначеності (стихійності), що пов'язані з природними, кон'юнктурними і військово-політичними чинниками.

Стратегування, на відміну від стратегічного планування, це не тільки фіксація кінцевих цілей, а й механізм їх досягнення, включаючи моніторинг по-

тапного досягнення планованих індикаторів. За кордоном, особливо при розробці стратегічної теорії підприємств, використовується процесний підхід, який дозволяє розглядати процес в дії та здатний описати, як розвиваються і змінюються з плином часу деякі об'єкти або питання. У процесній моделі Bower та Burgelman вводиться поняття «стратегування», яке описується як «множинні, одночасні, взаємопов'язані і послідовні дії менеджерів на різних рівнях організаційної ієрархії» [6, 7]. Уільямсон О. вважав, що «стратегування порівняно принципово відноситься до фірми, яка одержима владою над ринком» [8].

Стає очевидним, що в ринковому середовищі проблема пріоритетів наповнюється новим змістом. Індикаторами пріоритетності виробництва стають критерії прибутковості, конкурентоздатності, якісні параметри вироблених товарів і послуг, місткість ринків. А це означає, що пріоритетні галузі функціонально повинні створити в економіці мультиплікаційний ефект, траєкторія руху якого відповідає логіці ринкової економіки – доходи, споживання, заощадження, інвестиції, ріст виробництва, зайнятість. Поза сумнівом, існуюча структура виробництва в територіальних громадах такого ефекту створити не може, і не лише з огляду на відсутність інвестицій.

Принаймні це означає, що політика пріоритетів в територіальних громадах вимагає зміщення акцентів з галузевого принципу на формування глибоко диверсифікованих, інтегрованих господарських систем. Шлях, яким пішло багато підприємств, тобто стихійна, хаотична комерціалізація, розпад цілісних виробничих і майнових комплексів на окремі комерційні та акціонерні структури, орендарів майна, слід розглядати як адекватну на той час, вимушену реакцію, викликану необхідністю виживання в незвичному для них агресивному ринковому середовищі. Цей шлях дозволив їм протриматися на плаву, зберегти кадровий склад, інакше кажучи, вижити. Однак чим сильнішим буде прагнення до парцеляризації економіки, тим далі буде відходження від ринкових реалій. Адже відособлені дрібні виробництва, як правило, відторгають науку, інновації, наукомісткі технології, а відтак прирікають себе на безперспективність. У більшості дрібних підприємств тактичні цілі превалюють над стратегічними, а це означає, що поодинокі вони не спроможні вийти на високоєфективні кінцеві результати.

Адміністративно-територіальна реформа та децентралізація, яка визначена як основна передумова ефективного соціального та економічного розвитку територіальних громад, має вплив на формування та розвиток підприємств на території громад. Ключовою умовою ефективного розвитку підприємств на території громад є подолання корупції на рівні органів місцевого самоврядування та їх зацікавлення в формуванні підприємницького середовища громади. Територіальна громада, маючи фінансові можливості та законодавчо визначені інструменти, має формувати підприємницьке середовище та забезпечувати підтримку розвитку виробничих підприємств для нарощення фінансово-еко-

номічного потенціалу.

Процес формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) можна назвати динамічним: станом на 2015 р. в Україні було сформовано 159 ОТГ; станом на 2016 р. – 366; станом на 2017 р. – 665; а станом на березень 2019 р. – вже 884 об'єднані громади – з 1285 ОТГ, які включено до наявних перспективних планів, включно з 78 ОТГ, які станом на березень 2019 р. очікували на рішення ЦВК щодо проведення своїх перших виборів та формалізації свого статусу об'єднаних територіальних громад. Зазначені 884 ОТГ об'єднали 4110 місцевих рад. До їх складу увійшло 24 міста обласного значення, до яких приєдналося 59 навколишніх громад, а також 37 ОТГ, до яких приєдналася 71 територіальна громада. Станом на квітень 2019 р. територія сформованих ОТГ складає більш ніж третину (38,5 %) загальної площі України. У таких громадах проживає понад 9,1 млн людей (що становить 25,7 % від загальної чисельності населення України). Середня кількість територіальних громад, що об'єдналися в одну ОТГ, складає 4,6, а середня чисельність населення однієї ОТГ становить 10284 осіб. Найбільша кількість ОТГ створено у Дніпропетровській (60), Житомирській (51) та Волинській (50) областях. Натомість у Закарпатській (6), Луганській (9), Донецькій (10), Київській (13) та Харківській (16) областях укрупнення територіальних громад триває значно повільнішими темпами [9].

У Одеській області кількість об'єднаних територіальних громад – 32, з яких – 4, де перші вибори ще не відбулись. За бюджетними показниками 2018 року три об'єднані територіальні громади Одещини увійшли до двадцятки найкращих в Україні у групі

громад від 10 до 15 тис. жителів. Так, Авангардівська громада посіла друге місце, Шабівська – 14-те, Біляївська – 16-те. Але, наряду з цим, 20 ОТГ Одеської області отримують з державного бюджету базову дотацію [10].

Одним із оптимальних варіантів подальшого розвитку для громад із низькими показниками фінансової спроможності та демографії є їх приєднання до інших територіальних громад та створення більшої за площею і чисельністю ОТГ. Навіть за умови відсутності у такої ОТГ чітких економічних перспектив для розвитку, таке об'єднання надасть можливість оптимізувати територіальну структуру місцевих рад, підвищити ефективність управління територією, покращити інвестиційну привабливість та підвищити рівень доцільності капіталовкладень у територію.

Досвід країн Америки та Європи (Канада, США, Німеччина, Чехія, Польща) показує, що успішними стають ті громади, які вдало розвивають власну внутрішню спроможність – поліпшують ті внутрішні умови та створюють ті фактори конкурентних переваг, які допомагають залучати більш продуктивні інвестиції, розвивати бізнес, зберігають існуючі підприємства та підтримують створення нових робочих місць. І все це заради економічного розвитку та підвищення якості життя людей [11].

На підставі вищесказаного можна зробити висновок про необхідність розгляду стратегічного розвитку виробничих підприємств України в умовах децентралізації як процесу, що враховує поєднання територіального, галузевого, інноваційного та інтеграційного аспектів. Даний підхід відображений на рис. 1.

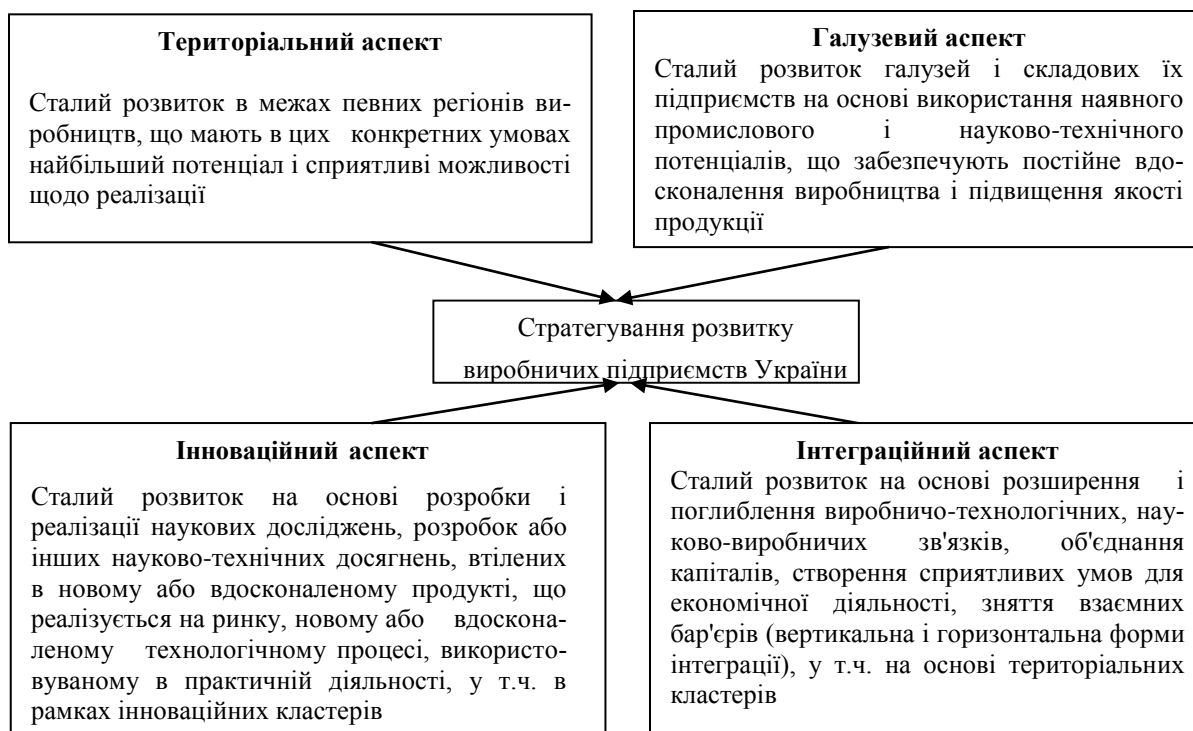

Рис. 1 – Новітні аспекти стратегування розвитку виробничих підприємств України в умовах децентралізації*

*авторська розробка

Концепція сталого розвитку надає можливість забезпечити комплексність управління територіально-виробничими системами, об'єднавши у ньому взаємоузгоджені між собою аспекти економічного, екологічного та соціального розвитку суспільства, що одночасно створює умови, за яких від покоління до покоління якість та безпека життя людей не зменшиться, не погіршиться стан довкілля та забезпечиться соціально-економічний прогрес.

Справедливість і сталість використання ресурсів є ключовими чинниками вибору шляху до безпечного, екологічно чистого і процвітаючого світу для всіх – це було цілком слушно визначено учасниками конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» 2012 року в Ріо-де-Жанейро. На цій зустрічі було підтверджено, що проблеми навколишнього середовища і розвитку, поставлені на першій Конференції ООН 1992 року, через 20 років не лише не втратили актуальності, а і загострилися. Глибшого переосмислення потребують і шляхи забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості, захисту довкілля і раціонального використання ресурсів [12].

Термін «сталий розвиток» офіційно був прийнятий на Всесвітній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, що проходила в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Поняття «сталий розвиток» є офіційним українським відповідником англійського терміна «sustainable development», дослівний переклад якого з урахуванням контексту звучить як «життєздатний розвиток», а за змістом – «самопідтримуючий розвиток». За визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку, мета сталого розвитку полягає в тому, щоб задовольнити потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [13].

Сталый розвиток стає все більш важливим стратегічним пріоритетом для більшості підприємств. Підприємства почали усвідомлювати необхідність балансувати свої економічні показники з соціальною відповідальністю і охороною навколишнього середовища для підтримки стійких конкурентних позицій на регіональних і глобальних ринках.

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН, під час якого було надано загальне бачення нових орієнтирів розвитку до 2030 року та визначено 17 Цілей сталого розвитку [10]. Необхідно відзначити, що в рамках нових цілей ООН в сфері сталого розвитку підкреслюється необхідність активізації сталого розвитку виробничих підприємств (ціль 8 – сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх) та забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва (ціль 12) [14].

Таким чином, чим більше високоприбуткових підприємств з високою продуктивністю праці та високою доданою вартістю працює на території громади, тим вищою є якість життя громадян. Громада з диверсифікованою економікою позбавляється монофункціональної залежності від одного підприємства і має більші шанси на стабільність розвитку. Наявність великих, особливо стратегічних підприємств транс-

національних компаній сприяє розвитку малих та середніх бізнесів, які їх обслуговують чи виконують посередницьку або підрядну роботу (постачання, пакування, оформлення, дизайн, збут, логістика, транспорт, харчування, реклама, торгівля, супровід, охорона, тощо).

Територіальні громада та виробничі підприємства мають спільну мету розвитку – збільшення доходів, яка досягається через стратегію росту конкурентоспроможності та залучення інноваційних високопродуктивних інвестицій, що забезпечать високий рівень доданої вартості.

Практична реалізація цих взаємопов'язаних явищ вимагає вивчення нових прогресивних просторових форм організації виробництва – територіально-виробничих утворень на базі об'єднаних територіальних громад.

Територіально-виробничі утворення – поєднання взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів виробництва певної території на основі спільних інтересів господарюючих суб'єктів, завдяки якому забезпечується досягнення цілей сталого розвитку та узгоджена взаємодія між бізнесом, місцевою владою і соціумом. Об'єднані територіальні громади мають ряд передумов для формування територіально-виробничих утворень:

- в територіальному розрізі ОТГ зберігають найтісніші зв'язки, як з містами, так і з сільською місцевістю. Дана обставина з урахуванням невеликих відстаней дозволяє створювати територіально розосереджені підприємства без істотних перешкод для їх ефективної діяльності;

- в адміністративному плані самостійні громади, які мають власний бюджет і органи виконавчої влади, мають право приймати стратегії розвитку, в тому числі, можуть прийняти рішення про формування територіально-виробничого утворення, як ядра соціально-економічного розвитку. В даний час суб'єкт, який визначає стратегічні орієнтири розвитку території, знаходиться безпосередньо всередині нього. При цьому розробка стратегії розвитку ОТГ переносить управлінську відповідальність і волю всередину з зовнішніх суб'єктів на внутрішні – місцеву владу;

- з точки зору соціальних аспектів господарювання ОТГ є досить компактні спільноти, пронизані щільною системою соціальних і міжособистісних зв'язків, що потенційно може підвищити ефективність процесів управління і взаємодії бізнесу, місцевої влади та населення в рамках територіально-виробничих утворень.

Надзвичайно важливим є в процесі конструювання територіально-виробничого утворення в ОТГ створення ефективного інституційного базису взаємодії ключових субрегіональних стейкхолдерів (рис. 2).

Приріст конкурентоспроможності територіально-виробничого утворення відбувається не спонтанно, а системно, на основі і завдяки вдалому стратегічному плануванню та розробці заходів, програм та проектів, які мають здійснити виробничі підприємства та громада відповідно до основних цілей сталого розвитку.

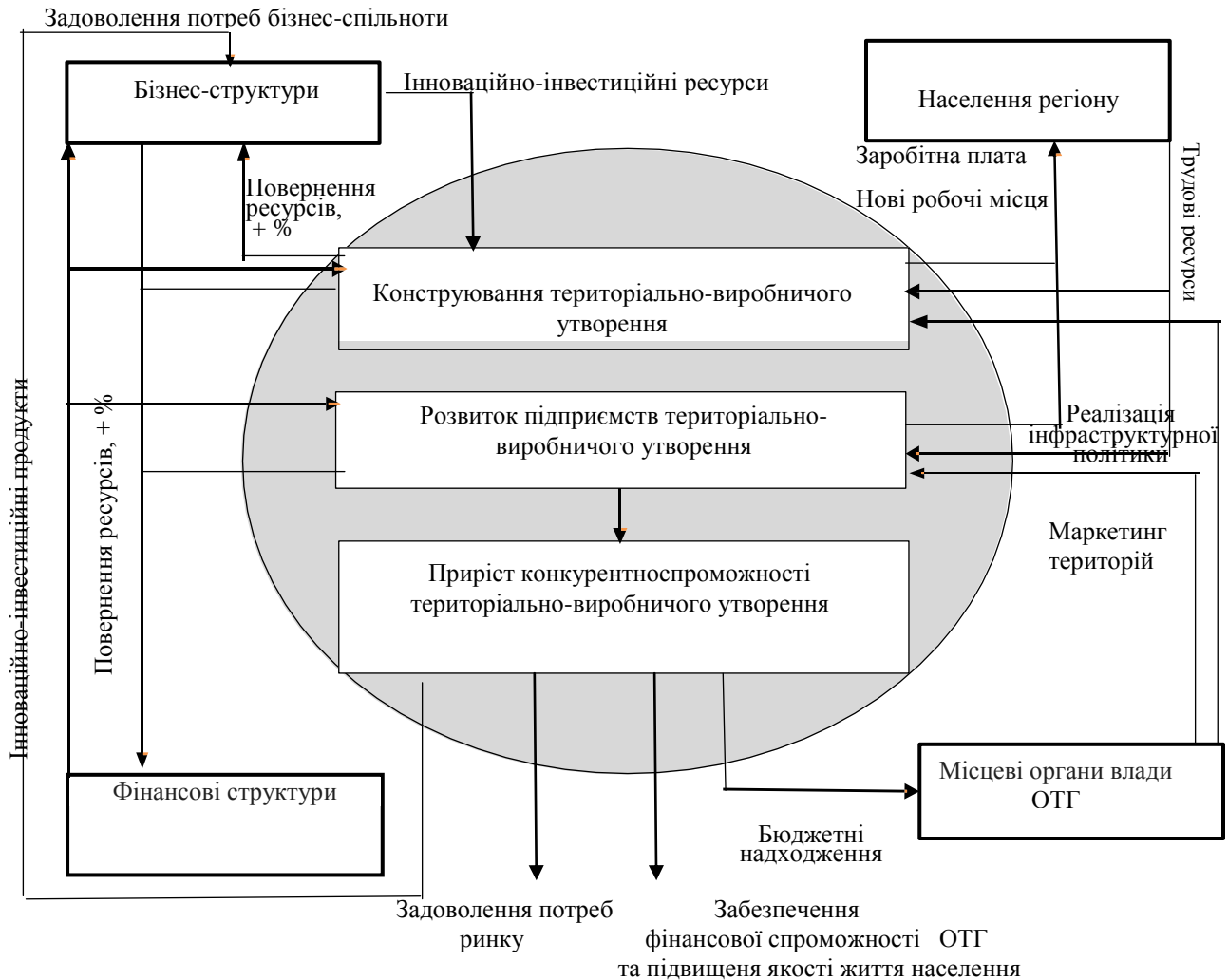

Рис.2 – Схема інституційних взаємодій основних субрегіональних стейкхолдерів в процесі конструювання територіально-виробничого утворення *

*авторська розробка

Центр ваги стратегічного планування розвитку територіально-виробничих утворень поступово переміщається у напрямку таких цілей та дій, як сталий розвиток, довгострокове стратегічне бачення, партнерство, гнучкий порядок планування та розробки комплексних програм розвитку підприємництва, а також спонукання до модернізації виробництва через дієве залучення громад. Ключовими характеристиками стратегічного планування стають технологічні інновації, модернізація робочих місць та змісту праці працівників, а також виникнення внутрішніх місцевих економічних рушійних сил, які базуються на конкуренції місцевих факторних умов інформації, творчості та знаннях [15]. У цьому контексті стратегії – це сплановані дії, направлені на те, щоб досягнути цілей сталого розвитку субрегіону та виробничих підприємств, що ґрунтуються на об'єктивних можливостях, які існують для даної локальної території.

При визначенні цілей економічного розвитку ОТГ фокусуються на [16]: 1) прискоренні та сприянні розвитку нових видів бізнес-діяльності, які засновані на наявних у громаді ресурсах; 2) збереженні яко-

мога більшого числа робочих місць у традиційних з точки зору зайнятості секторах підприємницької діяльності.

Перша група явно включає в себе нові види економічної діяльності, які можуть мати значну вагу для місцевого економічного розвитку через зростання виробництва і створення нових робочих місць. Друга група зазвичай складається із заходів, секторів і індустрій, які раніше були основою економічного розвитку, але деякі з яких зіткнулися з труднощами через нездатність своєчасно і адекватно пристосуватися до змін.

Слід зазначити, що вибір пріоритетних цільових груп у сфері економічного розвитку істотно залежить від основних економічних характеристик громади. Залучення інвесторів, як правило, важливо в громадах з невеликою кількістю місцевих підприємств і відсутністю підприємницької динаміки. Натомість, в громадах з сильною підприємницькою базою варто застосовувати підхід, спрямований на зміцнення конкурентоспроможності місцевого бізнесу.

Робота над стратегією повинна бути налаштована так, щоб між учасниками налагоджувалися довгострокові партнерські стосунки. Кожна група зацікавлених сторін вносить в стратегію свої особливі бачення перспективи, специфічні пріоритети та необхідні ресурси і тим самим сприяє створенню ефективної стратегії розвитку територіально-виробничого утворення, а також надає усім сторонам стимулів та мотивації втілювати плани у життя. Колективна участь громади сприятиме створенню атмосфери взаємного довір'я (міжособистісного та довір'я до влади та бізнесу), формуванню соціального капіталу та корпоративної культури, а в подальшому – реалізації проєктів та заходів стратегії.

Завдяки широкій участі громади може бути створена реалістична та актуальна стратегія розвитку територіально-виробничого утворення. Але у кожній з визначених груп зацікавлених сторін (державний сектор, приватний сектор, громадянське суспільство) треба виділити таких представників (осіб чи організацій), які можуть впливати на розвиток (планування та реалізацію) або на яких питання розвитку територіально-виробничого утворення впливають у першу чергу. Звичайно, бізнес є ключовим суб'єктом з кола зацікавлених сторін, основним рушієм економічного розвитку територій, але для України важливу роль щодо перспектив економічного розвитку виробничих підприємств відіграють підрозділи місцевої влади та створені нею агентства. Це зумовлено їхнім суттєвим впливом (як прямим, так і непрямим) на місцевий економічний розвиток.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Стратегування розвитку виробничих підприємств України в умовах децентралізації – це системний підхід, що враховує поєднання територіального, галузевого, інноваційного та інтеграційного аспектів щодо використання економічних важелів і стимулів для забезпечення консенсусу влади, приватного бізнесу та населення в реалізації цілей сталого розвитку на базі інновацій та послідовної модернізації, які стимулюють якісне економічне зростання на основі продуктивності праці.

Запропоновано формування територіально-виробничого утворення на базі об'єднаної територіальної громади, яке має ряд особливостей: подібне утворення є основним виробником і постачальником матеріальних благ, а також інтелектуальним ініціатором виробництва нових видів товарів для задово-

лення споживчого попиту; сприяє розширеному відтворенню в ОТГ та надає можливості для розвитку місцевої громади та підвищення якості життя населення; є основним «донором» громади, завдяки податковим платежам у місцевий бюджет, які використовують для вирішення місцевих завдань; формує купівельну спроможність на місцевому рівні; стимулює розвиток сектора малого підприємництва; підприємства і організації територіально-виробничого утворення формують важливі ринки – робочої сили, капіталів, інвестицій та товарів.

Перевагами створення і розвитку подібних утворень є: зростання рівня життя населення ОТГ, а також географічно пов'язаних територій; підвищення якості ринкової інфраструктури; збільшення валового субрегіонального продукту через запуск нових виробництв та підвищення ефективності діючих підприємств; скорочення безробіття в регіоні; створення і розвиток позитивного образу ОТГ як територій ефективного інвестування; забезпечення умов для прискорення темпів зростання сервісних та суміжних галузей субрегіонального господарства; збільшення податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів; розвиток регіонального ринку товарів і послуг; підвищення конкурентоспроможності підприємств та території; підвищення фінансової спроможності ОТГ.

Таким чином, територіально-виробниче утворення на базі ОТГ консолідує ресурси територіальних громад та виробничих підприємств на основі спільних інтересів і цілей сталого розвитку, сприяє формуванню відносин соціального партнерства між соціумом, владою та бізнесом. Посилення незалежності місцевих органів влади має стимулювати та активізувати їх економічну активність, мотивувати до ефективного та раціонального використання наявного потенціалу або прийняття управлінських рішень з пошуку альтернатив та додаткових можливостей підвищення рівня конкурентоспроможності територіально-виробничих утворень, шляхом активізації виробничої діяльності, аби досягти належного мультиплікативного ефекту стійкого зростання економіки і рівня життя населення.

Концептуальні засади, механізми та інструменти стратегування розвитку виробничих підприємств в умовах децентралізації становлять предмет і перспективи для подальших наукових досліджень в даному напрямку.

Література

1. Перспективи економічного розвитку територіальних громад Закарпаття в умовах децентралізації влади: монографія / за ред. В. П. Мікловди, С. С. Слави, С. В. Сембера. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. 282 с.
2. Mathews J. Strategizing, Disequilibrium and Profit // Stanford University Press. 2006. May 16. P. 2, 6, 9.
3. Клейнер Г. Стратегия предприятия. М.: Дело-АНХ, 2008. 568с.
4. Зельднер А.Г. Место стратегирования в понятийно-категориальной системе прогнозирования // Экономические науки. 2012. №8 (93). С. 7–15.
5. Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А.Н. Нестеренко. М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.
6. Bower J. L. Managing the Resource Allocation Process: A Study of Corporate Planning and Investment. Harvard University, Division of Research, Graduate School of Business Administration. Boston, MA. 1970.

7. Burgelman R. A. A process model of internal corporate venturing in the diversification major firm. *Administrative Science Quarterly*. 1983. 28 (2). С. 223–244. doi: 10.2307/2392619
8. Williamson O.E. Strategizing, Economizing, and Economic Organization. *Strategic Management Journal*. Special Issue. 1991. №12. Р. 75–94. doi: 10.1002/smj.4250121007
9. Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь. К: Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. 115 с.
10. Децентралізація влади: веб-сайт. URL: <http://decentralization.gov.ua>. (дата звернення 10.03.2019)
11. Васильченко Г., Парасюк, І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування: навчальний посібник. К: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.
12. Бобух І.М. Сталий розвиток: сутність, принципи і показники виміру. *Економічна теорія*. 2015. № 3. С. 95-118.
13. Захарченко О.В. Наукові основи сталого розвитку. Наукові праці національного університету харчових технологій. 2015. № 4. С. 68-75.
14. Цілі сталого розвитку 2016-2030: веб-сайт. URL: <http://www.un.org.ua>
15. Некрасова Л.А. Принципы выбора и оценки стратегии развития предприятия в условиях трансформационной экономики. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2004. Том 7 (В.8). С. 506-513.
16. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник. К.: ТОВ «Софія-А», 2012. 88 с.

Стаття надійшла 2.04.2019

Стаття прийнята до друку 16.04.2019

Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Некрасова Л.А.,

кандидат економічних наук, доцент

кафедра економіки підприємств

Одеський національний політехнічний університет

пр. Шевченко 1, г. Одеса, Україна, 65044

E-mail: nekrasova_la@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-4305-7547

НОВЫЕ АСПЕКТЫ СТРАТЕГИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрены сущность, отличия и основные составляющие стратегирования развития производственных предприятий. Процесс стратегирования включает в себя элементы стратегического планирования, прогнозирования и бюджетирования с учетом объективно сложившейся ситуации. Исследован процесс формирования объединенных территориальных громад в Украине и предложено рассматривать стратегическое развитие производственных предприятий в условиях децентрализации как процесса, учитывающего сочетание территориального, отраслевого, инновационного и интеграционного аспектов.

Предложено рассматривать территориально-производственное образование, как сочетание взаимосвязанных и взаимообусловленных компонентов производства определенной территории на основе общих интересов хозяйствующих субъектов, благодаря которому обеспечивается достижение целей устойчивого развития и согласованное взаимодействие бизнеса, местных властей и социума. Представлено систематизацию эффективного институционального базиса взаимодействия ключевых субрегиональных стейкхолдеров в процессе конструирования территориально-производственного образования.

Доказано, что центр стратегического планирования развития территориально-производственного образования постепенно перемещается в направлении таких целей и действий, как устойчивое развитие, долгосрочное стратегическое видение, партнерство, гибкий порядок планирования и разработки комплексных программ развития предпринимательства, а также побуждение к модернизации производства через действенное привлечение громад.

Стратегирование как экономическая парадигма развития производственных предприятий в условиях децентрализации отражает системный подход к использованию экономических рычагов и стимулов для реализации поставленных целей, для обеспечения баланса власти, частного бизнеса и

населения в обеспечении направлений устойчивого развития на базе инноваций и последовательной модернизации, стимулирующих на основе производительности труда качественный экономический рост.

Ключевые слова: стратегирование, устойчивое развитие, производственные предприятия, реформа децентрализации, территориально-производственное образование.

Niekrasova L.

Ph.D, Associate Professor

Department of Economics of Industry,
Odesa National Polytechnic University
Shevchenko av. 1, Odesa, Ukraine, 65044

E-mail: niekrasova_la@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4305-7547

NEW ASPECTS OF STRATEGY DEVELOPMENT OF UKRAINIAN INDUSTRIAL ENTERPRISES IN DECENTRALIZED ENVIRONMENT

The article is dedicated to the essence, differences and the main components of the development strategy of industrial enterprises. The process of strategy includes elements of strategic planning, prognostication and budgeting with considering the objectively existing situation. The formation process of the united territorial communities in Ukraine has been investigated and it has been proposed to consider the strategic development of industrial enterprises in the context of decentralization as a process taking into account a combination of territorial, sectoral, innovation and integration aspects.

It has been proposed to consider a territorial-industrial education as a combination of interrelated and interdependent components of a certain territory production based on the common interests of business entities, which ensures the achievement of sustainable development goals and coordinated interaction between business, local authorities and society. The systematization of an effective institutional basis for the interaction of key sub-regional stakeholders in the process of designing a territorial-industrial education has been presented.

It has been proven that the center for strategic planning of territorial education development is gradually moving towards such goals and actions as sustainable development, long-term strategic vision, partnership, flexible planning and development of comprehensive programs for developing entrepreneurship, as well as incentive to modernize production through the effective involvement of communities.

Strategizing as an economic paradigm for the development of industrial enterprises in a decentralized environment reflects a systematic approach to using economic levers and incentives to achieve goals, to ensure a balance of power, private business and the population in ensuring sustainable development based on innovation and consistent modernization that stimulates qualitative economic growth on the basis of labour productivity.

Keywords: strategizing, sustainable development, production enterprises, decentralization reform, territorial and industrial education.

References

1. Miklovdá, V. P., Slava, S. S., & Sember, S. V. (Eds.). (2017). *Perspektyvy ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad Zakarpattia v umovakh detsentralizatsii vlady*. Uzhhorod: TOV «RIK-U».
2. Mathews, J. (2006). *Strategizing, Disequilibrium and Profit*. Stanford University Press.
3. Kleyner, G. (2008). *Strategiya predpriyatiya*. Moscow: Delo-ANH.
4. Zeldner, A. G. (2012). Mesto strategirovaniya v ponyatiyno-kategorialnoy sisteme prognozirovaniya. *Ekonomicheskie Nauki*, (8 (93)), 7-15.
5. Duglas, Nort. (1997). *Instituty, institutsionalnyie izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki* (A. N. Nesterenko, Trans.). Moscow: Fond ekonomicheskoy knigi «Nachala».
6. Bower, J. L. (1970). *Managing the Resource Allocation Process: A Study of Corporate Planning and Investment*. Boston, MA: Harvard University, Division of Research, Graduate School of Business Administration.
7. Burgelman, R. A. (1983). A process model of internal corporate venturing in the diversification major firm. *Administrative Science Quarterly*, (28 (2)), 223-244. doi: 10.2307/2392619
8. Williamson, O. E. (1991). Strategizing, Economizing, and Economic Organization. *Strategic Management Journal. Special Issue*, (12), 75-94. doi: 10.1002/smj.4250121007

9. Zhalilo, Ya. A., Shevchenko, O. V., & Romanova, V. V. (2019). *Detsentralizatsiia vlady: Poriadok denni na serednostrokovu perspektivu: Analitychna dopovid*. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen.
10. Detsentralizatsiia vlady. Retrieved March 10, 2019, from <http://decentralization.gov.ua>
11. Vasylichenko, H., Parasiuk, I., & Yeremenko, N. (2015). *Planuvannia rozvytku terytorialnykh hromad. Navchalnyi posibnyk dlia posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia*. Kyiv: TOV «PIDPRYIEMSTVO «VI EN EI».
12. Bobukh, I. M. (2015). *Stalyi Rozvytok: Sutnist, Pryntsypy I Pokaznyky Vymiru. Ekonomichna Teoriia*,(3), 95-118.
13. Zakharchenko, O. V. (2015). Naukovi osnovy staloho rozvytku. *Naukovi Pratsi Natsionalnoho Universytetu Kharchovykh Tekhnolohii*, (4), 68-75.
14. Tsili staloho rozvytku 2016-2030. Retrieved March 10, 2019, from <http://www.un.org.ua>
15. Nekrasova, L. A. (2004). Printsipy vyibora i otsenki strategii razvitiya predpriyatiya v usloviyah transformatsionnoy ekonomiki. *Rynkova Ekonomika: Suchasna Teoriia I Praktyka Upravlinnia*,7(8), 506-513.
16. Berdanova, O., & Vakulenko, V. (2012). *Stratehichne planuvannia mistsevoho rozvytku*. Kyiv: TOV «Sofyia-A».

Received 2 April 2019
Approved 16 April 2019
Available in Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Некрасова Л.А. Новітні аспекти стратегування розвитку виробничих підприємств України в умовах децентралізації // Економіка харчової промисловості. 2019. Т.11, вип. 2. С. 38-46. doi: 10.15673/fie.v11i2.1393

Cite as APA style citation

Niekrasova L. (2019). New aspects of strategy development of Ukrainian industrial enterprises in decentralized environment. *Food Industry Economics*, 11(2), 38-46. doi: 10.15673/fie.v11i2.1393

UDC 338.054.23
DOI: 10.15673/ie.v11i2.1394

Sedikova I.

Doctor of Economics, Associate Professor
Department of Management and Logistics
Odessa National Academy of Food Technologies
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine, 65039
E-mail: irina-sedikova@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4376-1267

DEVELOPMENT OF CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE CIRCULAR ECONOMY

High growth rates of natural resources consumption in recent years, pollution of the environment contribute to the development of theories regarding the future provision of natural resources on the Earth. The purpose of the article is to study the concept of sustainable development and the need for its introduction into economic activity, definition of ideas influencing the modern concept of the circular economy. The concept of stable development and circular economy is analyzed, common features and differences are defined. It has been established that the circular economy is a prerequisite and driver of the fourth industrial revolution. The basis of the circular economy are closed supply chains. They combine the usual processes of a direct supply chain with reverse logistics processes, ranging from product recovery, disassembly and reuse of individual parts.

Key words: reverse processes, management, sustainable development, circular economy.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Statement of the problem and its connection with important scientific and practical tasks. High rates of natural resources consumption growth in recent years, pollution of the environment contribute to the development of theories on the future provision of natural resources of people on Earth. The constantly growing needs of the society do not correspond to the limited capabilities of the biosphere. The main natural resources are earth, air, oceans, rivers, lakes, underground waters, plants, animals, microorganisms, minerals. The level of resource consumption is unsustainable, both for the society and for business, which depend on consumption of natural resources under the current linear model of the economy. To achieve and maintain a balance in the ecosystem of the planet, the concept of sustainable development has been developed and actively promoted. The main condition for the achievement of sustainable development is the transition to the most responsible production and consumption - the circular economy.

The analysis of the latest publications on the problem. The concept of a circular economy is relatively new, the first time this concept occurs in the monograph by F. Claude and P. James. F. Dekker, G. Krotova, J. Kramer, J. Dajjan, L. Hunyan, L. Artemenko studied the problems of the circular economy of different countries. The works of K. Geysler, B. Danilishniy, L. Musina, T. Kwashi, D. Pudžari, S. Morha, K. Samersa are devoted to the influence of resource efficiency and resource conservation on economic development. The implementation of the circular economy in China was described by Peng, Chen, Van, Maine et al.

Forming of the aims of the research. The aim is to study the concept of sustainable development and the need for its introduction into economic activity, the definition of ideas that affect the modern concept of the circular economy.

The object of research is the processes of sustainable development and circular economy.

The subject of the study is theoretical and methodological, methodological and practical aspects of the use of circular business models and circular processes.

Giving an account of the main results and their substantiation. The most important global task of the present, in connection with the depletion of natural resources, global pollution of the environment is the achievement of sustainable development. Sustainable development is defined as "development that meets the needs of the present without undermining the ability of future generations to meet their own needs [1, p. 24], which includes three areas: economic, social and environmental.

The current socio-economic system is based on the linear economy, "take, make, dispose," the main element of creating value, which is the material flow, which includes only the primary material at the beginning of the value chain. This led to the fact that humanity today consumes 1.7 times more than the planet can generate. In the linear model, due attention is not paid to the environmental and social aspects, which are two of the three aspects of sustainability, in this regard, today's economy is not sustainable [2, p. 538]. Today there is an aggravation of world environmental problems, among them: reduction of

biodiversity and pollution of the natural environment, in this connection there is a violation of natural balance. According to experts, since 1970, 50% of the world's ocean flora and fauna has been destroyed [3]. The cause of pollution of the environment is to a large extent industrial production. The absence of environmentally-neutral technologies causes pollution of the atmosphere, reservoirs, and the growth of waste generation.

The indicator of atmospheric pollution is the growth of greenhouse gas emissions, and as a consequence, the global warming process [4]. To address this issue, today "green" technologies are actively developing, the main goal of which is to reduce greenhouse gas emissions and slow down the growth of temperature on the planet. The reason for pollution of water bodies and soils is the growing volume of garbage collection, as well as the lack of its proper disposal. This is due to the back side of progress. Every year, humanity throws 1,3 trillion tons of waste, most of which end their lives in the garbage dumps, which leads to poisoning the entire ecosystem [5]. According to the study, 14 billion tons of garbage annually enters the ocean, which has led to the creation of the "Great Pacific Garbage Spot" in the Pacific Ocean, consisting predominantly of plastic. [4]. In connection with

the emergence of acute global problems at the end of 1968, the Roman Club was created, which for the first time developed the concept of transition to global equilibrium [6].

The concepts of sustainable development and the circular economy are largely similar. Both concepts are global in nature, underline the importance of optimal integration of environmental and social aspects with economic progress, emphasize the obligations stipulated by environmental hazards, and emphasize the importance of increasing the participation of the authorities and the public. The main distinguishing features should be: firstly, the motives for sustainable development are based on past widespread traditions, while the motives of the circular economy are the emphasis on the fact that resources can be used in a more efficient way; secondly, sustainable development is aimed at benefiting the environment, the economy and society as a whole, while the main beneficiaries of the circular economy are economic entities that use this system. In the study of British and Dutch scientists M. Geissdoerfer, P. Savaget, N. Bocken, E. Hultink have been identified eight forms of the relationship of the circular economy and sustainable development (Table 1).

Table 1

Forms of the relationship of the circular economy and sustainable development*

1. An indispensable condition for the stability of production, which leads to improved economic and environmental efficiency.	2. A prerequisite for sustaining economic growth in a sustainable way, the existence of other means is not excluded.	3. Mandatory, but not the only, important condition for the existence of stable systems.	4. Opportunity for benefits of various dimensions of sustainable development (resource efficiency, GDP growth, job creation).
5. One of several solutions to support stable systems.	6. The most stable concept compared to any other.	7. This could potentially lead to a negative effect due to increased costs and the inability to use circular technologies.	8. This concerns the social aspect of sustainable development, that is why it's a disadvantage.

* developed on the basis of [7, p. 757-768]

This list is not complete and does not seek to be exhaustive, as each type of relationship can be explored in more detail.

So we can conclude that the circular economy is an integral part of the ambitious concept of sustainable development and its task is to separate economic growth from consumption of natural resources. In parallel with this, the circular economy is a prerequisite and driver of the fourth industrial revolution [8, p. 66-70]. Achieving a sustainable balance of natural resources, optimizing consumption processes and preventing external negative effects can be achieved by increasing the availability of information through new digital technologies. The digital technologies, which are the result of the fourth industrial revolution, provide ample opportunities for collecting, processing of the received data, and further forecasting and developing recommendations for optimizing all economic processes and nature use, particularly through machine learning and artificial intelligence [9]. For the first time, the concept of a circular economy begins to appear in literature in the 1960's. It is directly related to the transition from industrial to post-industrial (informational, digital) society and economics. Postindustrial society is

characterized not only by the transition to the creation of services predominantly, but it is based on technical and technological progress, which allows modernization of forms and methods of production [10]. The development of innovative technologies in post-industrial society promotes a rapid improvement of production means, provides the opportunity to transition to a more resource-efficient economy. At the same time, due to the development of information technologies, an increase in the public's awareness of the external negative effects of production and consumption on the environment. Is observed an external negative effect occurs when the actions of one economic agent directly damage the environment of another agent. Two types: are distinguished from production and from consumption [11]. In this regard, the problem arises of finding an alternative way of allocating resources to achieve maximum efficiency for all agents by reducing the overall negative impact on the environment and setting a fair price for the actions of agents, taking into account their external negative effects. The most important stages in the development of the concept of circular economy are shown in Figure 1.

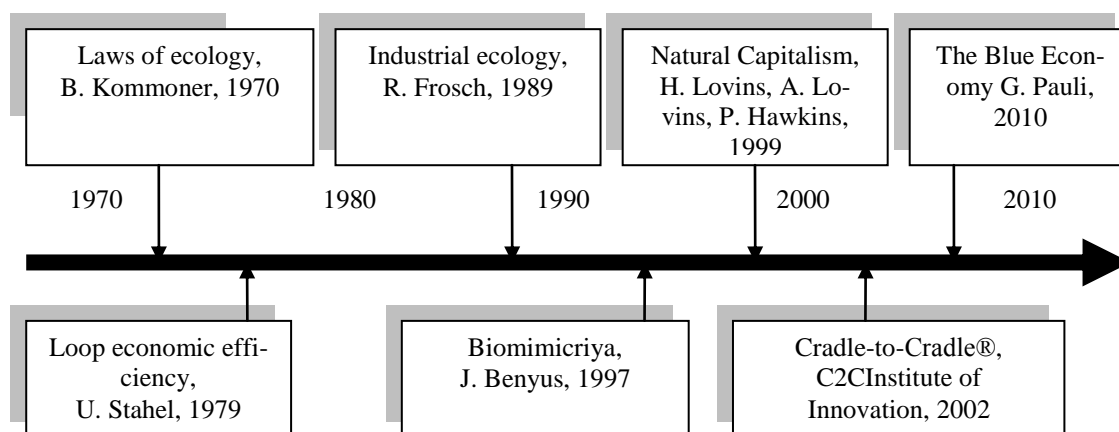

Fig. 1. Stages of development of the concept of circular economy*

* complied by the authors on the basis of [7, 17]

The founder and president of the World Economic Forum in Geneva, K. Schwab argues that the main difference between the Fourth Industrial Revolution and all previous revolutions is the synthesis of technologies and their interaction in physical, digital and biological domains [12]. The main features of the Industry 4.0 are Internet things, robotics and artificial intelligence. To date, the research has shown that approximately 80% of human activity is conducted on the Internet [13, p. 50-52].

The digital economy implements complex radical innovations - food, process, marketing, organizational, social [14]. It creates a world in which virtual and physical systems of production flexibly interact with each other globally. According to the analysts, the transition to "Industry 4.0" will lead to increased energy efficiency and competitiveness of the economy, elimination of the boundaries between industries, and the reduction of technogenic influence on the environment [15]. There are more than ten visualizations of the circular economy model. However, the most widespread and complete model, as for the content in our opinion, is a model based on the development of E. MacArthur's fund.

According to this model, the circular economy should provide a phased reproduction, based on the nature of the principles of resource efficiency and waste lessness. To achieve this, there is a division into two types of closed cycles: biological and technical. The main condition for the existence and proper functioning of this system is not the confusion of two cycles in the process of circulation.

As part of the biological cycle, this scheme has the following chain: waste (non-toxic) after use fall back into the natural environment and become a nutrient medium for bacteria, with subsequent biological processes, they become a form of agricultural products.

The industrial cycle, which is formed through closed supply chains, is based on the following types of activities: maintenance (maintain / prolong), which consists in prolonging the life cycle of a product through maintaining its performance; Reuse / redistribute in primary or modified form; refurbish / remanufacture of

components and / or components; recycle, waste recycling. There are three possible scenarios: up cycling (recycling to newer materials of higher quality), functional recycling (recovery of materials for the initial purpose, but not for the purpose of energy recovery) and down cycling (transformation into lower quality materials) [16, p. 244-269].

Important elements of the circular economy are:

1. Preservation and increase of natural capital by management of limited reserves.
2. Optimization of resource allocation through the circulation of products, components and materials with the highest utility throughout the time at all stages of the technical and biological cycle.
3. Promoting the development of system efficiency by identifying negative external factors and further redesigning of production activities [17].

The bases of the circular economy are closed supply chains. They combine the usual processes of a direct supply chain with reverse logistics processes, ranging from product recovery, remanufacturing, disassembly and reuse of individual parts. The ultimate goal is to preserve the value of consumed products in order to reduce the environmental impact on the entire supply chain [18]. In connection with the new approach to the conduct of economic activity, there is a need for innovation at all stages of the existence of products. For these purposes, it is necessary to apply new business models that are aimed at low consumption of materials and energy, and also have no negative external effects on the environment. The application of circular business models in various industries leads to significant environmental, socio-economic benefits. According to expert estimates, their introduction into automotive industry will create an opportunity to reduce consumption of raw materials by 98%, provide energy savings by 83%, reduce the cost of finished products to 40%, and reduce carbon dioxide emissions to 87% [16]. For the functioning of the circular economy model, E. MacArthur's fund allocates the following groups of activities, which are important components of the transition to a circular economy. The main activities in the circular economy are shown in Table 2.

Table 2

Types of activity in the circular economy*

English name	Ukrainian name	Types of activity
Regenerate	Regenerate	Transition to renewable energy sources and materials. Restore, save the health of ecosystems. Return the restored biological resources to the biosphere.
Share	Sharing	Shared use of assets (cars, rooms, appliances). Reuse Extension of service life due to service, design, modernization, etc.
Optimize	Optimize	Improved productivity / product performance. Removal of waste in the production and supply chain. Use of large databases, automation, remote sensing and management.
Loop	Create a loop	Regeneration of products or components. Processing of materials. Extract biochemical substances from organic waste.
	Virtualize	Dematerialization (books, CDs, DVDs). Dematerialization indirectly (online stores).
Exchange	Exchange	Replacement of old non-renewable materials. Application of new technologies (3D printing). Choosing a new product / service (multimodal transport).
ReSOLVE	Decision	

* developed on the basis of [17]

The use of these types of activities can be realized by the Industry 4.0, which contributes to more effective coordination of material and information flows. The key task in this process is to effectively generate, collect, process and provide information on the material content of each product, its use, location in the waste system [19]. Hereinafter we'll give examples of achievement of the stated goal:

1. Cyber-physical systems allow products to transmit information throughout the production process and the life cycle, including information related to the environment, material composition or environmental "footprint".

2. Reading (touch) devices allow you to collect, generate real-time data in «Industry 4.0». Ability to record detailed information about the location of waste, the exact composition of the material. These "fast data" are transferred to other companies that use them to plan production processes and adopt practical logistics solutions.

3. Correspondence of demand and supply of waste (secondary raw materials) can be realized by using Internet solutions. For these purposes, the use of automated market and logistics platforms is promising.

4. In a smart system of this kind, products that are ready for processing can automatically create their own Internet-based markets, implementing themselves on such platforms, based on the information about the content, possible uses.

5. Blockchain technology can be used to exchange information in an anonymous and encrypted form for the safety of patented production technologies.

The scientific literature also highlights the problems of the concept of a circular economy in terms of environmental sustainability. They consist of the following restrictions:

1. Thermodynamic limit (all processes obey the laws of physics; circular use itself does not provide environmental sustainability; contributions to circular projects require analysis in each case);

2. Spatial and temporal constraints of the system (accounting for the creation of both short-term and long-term environmental effects of circular activities, as well

as analysis of the durability of long-term use of the product, and accounting for efficiency compared with future innovations);

3. Restrictions on physical economic growth (the physical scale of the global economy will continue to grow only over the next 50 years due to resource constraints);

4. Dependencies of the path and consolidation (circular processes represent a certain way of life of the product, which must compete with the traditional, as well as to consolidate in the future);

5. Intra-organizational against inter-state management strategies (waste utilization within industrial ecosystems and symbiosis);

6. Determination of physical flows (lack of statistics on circular materials, when the material is no longer needed and its value is negative, as a consequence there are difficulties in their administration, the definition of material flow is temporary spatial and cultural, therefore, it's necessary to use context) [20, p. 37-46].

Conclusions and prospects of the further investigations. An important issue that is today on the agenda of the world community is the separation of economic growth from the consumption of natural resources. This problem is caused by the rule of the linear model of economy and excessive consumption of natural resources, which is reflected in the increase in environmental problems, as well as in the resource crisis, which, according to some estimates, will come to 2050.

One way of solving this issue is to achieve sustainable development. Actions for its achievement are integrated in three directions: economic, social and environmental. An important condition for achieving sustainable development is the transition to a circular economy, consisting of phased reproduction of the very nature of the principles of resource efficiency and waste. Thus, it is opposed to a linear economy, the principle of which is "take, make, waste". The industry 4.0 and the increased availability of product information at every moment of time, thanks to digital technologies, play an important role in organizing a successful circular economy model.

This concept of the circular economy has been developing since 1970. Today, it is actively promoting

both by the states (China, the European Union) and numerous non-state foundations and institutions. It is a promising area of development, and can bring both economic benefits and benefits for the planet.

References

1. Razvitie i mezhdunarodnoe ekonomicheskoe sotrudnichestvo: Problemyi okruzhayushey sredy. Retrieved April 02, 2019, from <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
2. Pialot, O., Bisiaux, J., & Millet, D. (2017). «Upgradable PSS»: Clarifying a new concept of sustainable consumption/production based on upgradability. *Journal of Cleaner Production*, 4 (141), 538-550. doi: 10.1016/j.jclepro.2016.08.161
3. Our seas are being decreased, fish are dying – but humanity is threatened too. (2015). Retrieved April 02, 2019, from <https://www.theguardian.com/environment/2015/sep/20/fish-are-dying-but-human-life-is-threatened-too>
4. 4Ocean Team. How Much Trash Is In Our Ocean? (2017). Retrieved April 8, 2019, from <https://4ocean.com/blogs/blog/how-much-trash-is-in-our-ocean>
5. World Bank. Knowledge Papers: Urban Development Series. Chapter 3: Waste Generation. (2016). Retrieved April 07, 2019, from <http://siteresources.worldbank.org/Resources/336387/Chap3.pdf>
6. Kumar, S. (2016). Millennium Development Goals (MDGs) to Sustainable Development Goals (SDGs): Addressing Unfinished Agenda and Strengthening Sustainable Development and Partnership. *Indian Journal of Community Medicine*, 1(41), 1-4. doi: 10.4103/0970-0218.170955
7. Geissdoerfer, M. (2017). The Circular Economy - A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 4(143), 757-768. doi: 10.1016/j.jclepro.2016.12.048
8. Pakhomova, N. V., Richter, K. K., & Vetrova, M. A. (2017). Circular Economy as Challenge to the Fourth Industrial Revolution. *Innovatsii*, 7(225), 66-70.
9. Wupperinst.org. (2017). Retrieved April 5, 2019, from https://wupperinst.org/fa/redaktion/publications/In_Brief_2017-4_en.pdf
10. Savina, I. V. (2017). Postindustrialna ekonomika yak ekonomichna katehoriia, etapy stanovlennia ta rushii ni syly. *Visn. Ternopilskoho Nats. Un-tu, ekonomichni nauky*, 1-34.
11. Varian, H. (1992). *Microeconomic Analysis*. N-Y: WW Norton.
12. Shvab, K. (2017). *Chetvertaya promyshlennaya revolyutsiya*. Moscow: Eksmo.
13. Pister, E. I., Daynichenko, A. V., & Shestakova, A. V. (2018). Chetvertaya promyshlennaya revolyutsiya: Megatrendyi. In *Innovatsionnoe razvitie: Potentsial nauki i sovremennogo obrazovaniya* (pp. 50-61). SPb.: «Nauka i Prosveschenie».
14. Rykhter, K. (2017). Tsyfrova ekonomika – innovatsiia 21 st: Vyklyky stiikoho rozvytku. In *Innovatsiinyi rozvytok: Potentsial nauky ta suchasnoi osvity* (pp. 48-50). Kyiv: «Osvita 21 st.».
15. Industriia 4.0: Chetverta promyslova revoliutsiia yak stymul hlobalnoi konkurentospromozhnosti. (2017). Retrieved April 05, 2019, from <http://pmef-2017/articles/4277607>
16. Pahomova, N. V., & Vetrova, M. A. (2017). Perehod k tsirkulyarnoy ekonomike i zamknutyim tsepyam postavok kak faktor ustoychivogo razvitiya. *Vest. SPb Un-ta*, 3(2), 5. ekonomika, 244-267.
17. Macarthur, E. O. (2015). Ellen MacArthur Foundation: Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated Transition. Retrieved April 06, 2019, from <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/downloads/Foundation-9-Dec-2015.pdf>
18. Battin, D. (2017). Closed Loop Supply Chain (CLSC): Economics, Modeling, Management and Control. *International Journal of Production Economics*, 2(183), 321-329. doi: 10.1016/j.ijpe.2016.11.020
19. Wilts, H. (2017). *The digital circular economy: Can the digital transformation pave the way for resource-efficient materials cycles?* Berlin: Wuppertal Institut für Klima, Umwelt, Energie gGmbH. doi: 10.19080/IJESNR.2017.07.555725
20. Korhonen, J. (2018). Circular Economy: The Concept and its Limitations. *Ecological Economics*, 21(143), 37-46. doi: 10.1016/j.ecolecon.2017.06.041

Received 15 April 2019

Approved 29 April 2019

Available in Internet 5.07.2019

Седикова И.А.

доктор экономических наук, доцент
кафедра менеджмента и логистики

Одесская национальная академия пищевых технологий

ул. Канатная, 112, г. Одесса, Украина, 65039

E-mail: irina-sedikova@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-4376-1267

УПРАВЛЕНИЕ РЕВЕРСИВНЫМИ ПРОЦЕССАМИ ПРЕДПРИЯТИЙ В ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Высокие темпы прироста потребления природных ресурсов в последние годы, загрязнение окружающей среды способствуют развитию теорий относительно будущего обеспечения природными ресурсами людей на Земле. Главным условием достижения устойчивого развития является переход к

более ответственному производству и потреблению - циркулярной экономики. Целью статьи является исследование процессов устойчивого развития и необходимости ее внедрения в экономическую деятельность, определение идей, влияющих на современную концепцию циркулярной экономики.

Понятия устойчивого развития и циркулярной экономики во многом похожи. Главными отличиями являются, во-первых, мотивы устойчивого развития основаны на прошлых распространенных традициях, в то время как мотивам циркулярной экономики является упор на то, что ресурсы могут быть использованы более эффективным способом. Во-вторых, устойчивое развитие нацелено на то, чтобы принести пользу окружающей среде, экономике и обществу в целом, в то время как основные бенефициары циркулярной экономики – это экономические субъекты, применяющие эту систему.

Можем сделать вывод что, циркулярная экономика – это неотъемлемая часть амбициозной концепции устойчивого развития ее задачей является отделение экономического роста от потребления природных ресурсов. Параллельно с этим, циркулярная экономика является предпосылкой и драйвером четвертой промышленной революции. Цифровые технологии, которые являются результатом четвертой промышленной революции, предоставляют широкие возможности для сбора, обработки полученных данных. Цифровая экономика создает мир, в котором виртуальные и физические системы производства гибко взаимодействуют между собой на глобальном уровне.

Согласно этой модели, циркулярная экономика должна обеспечивать поэтапное воспроизведение, основой которой являются принципы ресурсной эффективности и безотходности. Для достижения этого происходит разделение на два вида замкнутых циклов: биологический и технический. Главным условием существования и правильного функционирования данной системы является не смешиваемость двух циклов в процессе циркуляции.

Основу циркулярной экономики образуют замкнутые цепи поставок. Они объединяют обычные процессы прямой цепи поставок с обратными логистическими процессами, варьирующиеся от восстановления продукта, ремануфактуринга, разборки и повторного использования отдельных частей.

Применение данных видов деятельности может быть реализовано благодаря Индустрии 4.0, способствующей более эффективной координации материальных и информационных потоков. Ключевой задачей в этом процессе является эффективное генерирование, сбор, обработка и предоставление информации о материальном содержании каждого продукта, его использовании, местонахождении в системе отходов.

Ключевые слова: реверсивные процессы, управление, устойчивое развитие, циркулярная экономика.

Седікова І.О.

доктор економічних наук, доцент
кафедра менеджменту та логістики
Одеська національна академія харчових технологій
вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: irina-sedikova@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4376-1267

УПРАВЛІННЯ РЕВЕРСИВНИМИ ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВ В ЦИРКУЛЯРНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Високі темпи приросту споживання природних ресурсів за останні роки, забруднення навколишнього природного середовища сприяють розвитку теорій щодо майбутнього забезпечення природними ресурсами людей на Землі. Головною умовою досягнення сталого розвитку є перехід до найбільш відповідального виробництва і споживання – циркулярної економіки. Метою статті є дослідження концепції сталого розвитку та необхідності її впровадження в економічну діяльність, визначення ідей, що впливають на сучасну концепцію циркулярної економіки.

Поняття стійкого розвитку і циркулярної економіки багато в чому схожі. Головними відмінностями є, по-перше, мотиви сталого розвитку засновані на минулих поширених традиціях, в той час як мотивами циркулярної економіки є наголос на то, що ресурси можуть бути використані більш ефективним способом. По-друге, сталий розвиток націлений на те, щоб принести користь навколишньому середовищу, економіці та суспільству в цілому, в той час як основні бенефіціарі циркулярною економіки – це економічні суб'єкти, які застосовують цю систему.

Отже можемо зробити висновок що, циркулярна економіка – це невід'ємна частина амбітної концепції сталого розвитку її завданням є відділення економічного зростання від споживання природних ресурсів. Паралельно з цим, циркулярна економіка є передумовою і драйвером четвертої промислової революції. Цифрові технології, які є результатом четвертої промислової революції, надають широкі можливості для збору, обробки отриманих даних.

Цифрова економіка створює світ, в якому віртуальні та фізичні системи виробництва гнучко взаємодіють між собою на глобальному рівні.

Відповідно до цієї моделі, циркулярна економіка повинна забезпечувати поетапне відтворення, основою якої є природі принципів ресурсної ефективності та безвідходності. Для досягнення цього відбувається поділ на два види замкнутих циклів: біологічний і технічний. Головною умовою існування та правильного функціонування даної системи є не змішуваність двох циклів в процесі циркуляції.

Основу циркулярної економіки утворюють замкнуті ланцюги поставок. Вони об'єднують звичайні процеси прямого ланцюга поставок із зворотними логістичними процесами, які варіюються від відновлення продукту, ремануфактурінга, розбирання та повторного використання окремих частин.

Застосування даних видів діяльності може бути реалізовано завдяки Індустрії 4.0, що сприяє більш ефективній координації матеріальних та інформаційних потоків. Ключовим завданням у цьому процесі є ефективне генерування, збір, обробка та надання інформації про матеріальний зміст кожного продукту, його використання, місцезнаходження в системі відходів.

Ключові слова: реверсивні процеси, управління, сталий розвиток, циркулярна економіка.

Література

1. Razvitie i mezhdunarodnoe ekonomicheskoe sotrudnichestvo: Problemyi okružhayushey sredy // www.un.org: [internet-portal]. 1987. URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> (viewed on: 2.04.2019).
2. Pialot O., Bisiaux J., Millet D. «Upgradable PSS»: Clarifying a new concept of sustainable consumption/production based on upgradability // *Journal of Cleaner Production*. 2017. 4, 141. p. 538-550. doi: 10.1016/j.jclepro.2016.08.161
3. Our seas are being decreased, fish are dying – but humanity is threatened too // www.theguardian.com: [Web-site]. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2015/sep/20/fish-are-dying-but-human-life-is-threatened-too> (viewed on: 2.04.2019).
4. 4Ocean Team. How Much Trash Is In Our Ocean? // 4ocean.com: [Web-site]. 2017. URL: <https://4ocean.com/blogs/blog/how-much-trash-is-in-our-ocean> (дата звернення: 8.04.2019).
5. World Bank. Knowledge Papers: Urban Development Series. Chapter 3: Waste Generation // [Worldbank.org](http://www.worldbank.org/): [Web-site]. 2016. URL: <http://siteresources.worldbank.org/Resources/336387-1334852610766/Chap3.pdf> (viewed on: 07.04.2019).
6. Kumar S. Millennium Development Goals (MDGs) to Sustainable Development Goals (SDGs): Addressing Unfinished Agenda and Strengthening Sustainable Development and Partnership // *Indian Journal of Community Medicine*. 2016. Vol. 1, No. 41. P. 1-4. doi: 10.4103/0970-0218.170955
7. Geissdoerfer M. The Circular Economy - A new sustainability paradigm? // *Journal of Cleaner Production*. 2017. Vol. 4, No. 143. P. 757-768. doi: 10.1016/j.jclepro.2016.12.048
8. Pakhomova N.V., Richter K.K., Vetrova M.A. Circular Economy as Challenge to the Fourth Industrial Revolution // *Інновації*. 2017. Т. 7, вип. 225. С. 66-70.
9. Wupperinst.org: [internet-portal]. 2017. URL: https://wupperinst.org/fa/redaktion/publications/In_Brief_2017-4_en.pdf (viewed on: 5.04.2019).
10. Савіна І.В. Постіндустріальна економіка як економічна категорія, етапи становлення та рушійні сили // *Вісн. Тернопільського нац. ун-ту. Економічні науки*. Тернопіль: Тернопільський нац. ун-т, 2017. 34 с.
11. Varian H. *Microeconomic Analysis*. N-Y: WW Norton, 1992. 559 p.
12. Шваб К. Четвертая промышленная революция: монография. М.: Эксмо, 2017. 138 с.
13. Пистер Е.И., Дайниченко А.В., Шестакова А.В. Четвертая промышленная революция: мегатренды / *Інновационное развитие: потенциал науки и современного образования: сб. статей Междунар. научно-практ. конф., Пенза, 05 янв. 2018 г. Сб-II: «Наука и Просвещение», 2018. С.50-61*
14. Рихтер К. Цифрова економіка – інновація 21 ст: виклики стійкого розвитку / *Інноваційний розвиток: потенціал науки та сучасної освіти: сб. статей Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 27 лист. 2017р. К.: «Освіта 21 ст.»*, 2017. С.48-50
15. Індустрія 4.0: четверта промислова революція як стимул глобальної конкурентоспроможності. // *Рmef-2017: [Веб-сайт]*. 2017. URL: <http://pmef-2017/articles/4277607> (viewed on: 5.04.2019).
16. Пахомова Н.В., Ветрова М.А. Переход к циркулярной экономике и замкнутым цепям поставок как фактор устойчивого развития // *Вест. СПб ун-та. Сер. 5. Экономика*. 2017. Т. 3, вып. 2. С. 244-267.
17. Macarthur E.O. www.ellenmacarthurfoundation.org // *Ellen MacArthur Foundation: Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated Transition*. Одеса, 2015. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/downloads/Foundation-9-Dec-2015.pdf> (viewed on: 6.04.2019).
18. Battin D. Closed Loop Supply Chain (CLSC): Economics, Modeling, Management and Control // *International Journal of Production Economics*. 2017. Vol. 2, No. 183. P. 321-329. doi: 10.1016/j.ijpe.2016.11.020
19. Wilts H. The digital circular economy: can the digital transformation pave the way for resource-efficient materials cycles? / *Wuppertal Institute*. Berlin: Wuppertal Institute für Klima, Umwelt, Energie gGmbH, 2017. 120 p. doi: 10.19080/IJESNR.2017.07.555725
20. Korhonen J. Circular Economy: The Concept and its Limitations // *Ecological Economics*. 2018. Vol. 21, No. 143. P. 37-46. doi: 10.1016/j.ecolecon.2017.06.041

Стаття надійшла 15.04.2019
Стаття прийнята до друку 29.04.2019
Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Sedikova I. Development of conceptual principles of the circular economy // *Food Industry Economics*. 2019. Vol.11, Issue 2. P. 47-53. doi: 10.15673/fe.v11i2.1394

Cite as APA style citation

Sedikova I. (2019). Development of conceptual principles of the circular economy. *Food Industry Economics*, 11(2), 47-53. doi: 10.15673/fe.v11i2.1394

UDC 330.3:631.145:005.334-047.44(47)
DOI: 10.15673/ie.v11i2.1395

Kalaman O.

Ph. D., Associate Professor
Department of Management and Logistics
Odessa National Academy of Food Technologies
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine, 65039
E-mail: kalaman.olga@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5586-7654

Okulicz-Kozaryn W.

dr. hab., Master of Business Administration
Professor AJD
Institute of Law, Administrations and Management,
Academy of Jan Dlugosz in Czestochowa
Podcorozyach str., 2, 30-084 Krakow, Poland
E-mail: okwalery@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6486-1369

Purtskhvanidze O.

Ph. D., Associate Professor
Department of Management and Logistics
Odessa National Academy of Food Technologies
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine, 65039
E-mail: olga.kenga@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3111-7274

RISK AS A SPECIFIC COMPONENT OF STRATEGIC ENTERPRISES MANAGEMENT IN THE AGRARIAN SECTOR IN THE CURRENT CONDITIONS OF UKRAINE DEVELOPMENT

For agrarian sector consideration of risks is important because of the activities results dependence on weather and other external factors. The theoretical substantiation of the scientific basis for the agricultural producers activity, which is objectively connected with a variety of risks, in order to ensure the efficient functioning of agrarian enterprises, is an actual problem of the present. The purpose of the paper was to clarify the specificity of risk in the activities of agrarian enterprises in the context of strategic management.

The paper revealed that the risk in the agrarian sector of the economy is probabilistic, reflecting the adoption of managerial decisions and the results of the activity of enterprises of the agrarian sector of the economy, which depends on the influence, natural and climatic, socio-economic, production and economic conditions. It is revealed that the risks of agrarian enterprises are the most complex and unpredictable. It is shown that at the present stage, for the stable functioning of the agrarian sector in a market economy, the problems of agrarian production adaptation to risks, which are largely due to differences in natural, socio-economic, technical and technological conditions, and the agrarian sector development is particular importance.

Key words: risk, strategic management, agrarian production, risk in the agrarian sector, dynamic risk, static risk, risk management, risk assessment, risk management strategy.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Statement of the problem and its connection with important scientific and practical tasks. As a result of the formation of market relations, the imbalance of the national economy took place, which had a particularly negative effect on the agro-industrial complex as the most complex system, functioning of which occurs under the influence of laws of economic, social and natural-climatic character. At the current stage, in the conditions of the functioning of a competitive market economy, managers of agrarian enterprises need to improve the models and concepts of production management by studying market needs and their structure, as well as developing measures for the operational "adjustment" of the opportunities of agrarian enterprises to rapidly changing environmental conditions, or "environment", as these factors lead to a sharp increase in the value of strategic management in modern agrarian enterprises.

The lack of systemic strategic management, as

well as the inadequate implementation of it at the economic level, is one of the reasons for the low efficiency of agrarian production. The need for strategic management in the field of agrarian enterprises is growing in the conditions of an unstable environment, increased competition, a lack of financial resources, a weak infrastructure, service-oriented economy, the critical state of the material and technical base. One of the important areas of strategic management in the country agricultural sector is the consideration of a risks set that affect the efficiency of the enterprises operation.

The analysis of the latest publications on the problems. The analysis of economic literature devoted to the problem of risk management [1; 2; 3; 4] shows that among the listed researchers there is no common interpretation of risk. The "Encyclopedia of Financial Risk Management" provides the following definition: "Risk (in economy and business) - uncertainty associated with the

adoption of decisions, the realization of which occurs only over time" [5]. One group of scientists determines risk as "an action image in an obscure, uncertain environment (at random)" and as "the activity of subjects of economic life associated with overcoming uncertainty" [1; 2]. The lack of unambiguous interpretation of risks is explained, mainly, by the complexity and multiplicity of this phenomenon, using it to refer to different economic concepts. The presence of a risk accompanying the activities of a market entity is not a disadvantage of a market economy. Moreover, the absence of risk, the risk of unforeseen and unwanted consequences of its own actions for the enterprise, as a rule, harm the economy, because it undermines its dynamism and efficiency.

The risk arising from uncertainty is interpreted differently by different authors. S. Ozhegov defines the risk as: "the possibility of danger," or "the effect of good luck in the hope of a happy result" [6]. V. Sevruck gives the following definition of the risk: "Risk is a situational characteristic of the activity of any manufacturer, reflecting the uncertainty of its outcome and possible adverse consequences in the event of failure" [7, p.72]. According to V. Granoturov [4, p.112], the risk as an economic category has three conditions that coexist: the presence of uncertainty; the need to choose an alternative (it should be borne in mind that refusal of choice is also a variant of choice); opportunity to assess the probability of the implementation of the selected alternatives. According to Yu. Nefedov and M. Bazarov, the risk can be considered as a possible risk of losses, as the probability of an adverse result of the results of the activity. Risk and income (profit) are two interrelated financial categories [8; 9].

Forming of the aims of the research. In the agro-industrial complex, the comprehensive and objective accounting of risks is of fundamental importance, since the dependence of conditions and results of economic activity on accidental, first of all, weather factors is particularly high. Due to the fact that the activities of agricultural producers are objectively associated with a variety of risks, then the scientific substantiation of the theoretical provisions in order to ensure the effective functioning of agrarian enterprises is a very topical issue, which caused the choice of the paper topic. The paper purpose is to clarify the risk specifics in the agrarian enterprises activity in the strategic management context.

Giving an account of the main results and their substantiation. All of the above mentioned definitions have a number of drawbacks. The main thing is that they all associate risk only with the possibility of failure, that is, with the loss of part of their resources, the emergence of additional costs and ultimately obtaining a certain loss. In the author's view, the risk has a constructive effect if its positive impact is not blocked by other factors. In the absence of risk for the decision maker, there is no need to improve the system of organization, management and planning, think about disadvantages, think critically, change for the better. After all, it does not pose a risk, therefore it is inclined to complacency, for creative people and, as a result, to the stop in development. In the case of risk, by contrast, harsh environment conditions, uncertainty make the entrepreneur constantly find new

opportunities, means, conditions for preventing possible failures, ways of establishing control over the circumstances, their trends, laws; urge to strive to choose the best option solution, that is, the environment obliges the economic entity to continuously improve.

The agrarian sector relates to high-risk systems and, nevertheless, provides its efficiency under normal conditions, survives in crisis situations, and therefore has a certain internal mechanism of adaptation, which allows to compensate for losses from the risk or reduce its level.

After analyzing various statements about risk as an economic category, we consider it expedient to clarify the definition of risk according to the goals and objectives of the study. In our view, the risk in the agrarian sector is a probabilistic characteristic of the resulting influence of administrative decisions on the target indicators of agrarian enterprises' activity under the influence of natural and climatic, biological, social factors and competitive environment in conditions of uncertainty of economic, political, financial and other spheres.

Risk represents the unity of objective and subjective undertakings. It is generated by objective circumstances that do not depend on the economic entity. Risk exists regardless of whether they are aware of its presence or not, whether it's taken into account or ignored. The subjective risk side is associated with the choice of the person making the decision, certain alternatives. Managers unequally perceive the same magnitude of risk due to various differences. Each of them has its own advantages, consciously associated with risks, and identifies those that the object of management can be exposed to, decides what level of risk is acceptable for him and seeks ways to reduce or prevent it. The choice of the action in risk situations in one way or another is inherent to the individuality, psychological composition, depends on the motive.

The risk is divided into two types - dynamic and static. Dynamic risk is the risk of unforeseen changes as a result of management decisions or unforeseen changes in market or political circumstances. Such changes can lead to both losses and additional revenues. Static risk is the risk of loss of real assets as a result of damage to property, as well as loss of income due to the inability of the organization. This type of risk can only lead to additional losses [4].

Some authors reduce the definition of "risk management" to a set of measures aimed at eliminating and reducing risks, to mitigating their impact on the results of economic activity [10, p. 79-83]. Under "risk management" V. Kamayev understands the process of identifying the level of uncertainty in the expected result, the adoption and implementation of a decision to minimize the effects of adverse effects on business results of random factors and increase of the chances to raise its efficiency from their rational use [11].

Risk management, as well as management of any activity, involves a set of measures that consists of defining the purpose, choosing a management decision, assessing the risk, determining the outcome of management decisions. Risk can be managed, that is, to use different measures that allow a certain degree of prediction of the occurrence of a risk event and take measures

to reduce the risk. You can avoid the risk by giving up the action connected with the risk. The availability of an adequate model of the control object will ensure the adoption of sound management decisions.

Some authors dealing with risk management research argue that the risk management process begins

with identifying the expected risks, omitting the stage of determining the objectives of risk management [4; 12]. In our opinion, this is an important omission, since the definition of the purpose of risk management involves the definition of the management object, as well as the designation of the final result (Fig. 1).

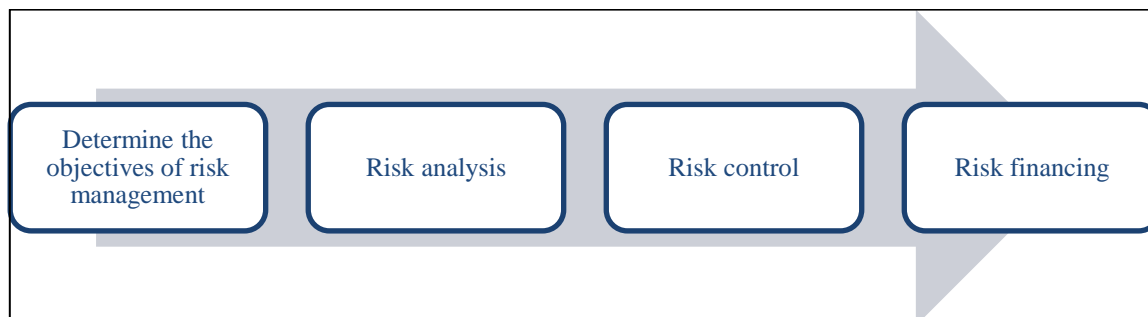

Fig. 1. Stages of Risk Management in the Agrarian Sector

* developed by the author on the basis of the data [4; 13; 14]

The first step in the organization of risk management is to determine the purpose of the risk or the purpose of a risky operation. The purpose of risk is the result that must be obtained as a result of a risky operation.

The risk analysis includes two components: the identification and assessment of risk. Risk identification is one of the initial stages of risk management. It is necessary to find out how the entrepreneur of the agrarian sector may not receive the profit and what are the possible reasons for it. Therefore, we need a clear understanding of the specifics of the enterprise, the tasks of its activities, methods of work, its position on the market, and others. The risk assessment includes an assessment of the economic and organizational consequences that have already occurred. Risk analysis is carried out taking into account its functions, the object of risk and the determination of permissible limits. The stages of risk analysis involve comparing characteristics and risk probabilities, identifying alternatives in which its value remains acceptable, establishing on this basis the priorities and the range of problems that require priority attention. Risk analysis is usually divided into two types: qualitative and quantitative [13, p. 66-69]. A qualitative analysis is an identification of all possible risks, its main task is to determine the risk factors, the stages of work in which it occurs. Quantitative analysis - numerical determination of the size of specific types of risk, both individually and in aggregate. The basis of the quantitative assessment of any risk should be the relationship between certain sizes of losses and the probability of their occurrence.

Methods for assessing a particular type of risk are subjective and objective. Objective methods of quantitative analysis are based on determining the probability of an event occurring on the basis of calculating the frequency with which it occurs. The subjective method is based on the use of subjective criteria, which are based on different assumptions.

Quantitative risk measure in agrarian production

can be determined by the absolute and relative level of losses or economic benefits that are generated when conducting business. In absolute terms, the risk is evaluated in a material or real value or cost value. In relative terms, its value is defined as possible losses or possible additional income attributed to any, basic level of economic activity. In special literature [14], it is proposed to use different methods of quantitative risk analysis. As the most common methods we can distinguish the following: statistical; cost-benefit analysis; expert estimation method; calculation-analytical method.

Methodological principles for determining the level and indicators of entrepreneurial risk have already been highlighted in the works of B. Rayzberg, V. Kamayev, S. Hvardovy [15; 16; 17]. However, they are general and do not reflect the specifics of the agrarian sector of the economy.

After qualitative and quantitative risk assessment, it is necessary to make a specific management decision. There are several options for risk management under uncertainty conditions:

1. Avoiding risk. In fact, this implies the stagnation of entrepreneurial activity, since in this case the entrepreneur is not able to obtain additional income, which is his purpose. Rejection of actions related to the risk of suffering certain losses is not possible in the context of extended reproduction. The choice of a strategy to hold the achieved level of profit without additional efforts does not seem to be optimal in the long-term and medium-term planning. Uncertainty as both external market and internal factors can lead to unpredictable consequences for the manufacturer. In the literature [18] it has been stated that in absolute terms, the waiver of risk is practically impossible, since it is an integral part of entrepreneurial activity. Therefore, speaking about risk avoidance, it is necessary to mean not a complete refusal from it, but only that the entrepreneur does not assume a risk above a certain level.

2. Risk taking. In this situation, the company

deliberately runs a risk and conducts its activities unless the losses from the consequences of existing risks lead to unreasonable losses. This option also does not seem to be optimal because the probable end result – a negative profit - does not correlate with the purpose of entrepreneurial activity. The main disadvantages in this case are the lack of appropriate analysis of the market and its dynamics, risk factors and flexible response to changing conditions. Sometimes an entrepreneur can adjust the previously made decisions and actions that minimize negative consequences.

3. Risk management, i.e its detection and assessment, as well as the development and implementation of measures to minimize losses or generate additional income. In market relations, it is precisely risk management that should become the main task of an enterprise aimed at achieving success. Some scholars [19; 20] consider that the main strategies of risk management in the literature include: retention, reduction and risk transfer.

Economist G. Kleiner highlights the following risk management strategies [18; 21]: risk avoidance; localization of risk; dissipation of risks; risk compensation.

1. Avoidance of risks implies such behavior of the enterprise management in a risk situation that will lead to the enterprise exit from the zone of making risk decisions by refusing to make a profit in order to exclude the risk of possible losses or by transferring possible risks to another enterprise, even if it the transfer requires some expenses. In practice, risk avoidance involves the rejection of unreliable partners, the rejection of risky projects, risk insurance, and the conclusion of contracts with guarantors. Thus, the listed evasion methods are ways to reduce risk by replacing a market-leading entity that creates a risk to a more reliable one or reducing the risk of non-receipt of the amount.

2. Localization of risk involves carrying out activities that will result in a change in the market risk subject, that is, the transfer of risk from the entire enterprise to its allocated part or to a separate enterprise. In practice, for the purpose of localization of risk, subsidiaries or special structural units to carry out risky projects are created. Creation of so-called venture companies, i.e organizations whose purpose is to invest in risky scientific and design development is widespread.

3. Difficultiation of risks implies measures to reduce them, which are diversification of activities and areas of enterprise management, namely, diversification of sales and supply, diversification of investments, division of responsibility between participants of a risk project, distribution of risk in time.

4. Risk compensation means the implementation of measures to protect against risk by increasing the company's stability to the adverse effects of the risk situation through the creation of material and financial reserves, targeted marketing, strategic planning of activities, monitoring of socio-economic and regulatory environment.

Strategic risk management involves the approach to risk not as a static and unchanged factor, but as a managed parameter, the level of which is possible and must be influenced in order to minimize it or compensate it.

Specificity of the risks accompanying production in the agricultural sector is due to the specifics of the sector itself. Features of the agrarian sector as a sector of material production are connected, first of all, with natural and biological factors, the specifics of production. Significant influence on the results of reproduction in the agricultural sector is carried out by natural and climatic conditions (high humidity, severe frosts, hailstones, droughts, floods, etc.). The influence of natural and climatic factors on the economic results is probabilistic. The source of risk for agrarian production is the presence of a large time lag between initial investment costs and output. Time factor leads to the increased market risk.

The analysis of the features of agrarian production made it possible to identify the features of the risks. Market risk is largely due to high price elasticity in the food market. Prices for agrarian products are subject to large fluctuations. First of all, this is due to a reduction in the population's solvent demand for food.

One of the sources of sectoral risk in the agrarian sector is the preservation of the monopolized structure of the industrial sector and the absence of market mechanisms that regulate the price relationships of agricultural, processing, trade, purchasing and resource-making enterprises. As a result of the sharply increased price disparity and the corresponding deterioration in the financial and value proportions of inter-industry exchanges, which accompanied the liberalization of prices, an imbalance between income and expenditure of agricultural enterprises was formed. Also, the source of financial risk in the agrarian sector is the growth of debt capital, unforeseen movement of funds, which threatens the impossibility of payment for all obligations. The presence of risk factors complicates the process of reforming and managing, and the lack of a proper risk assessment and management system contributes to an increase in the proportion of loss-making farms (Fig. 2).

In the agrarian sector, besides the risks specific to any area of the national economy, there are specific causes of the risks appearance: seasonality of production, dependence on weather conditions, natural-biological laws of production and other reasons. Given the specifics of agrarian production, we consider it appropriate to classify the risk factors of the agrarian sector of the economy for such factors of origin and to distinguish two main blocks: external factors and internal factors. External factors include factors that do not depend on enterprise activity, and internal ones depend directly on own actions (Fig. 2) [22].

In order to develop and implement managerial decisions for enterprises in the agrarian sector of the economy, the classification of risk factors for the production of enterprises has been defined, which includes factors that arise regardless of the activity of enterprises - "external" and "internal" factors that arise as a result of the enterprise activity itself. In addition, the following main groups of factors of the risks of agricultural enterprises: natural and climatic, socio-economic, industrial and economic [22] were distinguished by such factors of the production risks of enterprises in the agrarian sector of the economy.

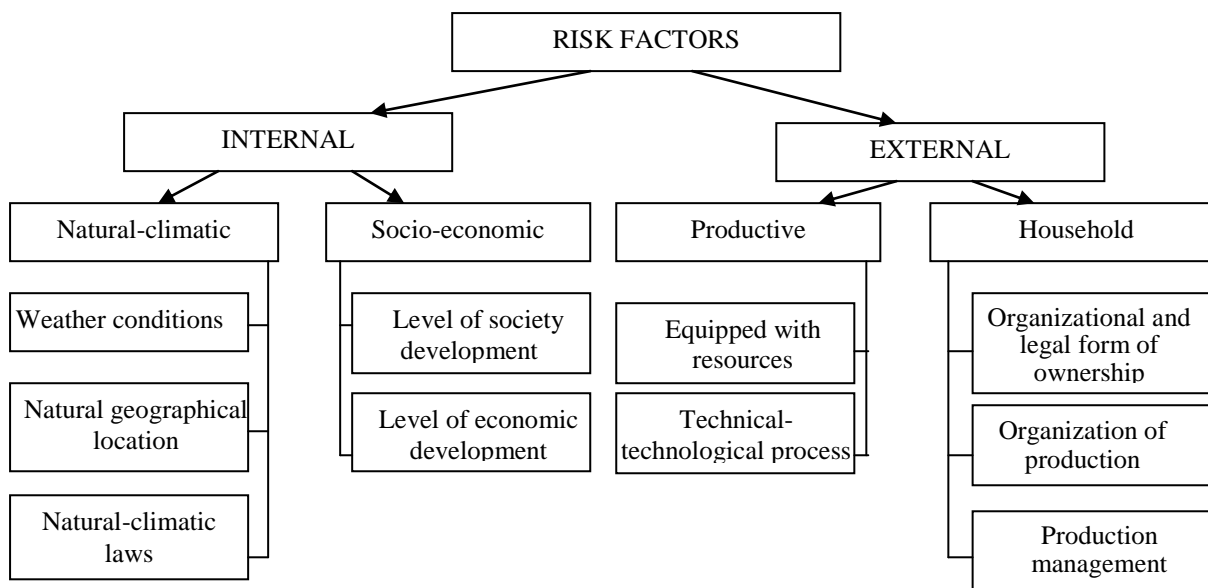

Fig. 2. Classification of factors of production risks in the agricultural sector

* developed by the author [22]

Conclusions and prospects of the further investigations.

1. The purpose of our research was achieved. Analyzing all of the above-mentioned, it can be noted that the risk in the agrarian sector of the economy is a probabilistic magnitude that reflects making of management decisions and the performance of enterprises in the agrarian sector of the economy, which depend on the impact of natural and climatic, socio-economic, production and economic conditions. The process of strategic risk management based on the analysis of the risks themselves, is continuous and carried out by monitoring the development of the situation and the necessary corrective effects. Application of strategic management is a necessity in the conditions where the influence of factors has a negative impact on production in the agrarian sector.

2. The risks of agrarian enterprises are the most

complex and not predictable. This is due to the specifics of the agrarian sector itself and, as a consequence, the emergence of types of risks that are not peculiar to other sectors of the national economy in this field. We consider it expedient to note that it is necessary to study and analyze risk factors and seek to manage them, which will help both to improve the financial condition of enterprises and increase the competitiveness of enterprises of the agrarian sector as a whole.

3. At the current stage, for the stable functioning of the agrarian sector in a market economy, the issues of adaptation of agrarian production to risks that are largely associated with differences in the natural, socio-economic, technical and technological conditions that determine the functioning and development of the agro-industrial sphere are of particular importance.

References

1. Abchuk, V. A. (2006). *Ryzyky v biznesi, menedzhmenti ta marketynhu*. Moscow: Mykhailova V. A.
2. Alhyn, A. L. (1989). *Ryzyk i yoho rol v suspilnomu zhytti*. Moscow: Dumka.
3. Hrabovyi, P. H., Petrova, S. M., & Poltavtsiv, S. I. (1994). *Ryzyky v suchasnomu biznesi*. Moscow: Alians.
4. Hranoturov, V. M. (1999). *Ekonomichniy ryzyk: Sutnist, metody vymiriuvannya, shliakhy znyzhennia*. Moscow: Sprava ta servis.
5. Lobanov, A. A., & Chuhunov, A. V. (Eds.). (2009). *Entsyklopediia finansovoho ryzyk-menedzhmentu*. Moscow: Alpina Biznes Buks.
6. Ozhehov, S. I. (1984). *Slovyk rosiiskoi movy: Ok. 57000 sliv*. Moscow: TOV «A-temp».
7. Sevruck, V. T. (1994). *Bankivski ryzyky*. Moscow: Delo.
8. Nefedov, Yu. V., & Bazarov, M. K. (2005). *Matematychni metody v obgruntuvanni upravlinskykh rishen*. Orenburh: OOIPKRO.
9. Bondarenko, S. A. (2018). Porivniannia metodiv vyznachennia konkurentospromozhnosti pidpryiemstv z vyznachennia rynkovoї stratehii. *Mizhnarodnyi Zhurnal Z Budivnytstva I Tekhnologii*, 9(1), 890-898.
10. Usherenko, S. V. (2013). Analiz suchasnykh tendentsii bankrutstva ukrainskykh pidpryiemstv ta napriamiv udoskonalennia finansovoho menedzhmentu. *Finansy, Oblik I Audyt*, 22(2), 160-169.
11. Kamaev, V. D. (Ed.). (1993). *Ekonomika i biznes (teoriia i praktyka pidpryiemnytstva)*. Moscow: MVTU im. Baumana.
12. Titova, S. P. (2009). Osoblyvosti proiavu ryzyku v diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv. *Ahrosvit*, 14(14), 33-36.

13. Zhmudenko, V. A. (2015). Osoblyvosti upravlinnia ryzykamy v ahraryi sferi. *Visnyk Sotsialno-ekonomichnykh Doslidzhen*, 58(3), 55-61.
14. Smoleniuk, R. P. (2017). Upravlinnia rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva na osnovi metodolohii strukturnoi intehratsii. *Ekonomichnyi Analiz*, 27(2), 50-56.
15. Raizberh, B. A. (Ed.). (1997). *Kurs ekonomiky*. Moscow: YNFRA-M.
16. Kamaiev, V. D. (Ed.). (2003). *Ekonomichna teoriia*. Moscow: Vlados.
17. Hriadov, S. I. (1995). *Otsinka i kontrol pidpriemnytskoi diialnosti*. Moscow: MSKhA.
18. Kleiner, H. B. (1997). *Pidpriemstvo v nestabilnomu ekonomichnomu seredovyshchi: Ryzyky, stratehii, bezpeka*. Moscow: Ekonomika.
19. Shkolnyk, I. O., & Melnyk, T. M. (2003). Finansovyi menedzhment yak neobkhidna skladova efektyvnoi systemy upravlinnia pidpriemstvom. *Visnyk Ukrainскоi Akademii Bankivskoi Spravy*, 14(1), 29-33.
20. Demianenko, I. V., & Kulbach, Yu. O. (2015). Osoblyvosti formuvannia vartisno-orientovanoi systemy upravlinnia finansamy pidpriemstva. *Ekonomichnyi Analiz*, 20(1), 232-237. doi: 10.12968/live.2015.20.4.232
21. Kleiner, H. B. (1998). *Stratehiia biznesu*. Moscow: Konseko.
22. Zheludenko, K. V. (2017). Stratehichne upravlinnia v zabezpechenni konkurentospromozhnosti ahrarykh pidpriemstv. *Mizhnarodni Ekonomichni Vidnosyny Ta Svitove Hospodarstvo*, 1(14), 89-93.

Received 9 April 2019
 Approved 23 April 2019
 Available in Internet 5.07.2019

Каламан О.Б.

кандидат экономических наук, доцент
 кафедра менеджмента и логистики
 Одесская национальная академия пищевых
 технологий
 ул. Канатная, 112, г. Одесса, Украина,
 65039
 E-mail: kalaman.olga@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0001-5586-7654

Окулич-Козарин В.

доктор габилит. (социальных наук), профессор,
 степень МВА
 профессор Института права, администрирования
 и экономики
 Краковский педагогический университет
 г. Краков, Республика Польша
 E-mail: okwalery@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0001-6486-1369

Пурцхванидзе О.В.

кандидат философских наук, доцент
 кафедра менеджмента и логистики
 Одесская национальная академия пищевых технологий
 ул. Канатная, 112, г. Одесса, Украина, 65039
 E-mail: olga.kenga@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0002-3111-7274

РИСК КАК СПЕЦИФИЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ УПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

В агропромышленном комплексе всестороннее и объективное рассмотрение рисков является обязательным, поскольку результаты финансово-хозяйственной деятельности зависят от ряда случайных условий, в первую очередь погодных факторов. В связи с тем, что деятельность аграрных товаропроизводителей объективно связана с множеством различных рисков, то с целью обеспечения эффективного функционирования аграрных предприятий весьма актуальным вопросом является научное обоснование теоретических положений, что и обусловило избрание темы статьи. Целью статьи являлось выяснение специфики риска в деятельности аграрных предприятий в контексте стратегического управления.

В статье доказано, что аграрный сектор относится сегодня к системам с повышенной степенью риска. Однако при этом является самообеспечивающим для эффективности своей деятельности в обычных условиях функционирования, способен выжить и в кризисных ситуациях, следовательно, обладает определенным внутренним механизмом адаптации, позволяющим снизить потери от риска или минимизировать их уровень.

В статье отмечено, что риск в аграрном секторе - это вероятностная величина, которая отражает отношение управленческих решений и результатов деятельности аграрных предприятий, зависящих от влияния природно-климатических, социально-экономических, производственных, хозяйственных и прочих внешних условий. Процесс стратегического управления рисками базируется на анализе самых рисков, является непрерывным и осуществляется с помощью мониторинга развития си-

туації и необхідних коректуючих впливів. Застосування стратегічного управління вважається необхідним при негативному впливі факторів на виробництво в аграрному секторі.

В статті показано, що ризики аграрних підприємств є найбільш складними і мало прогнозованими. Це пов'язано зі специфікою самого аграрного сектора і, як наслідок, виникненням в даній області не властивих для інших галузей народного господарства видів ризиків. Считаем цілком доцільним відзначити, що необхідно вивчати і аналізувати фактори ризику і намагатися керувати ними, що дозволить як покращити фінансовий стан підприємств, так і підвищити конкурентоспроможність підприємств аграрного сектора в цілому.

В статті доведено, що на сучасному етапі для стабільного функціонування підприємств аграрного сектора в умовах ринкової економіки особливу увагу приділяється питанням адаптації аграрних підприємств до виникаючих ризиків, пов'язаних з відмінностями в природних, соціально-економічних, техніко-технологічних умовах, які визначають функціонування і розвиток агропромислової сфери.

Ключові слова: ризик, стратегічне управління, аграрне виробництво, ризик в аграрному секторі, динамічний ризик, статичний ризик, управління ризиками, оцінка ризиків, стратегія управління ризиками.

Каламан О. Б.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра менеджменту і логістики
Одеська національна академія харчових
технологій
вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: kalaman.olga@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5586-7654

Окуліч-Козарін В.

доктор габіліт. (соціальних наук), професор,
ступінь MBA
професор Інституту права, адміністрування
та економіки
Краківський педагогічний університет
м. Краків, Республіка Польща
E-mail: okwalery@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6486-1369

Пурцхванідзе О.В.

кандидат філософських наук, доцент
кафедра менеджменту і логістики
Одеська національна академія харчових технологій
вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: olga.kenga@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3111-7274

РИЗИК ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ КОМПОНЕНТ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В агропромисловому комплексі всебічний та об'єктивний розгляд ризиків є обов'язковим, оскільки результати фінансово-господарської діяльності залежать від ряду випадкових умов, в першу чергу, погодних факторів. У зв'язку з тим, що діяльність аграрних товаровиробників об'єктивно пов'язана з безліччю різних ризиків, то з метою забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств досить актуальним питанням є наукове обґрунтування теоретичних положень, що і зумовило обрання теми статті. Метою статті було з'ясування специфіки ризику в діяльності аграрних підприємств в контексті стратегічного управління.

У статті доведено, що аграрний сектор відноситься сьогодні до систем з підвищеним ступенем ризику. Однак при цьому є самозабезпечуючим для ефективності своєї діяльності в звичайних умовах функціонування, здатний вижити і в кризових ситуаціях, отже, має певний внутрішній механізм адаптації, що дозволяє знизити втрати від ризику або мінімізувати їх рівень.

У статті зазначено, що ризик в аграрному секторі - це імовірнісна величина, яка відображає відношення управлінських рішень і результатів діяльності аграрних підприємств, що залежать від впливу природно-кліматичних, соціально-економічних, виробничих, господарських та інших зовнішніх умов. Процес стратегічного управління ризиками, що базується на аналізі самих ризиків, є безперервним і здійснюється за допомогою моніторингу розвитку ситуації і необхідних коригувальних дій. Застосування стратегічного управління є необхідним при негативному впливі факторів на виробництво в аграрному секторі.

У статті показано, що ризики аграрних підприємств є найбільш складними і такими, що мало піддаються прогнозуванню. Це пов'язано зі специфікою самого аграрного сектора і, як наслідок, виникненням в даній області не властивих для інших галузей народного господарства видів ризиків. Вважаємо за доцільне зазначити, що необхідно вивчати і аналізувати чинники ризику і прагнути керувати

ними, що сприятиме як поліпшенню фінансового стану підприємств, так і підвищенню конкурентоспроможності підприємств аграрного сектора в цілому.

У статті доведено, що на сучасному етапі для стабільного функціонування підприємств аграрного сектора в умовах ринкової економіки особлива увага приділяється питанням адаптації аграрних підприємств до ризиків, пов'язаних з відмінностями в природних, соціально-економічних, техніко-технологічних умовах, які визначають функціонування і розвиток агропромислової сфери.

Ключові слова: ризик, стратегічне управління, аграрне виробництво, ризик в аграрному секторі, динамічний ризик, статичний ризик, управління ризиками, оцінка ризиків, стратегія управління ризиками.

Література

1. Абчук В.А. Ризики в бізнесі, менеджменті та маркетингу. М: Михайлова В. А, 2006. 480 с.
2. Альгин А.Л. Ризик і його роль в суспільному житті. М: Думка, 1989. 187 с.
3. Грабовий П.Г., Петрова С.М., Полтавців С.І. Ризики в сучасному бізнесі. М: Альянс, 1994. 200 с.
4. Гранотуров В.М. Економічний ризик: сутність, методи вимірювання, шляхи зниження: навчальний посібник. М: Справа та сервіс, 1999. 112 с.
5. Енциклопедія фінансового ризик-менеджменту: навчальний посібник / за ред. Лобанова А.А. і Чугунова А.В. М: Альпіна Бізнес Букс, 2009. 932 с.
6. Ожегов С.І. Словник російської мови: ок. 57000 слів. М: ТОВ «А-темп», 1984. 796 с.
7. Севрук В.Т. Банківські ризики. М: Дело, 1994. 72 с.
8. Нефедов Ю.В., Базаров М.К. Математичні методи в обґрунтуванні управлінських рішень: монографія. Оренбург: ООІПКРО, 2005. 372 с.
9. Порівняння методів визначення конкурентоспроможності підприємств з визначення ринкової стратегії / Бондаренко С.А. та ін. // Міжнародний журнал з будівництва і технології. 2018. Т. 9, вип. 1. С. 890-898.
10. Ушеренко С.В. Аналіз сучасних тенденцій банкрутства українських підприємств та напрямів удосконалення фінансового менеджменту // Фінанси, облік і аудит. 2013. Т. 22, вип. 2. С. 160-169.
11. Економіка і бізнес (теорія і практика підприємництва) / за ред. Камаєва В. Д. М: МВТУ ім. Баумана, 1993. 240 с.
12. Тітова С.П. Особливості прояву ризику в діяльності аграрних підприємств // Агросвіт. 2009. Т. 14, вип. 14. С. 33-36.
13. Жмуденко В.А. Особливості управління ризиками в аграрній сфері // Вісник соціально-економічних досліджень. 2015. Т. 58, вип. 3. С. 55-61.
14. Смоленюк Р.П. Управління розвитком агропромислового виробництва на основі методології структурної інтеграції // Економічний аналіз: зб. наук. праць. 2017. Т. 27, вип. 2. С. 50-56.
15. Курс економіки: підручник / за ред. Райзберг Б. А. М: ИНФРА-М, 1997. 720 с.
16. Економічна теорія: підручник / за ред. Камаєв В. Д. М: Владос, 2003. 640 с.
17. Грядов С.І. Оцінка і контроль підприємницької діяльності. М: МСХА, 1995. 55 с.
18. Клейнер Г.Б. Підприємство в нестабільному економічному середовищі: ризики, стратегії, безпека. М: Економіка, 1997. 290 с.
19. Школьник І.О., Мельник Т.М. Фінансовий менеджмент як необхідна складова ефективної системи управління підприємством // Вісник Української академії банківської справи. 2003. Т. 14, вип. 1. С. 29-33.
20. Дем'яненко І.В., Кульбач Ю.О. Особливості формування вартісно-орієнтованої системи управління фінансами підприємства // Економічний аналіз: зб. наук. праць. 2015. Т. 20, вип. 1. С. 232-237. doi: 10.12968/live.2015.20.4.232
21. Клейнер Г.Б. Стратегія бізнесу. М: Консеко, 1998. 320 с.
22. Желуденко К.В. Стратегічне управління в забезпеченні конкурентоспроможності аграрних підприємств // Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Т. 1, вип. 14. С. 89-93.

Стаття надійшла 9.04.2019

Стаття прийнята до друку 23.04.2019

Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Kalaman O., Okulicz-Kozaryn W., Purtskhvanidze O. Risk as a specific component of strategic enterprises management in the agrarian sector in the current conditions of Ukraine development // *Food Industry Economics*. 2019. Vol.11, Issue 2. P. 54-61. doi: 10.15673/fie.v11i2.1395

Cite as APA style citation

Kalaman O., Okulicz-Kozaryn W. & Purtskhvanidze O. (2019). Risk as a specific component of strategic enterprises management in the agrarian sector in the current conditions of Ukraine development. *Food Industry Economics*, 11(2), 54-61. doi: 10.15673/fie.v11i2.1395

УДК 631.11:339.137.2
DOI: 10.15673/ie.v11i2.1396

Найда І.С.

кандидат економічних наук, асистент
кафедра менеджменту
E-mail: irochka.lobankina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9706-7724

Найда А.В.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра обліку і оподаткування
E-mail: andrew.od2017@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6371-1382

Галицький О.М.

доктор економічних наук, доцент
кафедра економічної теорії і економіки підприємства
Одеський державний аграрний університет
вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, Україна, 65012
E-mail: oleksandrgalickij9@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9549-7627

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті узагальнено методичні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано необхідність використання різних методик для оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств, що забезпечить отримання ґрунтовних результатів, дасть можливість визначити стратегічну позицію кожного підприємства, що є важливим для розробки стратегічних напрямів. Здійснено оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств з використанням сучасного інструментарію (профіль конкурентоспроможності, багатокутник конкурентоспроможності, бенчмаркінг). Встановлено, що основними конкурентними перевагами для сільськогосподарських підприємств є низька собівартість, що супроводжується відносною високою ресурсовіддачею та максимальною повним використанням конкурентного потенціалу; вигідні реалізаційні ціни; висока ефективність діяльності. Розроблено напрями підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, конкурентоспроможність, оцінка конкурентоспроможності, конкурентні переваги, конкурентний профіль, бенчмаркінг.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Активізація євроінтеграційних процесів та поступова лібералізація зовнішньої торгівлі створює перспективи для виходу вітчизняних сільськогосподарських підприємств на світові ринки та водночас формує передумови доступу іноземних товаровиробників на внутрішні ринки. Утримання стійких конкурентних позицій вітчизняних підприємств потребує забезпечення відповідності сільськогосподарської продукції міжнародним стандартам якості та безпеки, обґрунтування системи стратегічних напрямів розвитку з позицій інноваційності, найменшої ризиковості та максимальної ефективності.

Відтак, актуальності набуває питання забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємств України та відповідність їх виробленої продукції європейським вимогам ринку. В свою чергу, це потребує здійснення оцінки конкурентоспроможності підприємств, що передбачає, насамперед, визначення системи показників та достовірних методів їх оцінювання.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Дослідженню проблем конкурентоспроможності підприємств та оцінки її рівня присвячені наукові праці зарубіжних вчених-економістів, зокрема Г. Азоева [1], М. Портера [2], А. Томпсона [3], Р. Фатхудинова [4], Й. Шумпетера [5] та інших. Серед вітчизняних вчених, які займаються дослідженням питань формування високого рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, вагомих внесок зробили В.Я. Амбросов [6], Г.М. Запша [7], В.К. Збарський [8], М.Й. Малік [9], О.А. Нужна [9], М.П. Сахацький [10], О.В. Ульянченко [11], О.Г. Янковий [12], І.Б. Яців [13] та інші. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, визначення оптимального інструментарію оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, який б враховував специфіку та особливості їх діяльності, потребує подальшого наукового дослідження.

Формулювання цілей дослідження. Обґрунтування сучасних інструментів оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських

підприємств та розробка пропозицій щодо зміцнення їх ринкових позицій.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В умовах ринкової економіки конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств є важливою характеристикою діяльності, виступаючи основою ефективного розвитку аграрної галузі України як на внутрішніх, так і зовнішніх ринках. Так, з позиції маркетингового та ресурсного підходів конкурентоспроможність підприємства розглядається як його спроможність зберігати або розширювати конкурентні позиції на цільовому ринку за рахунок ефективного використання природних, фінансових, матеріальних, кадрових й інформаційних ресурсів [14, с. 9]. Відповідно для успішної діяльності підприємства необхідно систематично здійснювати оцінку його конкурентоспроможності, що дозволить визначити сильні та слабкі сторони підприємства, виявити його можливості та загрози, і в результаті удосконалити його стратегію функціонування.

Оцінка конкурентоспроможності підприємства – це визначення комплексу показників його виробничо-господарської діяльності, що визначають успіх підприємства на ринку, по відношенню до системи показників конкурентів.

Результати наукових досліджень свідчать про відсутність єдиного підходу щодо формування системи показників оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства. Так, В.М. Трегобчук та Б.Й. Пасхавер для оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств пропонують використовувати такі показники, як рівень рентабельності виробництва та норму прибутку, продуктивність праці, ціну та якість продукції, товарність виробництва, його ліквідність та кредитоспроможність. Крім того, важливим є аналіз ефективності використання земельних, трудових та матеріальних ресурсів [15, с. 51].

Оскільки у сільському господарстві земля є основним ресурсом, показниками визначення рівня конкурентоспроможності виробництва, на думку І.В. Гуторова, є обсяг валової продукції та прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, на одного середньорічного працівника, на 1 грн. основних виробничих фондів, виробництво валової продукції на 1 грн. виробничих витрат, рентабельність виробництва [11, с. 56].

На думку В.Я. Амбросова та Т.Г. Маренич, при дослідженні конкурентоспроможності аграрного підприємства слід використовувати показники обсягу продажу продукції у вартісному вираженні та прибуток. Додатковими показниками можуть виступати порівняльний рівень собівартості продукції та ціна її реалізації [6, с. 26].

М.Й. Малік та О.А. Нужна вважають, що при оцінці конкурентоспроможності аграрних підприємств доцільно використовувати метод, що базується на теорії ефективної конкуренції. Згідно з ним виділяється три групи показників: показники ефективності виробничої діяльності, показники фінансового стану підприємства та показники ділової

активності. В результаті інтегральний показник конкурентоспроможності визначається методом середньозваженої арифметичної з врахуванням коефіцієнтів вагомості кожного групового показника. Проте автори зазначають, що найбільш простішим методом, що не містить великої кількості розрахунків, є бенчмаркінг [9, с. 51].

Парсяк В., Дибач І. зазначають, що конкурентоспроможність визначається результатами, отриманими у виробництві, маркетингу та менеджменті. Відповідно до цього пропонують виділити три найважливіших показники: собівартість виробленої продукції (щодо виробництва), обсяг збуту продукції (щодо маркетингу), прибуток (щодо менеджменту). Оцінка та аналіз отриманих значень у результаті діяльності підприємства дає змогу визначити резерви підвищення конкурентоспроможності підприємства [16, с. 59].

В науковій літературі за формою вираження результату оцінки конкурентоспроможності підприємства виділяють індексні, матричні та графічні методи (рис. 1).

Основною перевагою матричних та графічних методів оцінки конкурентоспроможності підприємства є наочність та простота інтерпретації результатів. Проте вони орієнтовані на якісну оцінку конкурентоспроможності та мають високий ступінь суб'єктивізму. Тоді як індексні методи передбачають порівняння факторів конкурентоспроможності та надають узагальнену кількісну оцінку рівня конкурентоспроможності, однак має місце складність збору даних для проведення аналізу. Тому, при оцінці конкурентоспроможності підприємств вітчизняні науковці вважають доцільним використання комплексних методів, які передбачають розрахунок показників, що характеризують виробничий, фінансово-економічний, техніко-технологічний, кадровий, інноваційний, маркетинговий та екологічний потенціали діяльності підприємства.

З позицій універсальності для оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств практичний інтерес становлять такі інструменти, як побудова профілю конкурентоспроможності, багатокутник конкурентоспроможності, збалансована система показників, бенчмаркінг.

Так, побудова профілю конкурентоспроможності підприємства дозволяє визначити місце підприємства у ринковому середовищі. Визначено, що основними конкурентами на ринку сільськогосподарської продукції Ширяївського району Одеської області є ТОВ «Батьківщина», ТОВ «Агрофірма Мар'янівська», ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс», СТОВ «Ольга». Для аналізу обрано саме ці підприємства, оскільки вони мають спільне географічне розташування, відповідно мають подібні природно-кліматичні умови, організаційно-правову форму та спеціалізуються на виробництві зернових та технічних культур.

I. ІНДЕКСНІ МЕТОДИ

1. Метод, що ґрунтується на визначенні конкурентоспроможності продукції
2. Метод, в основу якого покладено теорію ефективної конкуренції
3. Метод, оснований на теорії конкурентних переваг
4. Метод інтегральної оцінки
5. Метод бенчмаркінгу
6. Індекс Херфіндала-Хіршмана
7. Індекс Розенблюта

II. МАТРИЧНІ МЕТОДИ

1. Матриця БКГ
2. Матриця І. Ансофа
3. Матриця конкурентних стратегій М. Портера
4. Матриця GE/McKinsey
5. Матриця А. Томпсона і Р. Стрікланда
6. Матриця Shell/DPM
7. SWOT-аналіз
8. SPACE-аналіз
9. STEP-аналіз
10. STEEPV-аналіз

III. ГРАФІЧНІ МЕТОДИ

1. Багатокутник конкурентоспроможності
2. Радар конкурентоспроможності
3. Метод «профілів»
4. Карта стратегічних груп

Рис. 1. Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності підприємства за формою вираження результату*

*узагальнено авторами на основі [8,9,11]

Зокрема, визначено абсолютні та відносні господарських підприємств Ширяївського району показники конкурентоспроможності сільсько-Одеської області (табл. 1).

Таблиця 1

Показники конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Ширяївського району Одеської області *

№ п/п	Показники	ТОВ "Батьківщина"		ТОВ "Агрофірма Мар'янівська"		ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс»		СТОВ «Ольга»	
		значення	бал	значення	бал	значення	бал	значення	бал
Абсолютні показники									
1.	Площа с.-г. угідь, га	1910	2	2852	4	2820	4	2408	4
2.	Середньорічна чисельність працівників, зайнятих в сільськогосподарському виробництві, осіб	23	1	64	6	24	1	15	1
3.	Валова продукція сільського господарства в постійних цінах 2010 року, тис. грн.	11477,6	7	12109,5	8	15078,0	9	7234,5	4
4.	Чистий прибуток, тис. грн	9224	9	7254	7	12287	10	1103	1

Продовження табл. 1

№ п/п	Показники	ТОВ "Батьківщина"		ТОВ "Агрофірма Мар'янівська"		ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс»		СТОВ «Ольга»	
		значення	бал	значення	бал	значення	бал	значення	бал
Відносні показники									
5.	Вироблено валової продукції в розрахунку на 1 га с.-г. угідь, грн.	6009,2	4	4246,0	2	5346,8	3	3004,4	2
6.	Вироблено валової продукції в розрахунку на 1 працівника, тис. грн.	499,0	9	189,2	3	628,3	10	482,3	9
7.	Одержано прибутку в розрахунку на 1 га с.-г. угідь, грн.	4829,3	2	2543,5	2	4357,1	2	458,1	1
8.	Одержано прибутку в розрахунку на 1 працівника, тис. грн.	401,0	5	113,3	2	512,0	6	73,5	1
9.	Рівень рентабельності діяльності підприємства, %	50,2	5	22,6	1	55,3	5	35,3	3

* сформовано авторами на основі даних фінансових звітів підприємств

Для узагальнення отриманих результатів побудовано профіль конкурентоспроможності основних сільськогосподарських підприємств Ширяївського

району Одеської області з використанням експертних оцінок за десятибальною шкалою (рис.2).

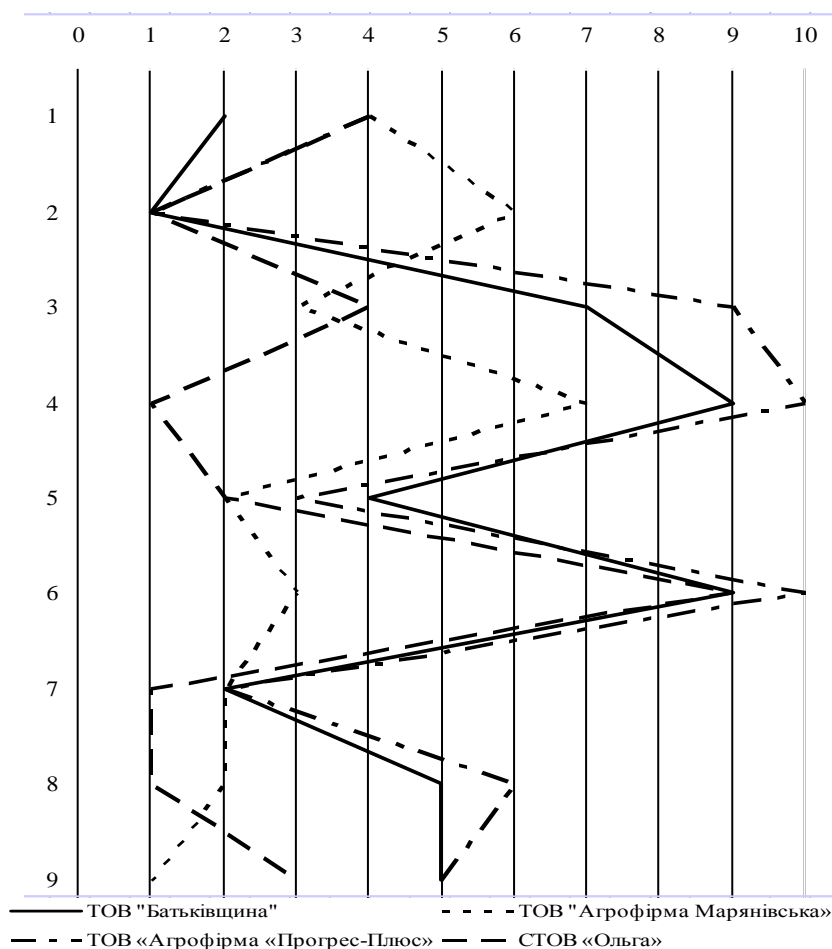

Рис. 2. Профіль конкурентоспроможності основних сільськогосподарських підприємств Ширяївського району Одеської області за 2018 р.*

* побудовано авторами на основі даних табл. 1

Дані рис. 2 дозволяють більш повно описати та наочно спостерігати конкурентні переваги та недоліки кожного підприємства. Так, за чисельністю працівників ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс», СТОВ «Ольга» та ТОВ «Батьківщина» відносяться до малих підприємств, а ТОВ «Агрофірма Мар'янівська» до середніх.

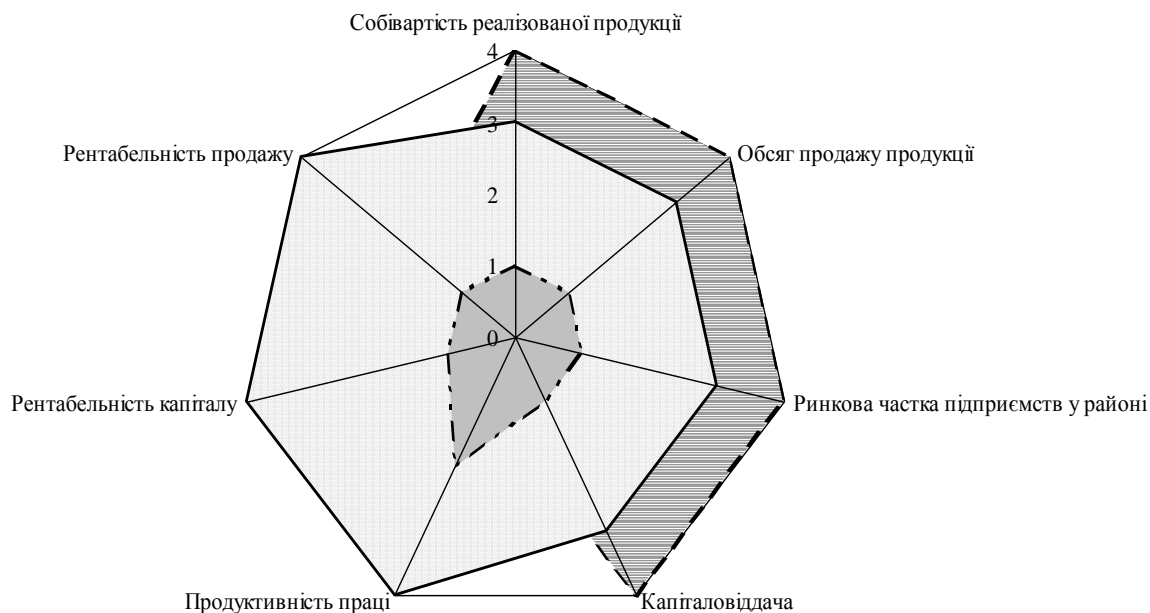
Характеризуючи виробництво валової продукції, спостерігаємо, що найвищого значення цей показник досягнув у ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс» та ТОВ «Агрофірма Мар'янівська», що зумовлено значними розмірами сільськогосподарських угідь та використанням прогресивних технологій у їх виробничо-господарській діяльності. Крім того, за рівнем продуктивності праці та розміром прибутку на 1 працівника явним лідером є ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс». Безперечно, це є позитивним явищем, що впливає на ефективність роботи всього підприємства. Продуктивність ТОВ «Батьківщина» є нижчою за значення основного конкурента. Про ефективність використання сільськогосподарських угідь свідчать обсяги вартості валової продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Так, найбільш ефективно використання земельного фонду спостерігається ТОВ «Батьківщина» та ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс».

З наведених вище даних видно, що явними лідерами на ринку є ТОВ «Агрофірма «Прогрес-

Плюс» та ТОВ «Батьківщина». Кожне з цих підприємств за окремими показниками перевершує одне одного. ТОВ «Батьківщина» є малим підприємством, саме тому для нього відкриті перспективи росту та розвитку, в його запасі ще є невикористані можливості.

Сучасним інструментом, який наочно демонструє рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, є графічний метод, зокрема побудова багатокутника конкурентоспроможності. Його сутність полягає в тому, що підприємству, яке має найбільшу конкурентоспроможність, буде відповідати багатокутник з максимальною площею.

Використовуючи графічний метод оцінки конкурентоспроможності провідних сільськогосподарських підприємств Ширяївського району, визначено, що лідируючі позиції на ринку займає ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс» (рис. 3). З метою зміцнення своїх позицій на внутрішньому ринку сільськогосподарським підприємствам доцільно приділяти увагу таким складовим конкурентоспроможності, як рівню якості виготовленої продукції та середнім цінам на її реалізацію, вдосконаленню організації інноваційної діяльності, розвитку логістики та формуванню ефективних стратегій маркетингу.

■ ТОВ «Батьківщина» ■ ТОВ «Агрофірма Мар'янівська» □ ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс» ■ СТОВ «Ольга»

Рис. 3. Багатокутник конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Ширяївського району*

** побудовано авторами на основі даних фінансових звітів підприємств*

Ще одним ефективним підходом щодо визначення конкурентоспроможності підприємства є метод бенчмаркінгу. Вважаємо, що даний метод особливо доцільний в ситуації, коли необхідно переглянути внутрішню ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства та визначити нові пріоритети розвитку. Зіставлення показників ефективності дає можливість визначити сильні та

слабкі сторони діяльності підприємства порівняно з конкурентами і лідерами галузі, знайти незаповнені ринкові ніші. Порівнюючи на основі бенчмаркінгу основний товарний асортимент ТОВ «Батьківщина» з товарами підприємства-лідера ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс», виявлено наступні результати (табл. 2.).

Таблиця 2

Бенчмаркінг основних видів продукції ТОВ «Батьківщина» в порівнянні з високорозвиненим підприємством-лідером за 2018 р. *

Основний товарний асортимент	ТОВ «Батьківщина»	ТОВ «Агрофірма «Прогрес-Плюс»	ТОВ «Батьківщина» до лідера, %
Урожайність, ц/га			
пшениця озима	45,8	48,6	94,2
кукурудза на зерно	48,2	54,2	88,9
ячмінь озимий	42,9	47,1	91,1
соняшник	29,5	36,2	81,5
Ціна реалізації продукції, грн./ц			
пшениця озима	377,8	408,0	92,0
кукурудза на зерно	364,6	419,3	85,0
ячмінь озимий	342,5	318,5	107,0
соняшник	886,7	899,1	98,6
Собівартість реалізації продукції, грн./ц			
пшениця озима	277,4	251,4	110,3
кукурудза на зерно	145,7	111,4	130,8
ячмінь озимий	315,8	294,6	106,7
соняшник	535,8	495,7	108,1
Рівень рентабельності, %			
пшениця озима	36,2	62,3	-26,1**
кукурудза на зерно	150,2	276,4	-126,2**
ячмінь озимий	8,4	8,1	0,3**
соняшник	65,4	81,4	-16,0**

** відсоткові пункти

* сформовано авторами на основі даних фінансових звітів підприємств

Зростання конкурентоспроможності ТОВ Агрофірма «Прогрес-Плюс» супроводжується вищими рівнями ресурсовіддачі, прибутковості та рентабельності господарювання, вигідними реалізаційними цінами. Скорочення собівартості реалізованої продукції слід розглядати як беззаперечну конкурентну перевагу підприємства. Слід відмітити, що саме ефективне використання наявного ресурсного потенціалу є одним із основних факторів собівартості сільськогосподарської продукції.

Тоді як нижчий рівень урожайності основних сільськогосподарських культур ТОВ «Батьківщина» у порівнянні із підприємством-лідером свідчить про неефективне використання ресурсного потенціалу, застосування менш продуктивних сортів та менш ефективних технологій при їх виробництві, що й підтверджують показники рентабельності виробництва продукції.

Таким чином, можна виділити основні напрями підвищення конкурентоспроможності для сільськогосподарських підприємств, зокрема:

1) збільшення ефективності використання наявних ресурсів;

2) диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств (виробництво органічної продукції та добрив, вирощування нетрадиційних сільськогосподарських культур, насінництво, біоенергетика, сільський туризм, аутсорсинг);

3) впровадження обґрунтованої системи мотивації персоналу, що сприятиме підвищенню ефективності та результативності праці;

4) оновлення матеріально-технічної бази на основі лізингового кредитування;

5) формування ефективної підприємницької стратегії на основі вдосконалення організації виробництва та впровадження концепції маркетингу;

6) поглиблення інтеграційних процесів і кооперування діяльності;

7) вдосконалення податкового механізму діяльності підприємств.

Зважаючи на високу залежність України від імпорту енергоносіїв, одним із стратегічних напрямків щодо оптимізації витрат на основі технологічної модернізації та ресурсозбереження є використання біомаси (солома зернових культур та інші відходи рослинництва, гній, спеціально виро-

щени енергетичні культури, агропромислові відходи) для виробництва палива. Особливо доцільним це є для підприємств, що займають нестійку конкурентну позицію.

Крім того, важливим також є дотримання сільськогосподарськими підприємствами соціально-економічних засад розвитку, що передбачає підвищення рівня екологізації виробничих процесів, вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем сільської місцевості, соціальне забезпечення і підвищення кваліфікації персоналу, покращення якості життя сільської громади, використання принципів соціальної відповідальності у виробничо-господарській та ринковій діяльності [17, с. 397].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оцінка конкурентоспроможності підприємства – це визначення конкурентного становища підприємства на ринку та розробка обґрунтованих заходів щодо його покращення. Різноманітність методів ставить перед суб'єктом господарювання вибір оптимального методу оцінки конкурентоспроможності, який би не тільки констатував його поточний стан, а й дав змогу в сучасних ринкових умовах спланувати подальшу діяльність,

вибрати найбільш вагомими фактори конкурентоспроможності та сформуванню ефективну стратегію. Саме тому вважаємо доцільним використання системи методів для більш ґрунтовної оцінки конкурентоспроможності підприємства з врахуванням особливостей його діяльності та завдань, які потрібно вирішити.

Встановлено, що основними конкурентними перевагами для сільськогосподарських підприємств є низька собівартість, що супроводжується відносною високою ресурсовіддачею та максимально повним використанням конкурентного потенціалу; вигідні реалізаційні ціни; висока ефективність діяльності. Крім того, одним із стратегічних орієнтирів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є диверсифікація їх діяльності, яка стимулює інноваційний розвиток підприємства, сприяє підвищенню ефективності виробничо-господарської діяльності та забезпечує зменшення рівня ризиковості.

Подальші дослідження передбачають обґрунтування ефективних маркетингових стратегій забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Література

1. Азоев Г.Л., Челенков А.П. Конкурентные преимущества фирмы. Москва: Новости, 2006. 267 с.
2. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / пер. с англ. И. Минервин. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.
3. Томпсон А., Стрикленд А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева. Москва: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.
4. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. Москва: Эксмо, 2004. 544 с.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / пер. с англ. В.С. Автономова. Москва: Эксмо, 2007. 861 с.
6. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Оцінка конкурентоспроможності агроформувань // Вісник ХНАУ, серія «Економіка АПК і природокористування». 2009. С. 23-28.
7. Запша Г.М. Ефективність господарської діяльності аграрних підприємств в умовах трансформації відносин власності: регіональний аспект // Інноваційна економіка. 2013. №11. С. 127-133.
8. Збарський В.К., Місевич М.А. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств. К.: ННЦІАЕ, 2009. 310 с.
9. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 270 с.
10. Сахацький М.П., Запша Г.М., Белевят О.А. Наукові основи формування системи маркетингу в сільськогосподарських підприємствах // Економіка харчової промисловості. 2009. Вип. 1. С. 31-34.
11. Ульяновченко О.В., Євчук Л.А., Гуторова І.В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та стратегічні аспекти її формування: монографія. Х.: Віровець А.П. «Апостроф», 2011. 340 с.
12. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення / за заг. ред. О.Г. Янкового. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.
13. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств. Львів: Український бестселер, 2013. 427 с.
14. Мельник С.І. Проблеми формування конкурентних переваг підприємств агропромислового комплексу в ринкових умовах: автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.04: захист 31.03.2011 / наук. кер. В.Г. Ткаченко. Луганськ, 2011. 32 с.
15. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наукова доповідь / за ред. акад. УААН В. М. Трегобчука, чл.кор. УААН Б. Й. Пасхавера. К.: Інст екон. та прогноз., 2007. 260 с.
16. Парсяк В., Дибач І. Аналітичні передумови управління конкурентоспроможністю невеликих підприємств // Економіст. 2010. №8. С. 56-59.
17. Найда І.С., Найда А.В. Методичні підходи щодо оцінки рівня соціоекономічного розвитку аграрних підприємств // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2017. № 1(22). С. 396-405. doi: 10.18371/fcaptr.v1i22.93283

Стаття надійшла 15.04.2019
Стаття прийнята до друку 29.04.2019
Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Найда И.С.

кандидат экономических наук, ассистент
кафедра менеджмента
E-mail: irochka.lobankina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9706-7724

Найда А.В.

кандидат экономических наук, доцент
кафедра учета и налогообложения
E-mail: andrew.od2017@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6371-1382

Галицкий А.Н.

доктор экономических наук, доцент,
кафедра экономической теории и экономики предприятия
Одесский государственный аграрный университет
ул. Пантелеймоновская, 13, м. Одеса, Украина, 65012
E-mail: oleksandrgalickij9@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9549-7627

СОВРЕМЕННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Основной целью проведенного исследования является разработка и обоснование предложений по обеспечению высокого уровня конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий через использование современного инструментария его оценки. Объектом исследования избраны сельскохозяйственные предприятия Ширяевского района Одесской области, которые имеют общее географическое положение, соответственно подобные природно-климатические условия, организационно-правовую форму и специализируются на производстве зерновых и технических культур. Результаты научных исследований свидетельствуют об отсутствии единого подхода к оценке конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Обоснована необходимость использования различных методик для оценки уровня конкурентоспособности предприятий, что обеспечит получение наиболее фундаментальных результатов, даст возможность определить стратегическую позицию каждого предприятия, что является важным для разработки стратегических направлений.

Осуществлена оценка конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий с использованием современного инструментария (профиль конкурентоспособности, многоугольник конкурентоспособности, бенчмаркинг). С целью укрепления своих позиций на внутреннем рынке сельскохозяйственным предприятиям целесообразно уделять внимание таким составляющим конкурентоспособности, как уровню качества выпускаемой продукции и средним ценам на ее реализацию, совершенствованию организации инновационной деятельности, развития логистики и формированию эффективных стратегий маркетинга. Обоснованы направления повышения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий, внедрение которых позволит увеличить объемы производства сельскохозяйственной продукции, укрепить экспортный потенциал, снизить затраты труда и средств, получить прибыли для обеспечения расширенного воспроизводства в сельском хозяйстве экономики в стране.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, конкурентоспособность, оценка конкурентоспособности, конкурентные преимущества, конкурентный профиль, бенчмаркинг.

Naida I.

Ph.D., Assistant
Department of Management
E-mail: irochka.lobankina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9706-7724

Naida A.

Ph.D., Associate Professor
Department of Accounting and Taxation
E-mail: andrew.od2017@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6371-1382

Halutskyi O.

Doctor of Economics, Associate Professor
Department of Economic Theory and Economics of the Enterprise
Odessa State Agrarian University
Panteleimonovskaya str., 13, Odesa, Ukraine, 65012
E-mail: oleksandrgalickij9@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9549-7627

MODERN INSTRUMENTS OF COMPETITIVENESS ASSESSMENT OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

The main objective of the study is to develop and substantiate proposals to ensure a high level of competitiveness of agricultural enterprises through the use of modern tools for its evaluation. The object of research is the agricultural enterprises of the Shiryaevo district of Odessa region, which have a common

geographical location and, accordingly, have similar natural and climatic conditions, organizational and legal form, and are specialized on the production of grain and technical crops. The results of the scientific research indicate that there is no single approach to the development of a system of indicators for assessing the level of competitiveness of the enterprise. The necessity of using different methods of assessing the enterprises competitiveness, which will provide the most thorough results, will enable to determine the strategic position of each enterprise, which is important for the strategic directions development, has been substantiated.

The assessment of the competitiveness of agricultural enterprises using modern tools (competitiveness profile, polygon of competitiveness, benchmarking) has been conducted. In order to strengthen their positions in the domestic market, it is expedient for agricultural enterprises to pay attention to such components of competitiveness, as the quality of manufactured products and average prices for its implementation, the improvement of the organization of innovation activities, the development of logistics and the formation of effective marketing strategies. The directions of increase of the agricultural enterprises competitiveness, the introduction of which will allow to increase volumes of agricultural products production, to strengthen export potential, to reduce labor costs and funds, to receive profits to ensure expanded reproduction in agriculture economy of the country have been substantiated.

Key words: agricultural enterprises, competitiveness, competitiveness assessment, competitive advantages, competitive profile, benchmarking.

References

1. Azoev, G. L., & Chelenkov, A. P. (2006). *Konkurentnyie preimushchestva firmyi*. Moscow: Novosti.
2. Porter, M. (2005). *Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otrasley i konkurentov* (I. Minervin, Trans.). Moscow: Alpina Biznes Buks.
3. Tompson, A., & Striklend, A. (1998). *Strategicheskiiy menedzhment. Iskustvo razrabotki i realizatsii strategii* (L. G. Zaytsev, Trans.). Moscow: Banki i birzhi, YuNITI.
4. Fathudinov, R. A. (2004). *Upravlenie konkurentosposobnostyu organizatsii*. Moscow: Eksmo.
5. Shumpeter, Y. (2007). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* (V. S. Avtonomova, Trans.). Moscow: Eksmo.
6. Ambrosova, V. Ya., & Marenich, T. H. (2009). Otsinka konkurentospromozhnosti ahrformovan. *Visnyk KhNAU, ekonomika APK i pryrodokorystuvannya*, 23-28.
7. Zapsha, H. M. (2013). Efektyvnist hospodarskoi diialnosti ahrarnykh pidpriemstv v umovakh transformatsii vidnosyn vlasnosti: Rehionalnyi aspekt. *Innovatsiina Ekonomika*, (11), 127-133.
8. Zbarskyi, V. K., & Misevych, M. A. (2009). *Konkurentospromozhnist vysokotovarnykh silskohospodarskykh pidpriemstv*. Kyiv: NNTsIAE.
9. Malik, M. Y., & Nuzhna, O. A. (2007). *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv: Metodolohiia i mekhanizmy*. Kyiv: NNTs IAE.
10. Sakhatskyi, M. P., Zapsha, H. M., & Beleviat, O. A. (2009). Naukovi osnovy formuvannya systemy marketingu v silskohospodarskykh pidpriemstvakh. *Food Industry Economics*, (1), 31-34.
11. Ulianchenko, O. V., Yevchuk, L. A., & Hutorova, I. V. (2011). *Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpriemstv ta stratehichni aspekty yii formuvannya*. Kh.: Virovets A.P. «Apostrof».
12. Yankovyi, O. H. (Ed.). (2013). *Konkurentospromozhnist pidpriemstva: Otsinka rivnia ta napriamy pidvyschennia*. Odesa: Atlant.
13. Yatsiv, I. B. (2013). *Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpriemstv*. Lviv: Ukrainyskyi bestseller.
14. Melnyk, S. I. (2011). Problemy formuvannya konkurentnykh perevah pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu v rynkovykh umovakh (Doctoral dissertation) [Abstract]. 1-32. (UMI No. Dokt. ekon. nauk: 08.00.04)
15. Trehobchuk, V. M., & Paskhaver, B. Y. (Eds.). (2007). *Zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy na vnutrishnomu i zovnishnomu rynkakh*. Kyiv: Inst ekon. ta prohnozuv.
16. Parsiak, V., & Dybach, I. (2010). Analitichni peredumovy upravlinnia konkurentospromozhnosti nevelkykh pidpriemstv. *Ekonomist*, (8), 56-59.
17. Naida, I. S., & Naida, A. V. (2017). Metodichni pidkhody shchodo otsinky rivnia sotsioekonomichnoho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv. *Finansovo-kredytna Diialnist Problemy Teorii Ta Praktyky*, (1(22)), 396-405. doi: 10.18371/fcaptp.v1i22.93283

Received 15 April 2019

Approved 29 April 2019

Available in Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Найда І.С., Найда А.В., Галицький О.М. Сучасні інструменти оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства // Економіка харчової промисловості. 2019. Т. 11, Вип. 2. С. 62-70. doi: 10.15673/fe.v11i2.1396

Cite as APA style citation

Naida I., Naida A. & Halytskyi O. (2019). Modern instruments of competitiveness assessment of an agricultural enterprise. *Food Industry Economics*, 11(2), 62-70. doi: 10.15673/fe.v11i2.1396

УДК 330.341:005.936:657.421.3
DOI: 10.15673/ie.v11i2.1397

Вігуржинська С.Ю.

кандидат економічних наук, доцент
E-mail: svetlana.u@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6624-9982

Колесник В.І.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра управління бізнесом
Одеська національна академія харчових технологій
вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: brig_od@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-3603-1303

РОЛЬ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуті основні види нематеріальних активів та об'єктів інтелектуальної власності. Показана їх роль в процесі формування інноваційного розвитку бізнесу. Аналізується місце інтелектуальних ресурсів як сукупності знань, вмінь, рівня і якості освіти, що реалізуються у вигляді отримання патентів, ліцензій, росту вмінь і кваліфікації людей з метою підвищення інноваційної привабливості підприємства. Зростання ролі інтелектуальних ресурсів визначається як основа креативної виробничої політики, що сприяє розробці ефективної стратегії розвитку та конкурентоспроможності компанії. Показано взаємозв'язок використання інтелектуальних ресурсів та досягнення підприємством комерційного успіху за рахунок впровадження широкого спектру інноваційних технологій. Звертається увага на необхідність сертифікації, відповідності системи менеджменту сучасним вимогам та міжнародної стандартизації виробів. Наведені приклади стратегічних помилок менеджерів та показані наслідки їх некомпетентних дій на розвиток компанії в умовах динамічного ринку.

Ключові слова: нематеріальні активи, інтелектуальні ресурси, нематеріальні ресурси, інноваційний розвиток.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасному світі діяльність будь-якого підприємства здійснюється в умовах посилення конкуренції та розвитку нових інформаційних технологій. Саме тому відбувається зміщення акцентів в веденні бізнесу на користь нематеріальних ресурсів. Істотно посилюється роль нематеріальних активів в ефективному функціонуванні організації та збільшенні вартості бізнесу в цілому.

Інформаційна економіка диктує необхідність формування кадрового прошарку високої кваліфікації, патентного захисту новітніх технічних рішень, фокусування творчих ресурсів на рішенні наукомістких завдань. Частка нематеріальних активів неухильно зростає, набагато випереджаючи динаміку примноження матеріальної складової капіталу. Розширенню сегменту прогресивних технологій сприяють досягнення фундаментальної науки, новітніх прикладних досліджень. Особливо це явище характерне для розвинених держав.

Для постсоціалістичних країн орієнтація на інноваційну сферу – єдиний шанс зайняти гідну нішу серед провідних гравців світового ринку. Первісною

задачею цих держав, свого роду «training'гом» міг би стати випуск високотехнологічної конкурентоспроможної продукції, поступове заміщення імпортних товарів на власному ринку. Активна участь у світовій торгівлі можлива при умові введення міжнародної стандартизації для товарів, які призначені для зовнішнього ринку. Важливим вектором розвитку нашої країни стає орієнтація на підйом власного енергетичного потенціалу, посилення ролі екологічної енергетики та оновлення сировинного комплексу промисловості. Використання новітніх технологій та стимулювання переходу капіталу в ці сфери дозволить Україні без огляду на зовнішні фактори підтримувати на належному рівні традиційні виробництва, розвивати перспективні галузі економіки. Цьому повинні сприяти нові концепції та технології, які засновані на останніх досягненнях економічної науки та світового досвіду.

Основу економіки знань складають нематеріальні активи та інтелектуальний капітал. Цим вона і відрізняється від індустріальної економіки, яка заснована на матеріальних активах та фінансовому капіталі. «Ключовим елементом» успішної виробничої діяльності і ділової ефективності стає досягнутий рівень

До першої групи також належать активи, пов'язані з маркетингом – орієнтація на споживача, більш повне урахування його індивідуальних потреб, позадоговірні відносини з клієнтами, логотип, особливе оформлення товарів, специфічний дизайн упаковки. Важливими для іміджу компанії є наявність сервісних центрів, надійна мережа постачальників сировини і запозичених виробів. Вміле поєднання названих ознак, прогресивна система управління і ефективно планування бізнес-процесів забезпечують стійкі конкурентні переваги компанії.

Більшість підрозділів першої групи досить широко висвітлені в літературі [3, 4, 5]. Хотілося б особливо зупинитися на доцільності введення міжнародних стандартів продукції. Це необхідно для створення на міжнародному рівні узгоджених і визнаних вимог щодо якості продукції. Звичайно, сертифікація і періодичне підтвердження відповідності стандартам вимагає значних зусиль, а іноді і істотної перебудови всього виробництва. Однак тільки такий підхід дозволить компанії виводити на ринок конкурентоспроможні продукти нарівні із західними виробниками.

Існують суто територіальні асоціації стандартів. Вони більшою мірою спеціалізовані, але від цього не є менш авторитетними. Одним з потужних світових генераторів технічних стандартів є Американське товариство інженерів-механіків (ASME). ASME – визнана у всьому світі професійна некомерційна організація, яка орієнтується на проблеми навчання в інженерній сфері інспекторів та власників підприємств. ASME має більш ніж столітню історію формування стандартних правил безпеки. В тому числі: емностей високого тиску, транспортних цистерн і компонентів ядерних енергетичних установок [6]. У функції комітету також входить контроль в процесі експлуатації об'єктів, а їх інженерна оцінка повинна узгоджуватися з принципами стандартів ASME.

Найбільшою і найбільш представницькою регламентуючою організацією є Міжнародна Система Стандартів (ISO). Цей орган має повноваження координувати на міжнародному рівні розробку різних промислових стандартів і здійснювати процедуру прийняття їх в якості міжнародно-правових актів. Штаб-квартира ISO знаходиться в Швейцарії, а її членами є 164 країни і понад три тисячі організацій [7]. Спеціалізовані комітети ISO випустили тисячі документів, які встановлюють якісні параметри практично в будь-яких галузях і напрямках економіки.

Крім чисто технічних документів ISO введено втручається у сферу методичних (методологічних) регламентів. З їх допомогою можна розгорнути найбільш оптимальну систему якісного управління та забезпечити підвищення конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Наприклад, серія ISO 9000 охоплює теми міжнародної стандартизації менеджменту якості, вимоги до систем управління якістю продукції, комплекс рекомендацій, що забезпечують стабільно активне зростання компанії за рахунок грамотного управління якістю, вимоги до аудиту управлінських систем.

Система менеджменту якості ISO 9001 розг-

лядає управлінські питання і, частково, сегмент кадрової політики. Рекомендований клієнтоорієнтований підхід охоплює сферу співробітництва, яка не обмежена тільки кінцевими клієнтами, а й вводить в її орбіту структурні підрозділи компанії. По суті, всі ці об'єкти, як і їх працівники, повинні утворити своєрідний виробничий ланцюжок, що орієнтований на покупця. Завдяки системному підходу досягається координація зусиль всіх відділів. В даному питанні, прикладом повинні виступати лідери компанії, але кожен працівник мусить розуміти який його власний внесок в якість продукції підприємства та ЗНАТИ, чому саме його дії впливають на досягнення успіхів підприємства.

Аналіз розглянутого підрозділу першої групи нематеріальних активів ще раз підтверджує взаємозв'язок та спадкоємність окремих факторів, які представлені на рис. 1. Не дивлячись на часткове «перетинання» кадрових аспектів в комплексах I і II, виділення кадрових розділів в окрему групу не випадкове і цілком виправдане. Важливим аспектом другого блоку є корпоративна культура співробітників, згуртованість їх команди, відчуття причетності до вирішення нагальних завдань компанії. До настання ери роботів і створення штучного інтелекту саме здібності і талант людини будуть визначати обличчя фірми, генерувати і зміцнювати її інтелектуальний капітал. Необхідність стимулювання персоналу для всіх очевидна. Однак в більшості випадків практикуючі керівники ототожнюють категорії «мотивація» і «стимулювання продуктивності праці». Вони розглядають як певний інструментарій спонукання людини до підвищення випуску продукції в одиницю часу. При цьому роль основного важеля в даному питанні відводять переважно матеріальному стимулюванню. На наш погляд, таке трактування справедливе лише у разі виконання працівником рутинних і виробничих завдань [8].

Орієнтація на інноваційний бізнес диктує необхідність нових підходів до мотиваційної функції. Невідворотність матеріального заохочення в даному випадку не завжди спрацьовує. Для виховання і затвердження особливих персональних якостей, реалізації дослідницького потенціалу і стимулювання віддачі творчих кадрів можна практикувати більш гнучкі і нетрадиційні підходи. Такі, які здатні формувати спільноти кваліфікованих працівників, що володіють знаннями, досвідом, творчою складовою. Від фахівців нової формації, зайнятих в інноваційному бізнесі, потрібно прагнення до самоорганізації, бажання перетворити завдання в творчий процес і отримати задоволення від знайденого нестандартного підходу. Важливо стимулювати в будь-яких формах задатки активної позиції особистості.

Ознакою вмілої кадрової політики слід вважати здатність виявляти таланти «на ранніх підступах». Для цього практикують участь представників компанії в студентських «ярмарках спеціальностей», оплату навчання обдарованих особистостей в престижних вузах, укладання з ними контрактів на працевлаштування [9].

Розглядаючи фактори кадрової групи (рис.1) необхідно зупинитися на ще одному важливому моменті. Назвемо його «компетентність і ціна помилок». Неправильні дії рядових працівників дорого обходяться компанії. Вони – причина травм, браку, зриву терміну поставок. Але збиток від таких явищ не йде ні в яке порівняння з промахами менеджерів вищої ланки. В умовах економіки, заснованої на знаннях, їх невірні кроки будуть мати сумні наслідки.

Інноваційна економіка не пробачає ні помилок дій, ні бездіяльності. Від стратегічних помилок не застраховані навіть відомі фірми. Ось кілька прикладів, які одночасно охоплюють інтелектуальні та кадрові ресурси (макрогрупи II і III на рис.1). Перший в світі графічний інтерфейс для персональних комп'ютерів з використанням іконок (вікон) був розроблений компанією Хегох. Але це технічне рішення довгий час було не затребуваним і всерйоз не сприймалося ані інженерним штатом, ані керівництвом. У той час, як Хегох упустив ініціативу і не зміг розглядити перспективи свого нововведення, ідею підхопили Apple і Microsoft. В результаті первинний розробник графічного інтерфейсу вимушено покинув ринок програмного забезпечення.

Фірма Apple приховала від сторонніх розробників операційну систему своїх комп'ютерів Macintosh. Тому творці програмного забезпечення вимушено стали орієнтуватися на DOS, а потім і на Windows! В результаті початкову інтелектуальну перевагу Apple було нівельовано, а лідируюча роль на ринку програмного забезпечення перейшла до Microsoft.

Компанія IBM першою освоїла виробництво персональних комп'ютерів, фактично породивши ринок ПК. Розпорошуючи ресурси, згадана фірма, зосередившись на випуску великих обчислювальних машин, не скористалася своїми перевагами. В результаті вона наприкінці 80-х років поступилася 1-м місцем з продаж персональних комп'ютерів, позбулася третини співробітників і практично всіх прибутків.

Наведені приклади свідчать, що управлінське передбачення і інтелектуальні ресурси менеджменту відіграють не менш важливу роль, ніж професійне знання безпосередніх виробників.

Інтелектуальні ресурси (III-я складова частина нематеріальних активів, рис.1) охоплюють усі сфери діяльності компанії. В умовах інноваційної економіки все більшу роль відіграє виробництво і надійне зберігання інформації. У середовищі інтелектуального капіталу виділяються нематеріальні активи, які пов'язані з технологіями (секретні рецепти і процеси, програмне забезпечення, бази даних, специфічні послідовності дій). Як правило, найвагоміші з них захищені охоронними документами. Найчастіше, поряд з винахідниками, як об'єкт авторського права (патентовласник) виступає саме підприємство. З урахуванням розвинутої мережі дочірніх компаній, привілеї авторів вимушено закріплюються в декількох країнах.

Крім «внутрішнього» потенціалу самої компанії, її інтелектуальний капітал може формуватися за рахунок сторонніх суб'єктів шляхом легального при-

дбання технічних (творчих, селекційних) секретів виробництва, не захищених власними патентами (так званих «ноу-хау») і досягнень у вигляді ліцензійних договорів на використання запозичених патентів. Така процедура дозволяє істотно скоротити витрати на власну розробку того чи іншого виробу (процесу).

Навіть успішні фірми, які недостатньо уваги приділяють формуванню власного інтелектуального капіталу, ризикують на тривалий час бути витиснутими за межі ринку. В умовах динамічного розвитку їх пасивність виявиться на руку конкурентам. З цієї причини не витримали конкуренції такі величезні виробники як Nokia, Crysler, General Motors і цілий ряд авіакомпаній, серед яких, наприклад, британська Monarch Airlines.

Серед лідерів ринку найбільша мережа таксі в світі – Uber не володіє жодним транспортним засобом, Facebook – найпопулярніший засіб масової інформації в світі, взагалі немає штатних журналістів, Alibaba – один з найвідоміших рітейлерів, не відчуває потреби у власних складах для товарів.

Всі вони володіють істотними нематеріальними активами та використовують їх для отримання реальних фінансових вигод від своєї інтелектуальної власності.

Незважаючи на зростаюче значення та очевидну роль нематеріальних активів, при оцінці результативності інтелектуальних ресурсів виникають великі складнощі [10, 11]. В якості узагальнюючого показника, що характеризує ефективність використання інтелектуальних ресурсів фірми, можна прийняти ринкову вартість фірми. Відповідно до сучасних поглядів на інтелектуальні ресурси, саме вони є приблизною ринковою і балансовою вартістю фірми. Різниця між цими величинами і дає ринкову вартість інтелектуальних ресурсів.

У новому столітті конкурентоспроможність фірм буде визначатися інтелектуальним лідерством на ринках майбутнього, які сьогодні багато в чому тільки формуються.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В сучасних умовах вміння перетворювати інтелектуальний потенціал в активи (ліцензії, бренди, права інтелектуальної власності) буде сприяти формуванню конкурентоспроможного підприємства, отриманню реальних фінансових вигод від своєї інтелектуальної власності, сприяти інноваційному характеру розвитку підприємства.

Захист на всіх рівнях інтелектуальної власності і розумне об'єднання інтелектуальних ресурсів, перманентний процес навчання і підвищення кваліфікації працівників в цілому сприятимуть успішному розвитку інноваційного потенціалу підприємства.

Не зважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених інтелектуальній складовій ресурсів підприємства, усі автори єдині в думці, що в сучасних умовах економіки, яка заснована на знаннях, інформатизації та обмеженості «фізичних» ресурсів, роль інтелектуальної складової з часом буде зростати, а суперечки про її зміст та структурні компоненти будуть продовжуватися.

Література

1. Алиев А.А. Об оценке обеспеченности инновационных процессов внутренними ресурсами // Проблемы современной экономики. 2015. Т. 2, вып. 50. С. 151-153.
2. Каргинова М.А. Что в настоящее время следует относить к интеллектуальным ресурсам? // Современные проблемы науки и образования. – 2015. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17212> (дата обращения: 11.04.2019).
3. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э.Брукинг; пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. СПб: Питер, 2001. 288 с.
4. Балашов Е.Л. Интеллектуальный капитал и деловая репутация консалтинговых компаний // Государственное управление. Электронный вестник. 2008. Т. 10, вып. 16. С. 1.
5. Зинов В.Г., Лебедева Т.Я. Инновационное развитие компании. Управление интеллектуальными ресурсами. М: Дело, 2014. 248 с.
6. BPVC Section II-Materials-Part A-Ferrous Materials Specifications BPVC-IIA – 2019. <https://www.asme.org/products/codes-standards/bpvc-ii-a-2019-bpvc-section-ii-materials-part-a-ferrous-materials-specifications> (дата звернення: 09.04.2019).
7. Офіційний сайт Міжнародної організації по стандартам (ISO). <https://www.iso.org> (дата звернення: 09.04.2019).
8. Гостева О.В., Акентьева Е.И. Интеллектуальные ресурсы как основа интеллектуального капитала организации // Международный научно-исследовательский журнал. 2015. Т. 37, вып. 6. С. 34-35.
9. Колесник В.І., Вігуржинська С.Ю. Проблеми мотивації персоналу на підприємствах харчової промисловості // Економіка харчової промисловості. 2018. Т. 10, Вип. 3. С. 27-32; doi:10.15673/ie.v10i3.1058 (дата звернення: 11.04.2019).
10. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: підручник. Суми: ВТД - Університетська книга, 2010. 334 с.
11. Кирилук О.М., Легчилина Е.Ю. Оценка интеллектуально-креативных ресурсов в системе управления организацией // Фундаментальные исследования. 2015. вып. 7-3. С. 595-600.

Стаття надійшла 15.04.2019
 Стаття прийнята до друку 29.04.2019
 Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Вигуржинская С.Ю.

кандидат экономических наук, доцент

E-mail: svetlana.u@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6624-9982

Колесник В.И.

кандидат экономических наук, доцент

кафедра управления бизнесом

Одесская национальная академия пищевых технологий

ул. Канатная, 112, м. Одеса, Украина, 65039

E-mail: brig_od@i.ua

ORCID ID: 0000-0003-3603-1303

РОЛЬ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье привлечено внимание к усилению роли нематериальных активов в эффективном функционировании организации и увеличения стоимости бизнеса в целом. Рассмотрены основные виды нематериальных активов и объектов интеллектуальной собственности. Показана их роль в процессе формирования инновационного развития бизнеса. Анализируется место интеллектуальных ресурсов как совокупность знаний, умений, уровня и качества образования, которые реализуются в виде получения патентов, лицензий, роста умений и квалификаций людей с целью повышения инновационной привлекательности организации. Рост роли интеллектуальных ресурсов определяется как основа креативной производственной политики, которая способствует разработке эффективной стратегии развития и конкурентоспособности предприятия. Показана взаимосвязь использования интеллектуальных ресурсов и достижения предприятием коммерческого успеха за счет внедрения широкого спектра инновационных технологий. Обращается внимание на необходимость сертификации, соот-

ветствия системы менеджмента современным требованиям и международной стандартизации изделий. Приведены примеры стратегических ошибок менеджеров и показаны последствия их некомпетентных действий на развитие компании в условиях динамического рынка. В статье подчеркивается, что способность трансформировать интеллектуальный капитал в активы (лицензии, бренды, права интеллектуальной собственности) помогает сформировать конкурентоспособное предприятие, получить реальные финансовые выгоды от его интеллектуальной собственности и обеспечить инновационный характер развития предприятия. Защита интеллектуальной собственности и рациональное сочетание интеллектуальных ресурсов, постоянный процесс обучения и повышение уровня квалификации сотрудников будут способствовать успешному развитию инновационного потенциала предприятия.

Ключевые слова: нематериальные активы, интеллектуальные ресурсы, нематериальные ресурсы, инновационное развитие.

Vihurzhynska S.

Ph.D., Associate Professor

E-mail: svetlana.u@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6624-9982

Kolesnyk V.

Ph.D., Associate Professor

Department of Business Administration

Odessa National Academy of Food Technologies

Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine, 65039

E-mail: brig_od@i.ua

ORCID ID: 0000-0003-3603-1303

THE ROLE OF INTANGIBLE ASSETS IN FORMATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT AN ENTERPRISE

The article draws attention to strengthening the role of intangible assets in the effective functioning of the organization and increasing the value of the business as a whole. The main types of intangible assets and objects of intellectual property have been considered. Their role in the process of forming innovative business development has been shown. The place of intellectual resources as a set of knowledge, skills, level and quality of education has been analyzed. They are realized in the form of obtaining patents, licenses, skills development and qualifications of people in order to increase the organization's innovative attractiveness. Increasing of the intellectual resources role is the base of the company's creative policy, which contributes to the effective strategy development for progress and competitiveness of the enterprise. The relationship between use of intellectual resources and achievement of commercial success by an enterprise through the introduction of a wide range of innovative technologies has been shown. Attention is drawn to the need for certification, compliance of the management system with modern requirements and international standardization of products. The examples of managers' strategic mistakes have been given and the results of their incompetent actions on the development of the company in a dynamic market have been shown. It was stated in the article that the ability to transform intellectual capital into assets (licenses, brands, intellectual property rights) assists to forming of a competitive enterprise, obtain real financial benefits from its intellectual property and provide the innovative character of enterprise development. The protection of intellectual property and the rational combination of intellectual resources, regular process of training and raising the level of employees' skills will contribute to the successful development of the innovative potential of enterprises.

Keywords: intangible assets, intellectual resources, intangible resources, innovative development.

References

1. Aliev, A. A. (2015). Ob otsenke obespechennosti innovatsionnyih protsessov vnutrennimi resursami. *Problemyi Sovremennoy Ekonomiki*, 2(50), 151-153.
2. Karginova, M. A. (2015). Chto v nastoyashee vremya sleduet odnosit k intellektualnyim resursam? *Covremennyye Problemyi Nauki I Obrazovaniya*, (1). Retrieved April 11, 2019, from <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17212>

3. Bruking, E. (2001). *Intellektualnyiy kapital: Klyuch k uspehu v novom tyisyacheletii* (L. N. Kovalik, Trans.). SPb.: Piter.
4. Balashov, E. L. (2008). Intellektualnyiy kapital i delovaya reputatsiya konsaltingovyih kompaniy. *Gosudarstvennoe Upravlenie. Elektronnyiy Vestnik.*, 10(16), 1.
5. Zinov, V. G., & Lebedeva, T. Ya. (2014). *Innovatsionnoe razvitie kompanii. Upravlenie intellektualnyimi resursami*. Moscow: Delo.
6. BPVC Section II-Materials-Part A-Ferrous Materials Specifications BPVC-IIA – 2019. (2019). Retrieved April 09, 2019, from <https://www.asme.org/products/codes-standards/bpvciiia-2019-bpvc-section-iimaterialspart>
7. Ofitsiyniy sait Mizhnarodnoi orhanizatsii po standartam (ISO). Retrieved April 09, 2019, from <https://www.iso.org>
8. Gosteva, O. V., & Akenteva, E. I. (2015). Intellektualnyie resursyi kak osnova intellektualnogo kapitala organizatsii. *Mezhdunarodnyiy Nauchno-issledovatel'skiy Zhurnal*, 37(6), 34-35.
9. Kolesnyk, V. I., & Vihurzhynska, S. Yu. (2018). Problemy motivatsii personalu na pidpriemstvakh kharchovoi promyslovosti. *Food Industry Economics*, 10(3), 27-32. doi:10.15673/fie.v10i3.1058
10. Illiashenko, S. M. (2010). *Innovatsiyni menedzhment*. Sumy: VTD - Universytetska knyha.
11. Kirilyuk, O. M., & Legchilina, E. Yu. (2015). Otsenka intellektualno-kreativnyih resursov v sisteme upravleniya organizatsiyei. *Fundamentalnyie Issledovaniya*, (7-3), 595-600.

Received 15 April 2019
Approved 29 April 2019
Available in Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Вігуржинська С.Ю., Колесник В.І. Роль нематеріальних активів у формуванні інноваційного розвитку підприємства // Економіка харчової промисловості. 2019. Т. 11, Вип. 2. С. 71-77. doi: 10.15673/fie.v11i2.1397

Cite as APA style citation

Vihurzhynska S. & Kolesnyk V. (2019). The role of intangible assets in formation of innovative development an enterprise. *Food Industry Economics*, 11(2), 71-77. doi: 10.15673/fie.v11i2.1397

UDC 336.7: 339.9: 005.52
DOI: 10.15673/ie.v11i2.1399

Nikoliuk O.

Ph.D., Associate Professor
Department of Management and Logistics
Odessa National Academy of Food Technologies
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine, 65039
E-mail: alenavn11@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1665-0361

Krusir T.

The student of the fourth grade of Economics and Law Faculty
Odessa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanskaya str., 2, Odesa, 65082
E-mail: tanyashargorod@gmail.com

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF STOCK EXCHANGE IN GLOBALIZATION CONDITIONS

In the classical form, the stock exchange is an organized by professional participants, constantly operating wholesaler of the best securities, with special trading principles, admission procedures to securities trading and brokers. Historically, stock exchanges have become, in a sense, the peculiar locomotives of the securities market, and their role in the development of economic relations is quite significant. Today, there are more than 200 stock exchanges with different levels of capitalization around the world. The activities of such financial institutions have an impact on the intensity of economic processes throughout the market. In particular, the stock exchange provides optimal conditions for the circulation of securities and acts as a regulator of prices for them. Despite the large number of financial regulators operating in all countries of the world, only some of them have saved and increased the capacity of their economic potential. The level of their capitalization exceeds 1 trillion and equals 87% of the global market.

This article proposes consideration of the methodology for analyzing the existence of a dependence between the direction of the exchange and the economy. The features and problems, historical aspects of development of world stock exchanges have been determined. The comparative analysis of ten largest world stock exchanges, the rating of which is based on stock indices and data of the total turnover of trades, has been conducted. The dynamics of stock indexes of the investigated exchanges for 2015-2018 has been considered.

Key words: exchange, stock exchange, stock market capitalization, stock index.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Statement of the problem and its connection with important scientific and practical tasks. The problem statement as a whole and its relevance to important scientific or practical tasks. Stock exchange is a specially organized securities market. It has a long history of development. For more than four centuries, both the forms of securities trading organization and the role of the stock exchange in the economic life of a society have changed.

In 1792, the New York Stock Exchange, the largest of all exchanges in the world, was established in the United States. Following it a number of stock exchanges were established in Europe at that time. Exchanges already played a significant role in the economy of the most developed countries. Exchange operations contributed to the expansion of the international trade, the acceleration of primary capital accumulation and, thus, the transition from feudal mode of production to a developed market society.

The analysis of the latest publications on the problem, which initiated the solution of this problem and which the author, based on the allocation of previously unsettled parts of the general problem to which this article is devoted. There are different interpretations of the "stock exchange" concept. Loevetsky D. A. in his definition of the exchange uses such concept as "an organized market for supply and demand for money capital" [7]. Alyokhin B. I., in his concept of the term, focuses on the very nature of the trade and defines that "the stock exchange is an auction where trade is conducted through the exchange of oral instructions between traders" [3]. Bortnik M. Yu. gives the most common interpretation of the exchange. He says that "the stock exchange is the most developed form of a regularly functioning wholesale market for replaceable goods sold on the basis of standards (grades), and sometimes on samples, as well as the securities market (stocks and bonds) and foreign currency [6].

Forming of the aims of the research. Formulating the goals of the article (statement of the task). To determine the laws of development of stock exchanges in the conditions of globalization. To substantiate the list of exchanges by the criterion of the election; provide information on the work of the exchanges; Identify the differences and common features in the mechanism of work, trends, participants, history of development.

Giving an account of the main results and their substantiation. The Stock Exchange is a special, institutionalized market where securities of the highest investment quality are traded and the operations are carried out by professional securities market participants. Currently, there are quite a large number of stock exchanges in the world (about 200), of which, according to the results of 2018, there are:

1. NYSE Group (New York Stock Exchange);
2. Nasdaq Stock Market (National American Association of the Securities dealers);
3. Japan Exchange Group (JPX);
4. Shanghai Stock Exchange;
5. Euronext;
6. London Stock Exchange;
7. Hong Kong Exchanges;
8. Shenzhen Stock Exchange;
9. Deutsche Börse (German Stock Exchange);
10. TMX Group (Canada Stock Exchange).

Globalization of stock-exchange activity has become one of the driving forces of the development of the economies of the leading countries of the world, as well as the formation of new horizons of stock exchanges activities. Avakyan A. A. says that the following factors make stock exchanges go beyond the national framework and offer their services in the foreign market:

- a new competitive environment;
- progress in the development of exchange technologies;
- transformation of national financial legislation [1].

The formation of a new competitive environment manifests itself in the growing competition between stock exchanges both nationally and internationally, as well as between stock exchanges and alternative trading systems.

From a technological point of view, globalization of markets becomes a reality, therefore, the development of exchange technologies is one of the fundamental factors of globalization, while the activity of stock exchanges is also determined by the specificity of national legislation, which, in its turn, can support or slow down the activity of stock exchanges.

Globalization of stock markets is an objective side of everyday life, it occurs on different continents of the planet. Due to it integration of stock exchanges happens with completely different geographical position, and if at first it was at the level of economic regions, now it is of international.

Mergers, absorption's and combinations character of stock exchanges began shortly after the start of the globalization process in 1991 and continues to this day.

So, in May 1991, a merger of the Brazilian exchanges took place in Latin America: Bolsa de Mercadorias de Sao Paulo (BMSP) and Commodity Futures Exchange (Bolsa Mercantil & Futuros BM & F).

In North America, the merger and absorption process began in 1994 with the merger of New York's largest commodity exchanges: the New York Mercantile Exchange Inc. (NYMEX) and the Commodity Exchange Inc. (COMEX). As a result of the merger, the world's largest commodity exchange, the New York Mercantile Exchange, which traded derivatives for oil and natural gas, precious and non-ferrous metals and electricity, took place at that time.

In Europe, MEFF Sociedad Holding De Productos Financieros Derivados SA bought 100% of the shares of the two Spanish stock exchanges MEFF SA and MOFEX. Later they were renamed into MEFF Renta Fija (trading in interest futures and options) and MEFF Renta Variable (stock futures and options trading).

In the Asia-Pacific region, the process of integration began in 1992 with the joining of the New Zealand Stock Exchange futures and options to the Sydney futures exchange.

Together, the 10 largest exchanges in the world account for about 77% of the world stock market capitalization, or \$65.6 trillion.

The daily volume of trading in shares with them is more than \$5 trillion, which is 40% of the world's turnover, with 22% being exclusively on the NYSE and the NASDAQ.

Shares of 24 thousand issuers are available at bids. JPX is leading, where about 7% of all world's emitters can be found.

The New York Stock Exchange (NYSE) is the largest stock exchange in the United States, the largest one in the world. It's a symbol of the financial power of the US and the financial industry in general.

On May 17, 1792, when the 24 New York brokers working with financial instruments and the deals that concluded, as their London counterparts, in coffee houses, signed the "Buttonwood Agreement" on the creation of the New York stock exchange.

Today, the New York Stock Exchange is the largest in the world and shares with Euronext the largest exchange holding, the Intercontinental Exchange (ICE). The capitalization of the NYSE market for June 2018 is more than \$23 trillion, which is more than the aggregate stock market capitalization of the European market. In the quotation letter there are 2,229 companies, the daily stock market turnover is about \$1.5 trillion (fig. 1).

The NASDAQ, the National Association of Securities Dealers Automated Quotation, is an American off-the-stock market specializing in high-tech companies (electronics, software, etc.). One of the three major US stock exchanges (along with NYSE and AMEX), is a NASD subdivision, controlled by the SEC.

NASDAQ was founded on February 5, 1971. The name comes from the automatic quotation system that launched the stock exchange. At the moment, more than 3,200 companies trade at NASDAQ.

Fig. 1. Dynamics of the Dow Jones Index of the New York Stock Exchange for 2015 – 2018 [9]

NASDAQ is currently the second largest stock exchange in the world. The capitalization of its companies is more than \$11 trillion, 3,004 issuers are listed, and

the average daily turnover in June 2018 is at \$1.3 trillion (fig. 2).

Fig. 2. Dynamics of the Nasdaq Composite index for 2015 – 2018 [9]

As a result of the merger of the two largest exchanges in Japan (Osaka Stock Exchange and Tokyo Stock Exchange), the third-largest trading floor in the world - the Japan Exchange Group - was formed. The official date for the opening of JPX is January 1, 2013, but the Tokyo and Osaka stock exchanges began operating in 1878.

The Tokyo stock market in terms of market capi-

talization is inferior only to New York. It currently trades around 2300 securities of Japanese companies and more than 30 securities of foreign issuers. The share of Tokyo stock exchange accounts for 80% of the country's stock turnover. Market capitalization for June 2018 is more than \$6 trillion. Listing has 3,628 companies, and the trading volume is on average about \$0.5 trillion (fig. 3).

Fig. 3. Dynamics of Nikkei 225 Tokyo Stock Exchange index for 2015 – 2018 [9]

The largest trading platform of Continental China, the Shanghai Stock Exchange, began trading in the 1860s. The Shanghai Stock Exchange is a non-profit organization run by the China Securities Regulatory Commission. A distinctive feature of the stock exchange is trade in two types of shares. The first type is traded in yuan and is available to all investors. The second type

was nominated in US dollars and originally was only available to non-residents. Since 2014, the restrictions have been removed, which has shown its results. Since then, market capitalization has grown almost 2 times to \$4, 5 trillion, and turnover in 4 years has grown to \$470 billion (fig. 4).

Fig. 4. Dynamics of the SSE Index of the Shanghai Stock Exchange for 2015 – 2018 [9]

Euronext, in its formation, became Europe's largest trading company through active mergers and absorptions. Its birth occurred in 2000 as a result of the merger of Paris, Brussels and the oldest in the world the Amsterdam Stock Exchange. Later they joined the Lisbon Stock Exchange. After 4 years in 2006, the united plat-

form became the control of the NYSE Group, creating the NYSE Euronext, which in 2013 was bought by the ICE holding, forming the largest global trading platform.

Euronext was allocated to a separate company with a market capitalization of \$4.3 trillion, a daily turnover of \$200 billion (fig. 5).

Fig. 5. Dynamics of the Euronext 100 index for 2015 – 2018 [9]

The London Stock Exchange (LSE) is one of the largest and oldest exchanges in Europe.

The stock exchange was officially founded in 1801, but in fact its history began in 1570, when the royal financial agent and advisor Thomas Gresham built the Royal Exchange for his own money. The London Stock Exchange is a joint-stock company itself, whose shares are circulating on it.

The London Stock Exchange is considered to be the most international one – it accounts for about 50% of international stock trading. According to the number of companies in the quotation list, the exchange overcomes Euronext in 2 times with virtually the same capitalization (fig. 6).

Fig. 6. Dynamics of the London Stock Exchange FTSE Index for 2015 – 2018 [9]

In 1947 two exchanges, one of which was established in 1891, and another one in 1921, united in the Hong Kong Stock Exchange. Later it was joined by the Far East Stock Exchange (founded in 1969), the Cam-Ngam Stock Exchange (founded in 1971), the Kowloon

Stock Exchange (founded in 1972). Since April 1986, this joint stock exchange has become known as the Hong Kong Stock Exchange.

Today the market capitalization is more than \$4.2 trillion. with a daily turnover of \$205 billion (fig. 7).

Fig. 7. Dynamics of HKEX Index of Hong Kong Stock Exchange for 2015 – 2018 [9]

Shenzhen Stock Exchange is similar to Shanghai one. It is also under the protection of the China Securities Regulatory Commission. Bidding is carried out by two types of shares, and the stock exchange is on the ten largest trading platforms in the world.

Shenzhen stock exchange is a Chinese NASDAQ, making an analogy with the largest exchanges

of the USA. On the basis of SZSE, since October 2009, ChiNext, a trading platform specializing in attracting innovative and fast growing companies, has been launched.

Today, the Shenzhen Stock Exchange has 2,115 companies, of which 730 are ChiNext. The total capitalization of the market is \$3 trillion (fig. 8).

Fig. 8. Dynamics of the SZSE index of the Shenzhen Stock Exchange for 2015 – 2018 [9]

The Deutsche Börse stock exchange ranked ninth in the ranking of the largest exchanges in the world. In 1585, when a number of dealers decided to standardize exchange rates for various currencies used in Germany, the Frankfurt Stock Exchange – one of the key assets of the Deutsche Börse – was being formed.

Distinctive features of Deutsche Börse are the smallest quotation list among the largest stock exchanges – only 509 items and fairly low average daily turnover (fig. 9).

Fig. 9. Dynamics of the DAX index of the German stock exchange for 2015 – 2018 [9]

The Toronto Stock Exchange (TSX) is a "quiet" in the world of economics, which the world hears about every two to three years. No agreements of the century are concluded and financial empires do not collapse, financial crises are not born and do not happen every two years (as in Tokyo). Toronto is simply one of the twenty largest exchanges and is located in the conglomerate of the TMX Group.

The Toronto Stock Exchange has had its history since 1852, when the Independent Association of Brokers united on a common trading platform.

As at February 2018, Toronto Stock Exchange listed 1532 companies with a capitalization of \$2.322 trillion. Requirements for participation are specific: all companies are divided into three groups of industrial, mining or oil-and-gas complex. If the business cant be referred to one of these categories, the enterprise is considered to be industrial (fig. 10).

Fig. 10. Dynamics of the TSX index of the Canada Stock Exchange for 2015 – 2018 [9]

In general, the above listed world stock exchanges have their own peculiarities of development:

- 1) the index of capitalization of stock exchanges tends to increase;
- 2) the number of participants demonstrates constant growth, including through the way to the IPO;
- 3) the level of liquidity of securities on the world stock exchanges is high;
- 4) the majority of listed listed stock exchanges

are characterized by a high level of transparency, accessibility to financial indicators that determine the work of the market and its participants;

- 5) there is a high level of regulation on the stock exchanges by a significant number of bodies, including public ones, as is the case with the Shanghai and Shenzhen exchanges.

Below is a comparative description of the world stock exchanges by capitalization (Table 1).

Table 1

Comparative characteristics of world stock exchanges by capitalization*

Stock Exchange	Year of creation	Capitalization
New York Stock Exchange	1792	\$23 trillion
NASDAQ	1971	\$11 trillion
Japanese Exchange	2013	\$6 trillion
Shanghai Stock Exchange	1990	\$4,5 trillion
Euronext	2000	\$4,3 trillion
London Stock Exchange	1801	\$4,3 trillion
Hong Kong Stock Exchange	1947	\$4,2 trillion
Shenzhen Stock Exchange	1990	\$3 trillion
The German Stock Exchange	1992	\$2 trillion
Exchange of Canada	1852	\$2,3 trillion

* formed by authors

From the merger of the two exchanges, the following categories of securities market participants benefit from the conduct of business. Firstly, issuers, as there will be a reduction in the cost of capital by increasing liquidity; they will have access to larger sources of capital, including international investors; strengthening the reputation of a large trading platform, comparable to other world stock exchanges. Secondly, investors will be able to access new products and services based on the

combined portfolios of the two exchanges; the depth and liquidity of the market will increase; the attractiveness of the exchange for foreign investors will raise. Thirdly, for brokers, the settlement procedure will be simplified; reduction of expenses due to unified operations with one exchange; increase in the profitability of post-trading operations and capital efficiency; increase in the volume of trades at the expense of increasing the number of market participants will take place (table 2).

Table 2

Integration of securities markets [1]

Year	Type	Name of trading platform
2000	Merger	The creation of a vertically integrated Hong Kong Exchanges and Clearing Limited (HKEx) structure by merging the Hong Kong Stock Exchange, the Hong Kong Stock Exchange and the Hong Kong Clearing Company.
2000	Merger	Agreement between the Paris, Amsterdam and Brussels exchanges on the creation of a new Euronext exchange. Accession to the Euronext European Exchange of the LIFFE Exchange, the formation of Euronext. liffe, which is responsible for organizing the trade of the Paris Stock Exchange within the entire Euronext structure.
2001	Absorption	Joining the South African Stock Exchange by South African Futures Exchange.
2002	Absorption	Joining the Euronext European Stock Exchange by the Portuguese Stock Exchange BVLP.
2003	Agreement	Signing an agreement on joint activities between the Mexican Exchanges and the Spanish MEFF.
2006	Absorption	The Chicago Mercantile Exchange (CME) has acquired the Chicago Board of Trade (CBOT).
2007	Merger	The NYSE has teamed up with a group of European exchanges called Euronext.
2008	Absorption	CME Group bought NYMEX.
2008	Merger	Association of the Brazilian Commodity Futures Exchange and the São Paulo Stock Exchange.

Continue of Table 2

Year	Type	Name of trading platform
2010	Merger	Association of the Australian Stock Exchange (ASX Limited) and the Singapore Stock Exchange (SGX).
2011	Search for an object of absorption	Hong Kong Exchanges and Clearing Ltd (HKEx manages the Hong Kong Stock Exchange due to changes taking place in the financial market, HKEx is considering the possibility of international alliances and other types of cooperation that can provide strategically important benefits.

From the merger of exchanges there will be such general market advantages:

1. creation of the model of a single integrated market infrastructure – the only trading and post-trading structures;

2. reduction of total infrastructure costs;

3. elimination of regulatory arbitrage and arbitration in risk management.

However, there are also the negative aspects of such a deep integration of uniform trading platforms. Lowering the level of competition may lead to the consolidation of stock exchanges in a monopoly, which will increase the value of stock-exchange services. On the other hand, the growing global integration of capital markets threatens the economic policies of individual countries, as foreign capital, in the form of direct and portfolio investments, puts a certain threat to the national economy due to its ability to quickly disappear from the country and, to appear as quickly as possible.

Conclusions and prospects of the further investigations. Stock exchanges today play a very important role in the global economy. Countries in the world depend on the situation on the stock exchange; economic growth is also related to what is happening on the ex-

changes around the world.

The tendency towards globalization, to the free transfer of capital from one country to another has become. The main characteristic of the development of modern stock exchanges. This gives a powerful impetus to the development of enterprises that have a real opportunity to use not only domestic but also foreign capital.

Considering the current world trends and peculiarities of stock exchanges, we can conclude that the main world tendencies for the further development of the stock industry will be:

– internationalization of stock exchanges;

– universalization of stock exchanges;

– Further increase in the consolidation of exchanges and increase in their capitalization level;

– strengthening of merger and cooperation processes;

– Increasing the role of financial and stock markets in the international economy.

In our opinion, a few large mergers will take place within several decades, and in the end one world trading platform will remain in the world, that is, all the money will be in one of the most influential and competent stock exchange.

References

1. Avakyan, A. A. (2010). Konsolidatsiya fondoviyh birzh – sovremennaya tendentsiya globalizatsii mirovogo finansovogo ryinka. *Journal of Economic Regulation*, 1(2), 73-80.
2. Alekseev, M. Yu. (2017). *Ryynok tsennyih bumag*. Moscow: Finansyi i statistika.
3. Alehin, B. I. (2006). *Fondovyy ryynok*. Moscow: Aktsent.
4. Berdnikova, T. B. (2010). *Ryynok tsennyih bumag i birzhevoe delo*. Moscow: INFRA-M.
5. Bormotova, M. V. (2012). Doslidzhennia sutnosti poniattia «fondova birzha» yak osnovnoi lanky fondovoho rynku. *Visnyk Ekonomiky Transportu Ta Promyslovosti*, (39), 21-24.
6. Bortnik, M. Yu. (2005). *Printsipy i rol fondoviyh birzh*. SPb.: Biznes-prensa.
7. Loievetskyi, D. A. (2003). *Fondova birzha*. Moscow: Forum.
8. Syicheva, A. A. (2014). Integratsionnye protsessy v birzhevoy srede: Problemy i perspektivy razvitiya. *Fondovyy Ryynok. Finansyi I Kredit*, (62), 39-44.
9. Mirovyye fondovyye indeksyi. Retrieved April 02, 2019, from <https://ru.investing.com/indices/major-indices>
10. Fondovyye indeksyi. Retrieved April 02, 2019, from <https://index.minfin.com.ua/markets/stock/>
11. Drienko, J., Sault, S. J., & von Reibnitz, A. H. (2017). Company responses to exchange queries in real time. *Pacific-Basin Finance Journal*, (45), 116. doi:10.1016/j.pacfin.2016.08.003

Received 10 April 2019

Approved 14 April 2019

Available in Internet 5.07.2019

Николюк Е.В.

к.е.н., доцент

кафедра менеджмента и логистики

Одесская национальная академия пищевых технологий

ул. Канатная, 112, г. Одесса, Украина, 65039

E-mail: alenavn11@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1665-0361

Крусир Т.А.

студентка 4 курса экономико-правового факультета

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, г. Одесса

ул. Дворянская, 2, Одесса, Украина, 65082

E-mail: tanyashargorod@gmail.com

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФОНДОВОЙ БИРЖИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В классическом виде фондовая биржа - это организованный профессиональными участниками, постоянно действующий оптовый рынок лучших ценных бумаг, имеющий особые принципы торговли, процедуры допуска к торгам ценных бумаг и брокеров. Исторически фондовые биржи в известном смысле стали своеобразными локомотивами рынка ценных бумаг, и их роль в развитии экономических отношений является весьма значительной. Сегодня по всему миру насчитывается более 200 фондовых бирж с разным уровнем капитализации. Деятельность таких финансовых институтов оказывает влияние на интенсивность экономических процессов всего рынка. В частности, фондовая биржа обеспечивает оптимальные условия для обращения ценных бумаг и выступает регулятором цен на них. Несмотря на большое число финансовых регуляторов, которые работают во всех странах мира, только некоторые из них сохранили и приумножили мощь своего экономического потенциала. Уровень их капитализации превышает 1 трлн. долларов и составляет 87% от общего рынка всего мира.

В данной статье предлагается рассмотрение методологии анализа о существовании зависимости между направлением развития биржи и экономики. Определены особенности и проблемы, исторические аспекты развития мировых фондовых бирж. Рассмотрен процесс консолидации мировых фондовых бирж, вызванный усилившейся конкуренцией, а также процессами глобализации мирового финансового рынка. Исследовано влияние процесса глобализации на фондовые рынки в международном масштабе. Комплексно проанализированы слияния и поглощения торговых площадок на региональном и мировом уровне. Проведен сравнительный анализ деятельности десяти крупнейших мировых фондовых бирж, рейтинг которых основывается на фондовых индексах и данных суммарного оборота торгов. Рассмотрена динамика фондовых индексов исследуемых бирж по 2015 - 2018 гг. Выделены основные положительные и отрицательные стороны интеграции фондовых бирж для развития экономики стран.

Ключевые слова: биржа, фондовая биржа, капитализация фондовой биржи, фондовый индекс.

Ніколюк О.В.

к.е.н., доцент

кафедра менеджменту та логістики

Одеська національна академія харчових технологій

вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039

E-mail: alenavn11@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1665-0361

Крусір Т.О.

студентка 4 курсу економіко-правового факультету

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, м. Одеса

вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна, 65082

E-mail: tanyashargorod@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФОНДОВОЇ БІРЖІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У класичному виді фондова біржа – це організований професійними учасниками, постійно діючий оптовий ринок кращих цінних паперів, такий, що має особливі принципи торгівлі, процедури допу-

ску до торгів цінних паперів і брокерів. Історично фондові біржі у відомому сенсі стали своєрідними локомотивами ринку цінних паперів, і їх роль в розвитку економічних стосунків є досить значною. На сьогодні по всьому світу налічується більше 200 фондових бірж з різним рівнем капіталізації. Діяльність таких фінансових інститутів робить вплив на інтенсивність економічних процесів усього ринку. Зокрема, фондова біржа забезпечує оптимальні умови для обігу цінних паперів і виступає регулятором цін на них. Незважаючи на велике число фінансових регуляторів, які працюють в усіх країнах світу, тільки деякі з них зберегли і примножили потужність свого економічного потенціалу. Рівень їх капіталізації перевищує 1 трлн. доларів і складає 87% від спільного ринку всього світу.

У даній статті пропонується розгляд методології аналізу про існування залежності між напрямом розвитку біржі та економіки. Визначено особливості та проблеми, історичні аспекти розвитку світових фондових бірж. Розглянуто процес консолідації світових фондових бірж, викликаний конкуренцією, що посилилася, а також процесами глобалізації світового фінансового ринку. Досліджено вплив процесу глобалізації на фондові ринки в міжнародному масштабі. Комплексно проаналізовані злиття і поглинання торгових майданчиків на регіональному і світовому рівні. Проведено порівняльний аналіз діяльності десяти найбільших світових фондових бірж, рейтинг яких ґрунтується на фондових індексах і даних сумарного обороту торгів. Розглянута динаміка фондових індексів досліджуваних бірж за 2015 – 2018 р.р. Виділені основні позитивні і негативні сторони інтеграції фондових бірж для розвитку економік країн.

Ключові слова: біржа, фондова біржа, капіталізація фондової біржі, фондовий індекс.

Література

1. Авакян А. А. Консолидация фондовых бирж – современная тенденция глобализации мирового финансового рынка // *Journal of economic regulation (Вопросы регулирования экономики)*. 2010. Том 1. № 2. С. 73 – 80.
2. Алексеев М. Ю. Рынок ценных бумаг. М.: Финансы и статистика, 2017. 358 с.
3. Алехин Б. И. Фондовый рынок. М.: Акцент, 2006. – 150 с.
4. Бердникова Т. Б. Рынок ценных бумаг и биржевое дело. М.: ИНФРА-М, 2010. 254 с.
5. Бормотова М. В. Дослідження сутності поняття «фондова біржа» як основної ланки фондового ринку // *Вісник економіки транспорту та промисловості*. 2012. № 39. С. 21 – 24.
6. Бортник М. Ю. Принципы и роль фондовых бирж. Спб.: Бизнес-пресса, 2005. 300 с.
7. Лоевський Д. А. Фондова біржа. М.: Форум, 2003. 300 с.
8. Сычева А. А. Интеграционные процессы в биржевой среде: проблемы и перспективы развития // *Фондовый рынок. Финансы и кредит*. 2014. № 62. С. 39 – 44.
9. Мировые фондовые индексы: веб-сайт. URL: <https://ru.investing.com/indices/major-indices> (дата звернення 02.04.2019)
10. Фондовые индексы: веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/markets/stock/> (дата звернення 02.04.2019)
11. Jozef Drienko, Stephen J. Sault and Anna H. von Reibnitz. Company responses to exchange queries in real time. *Pacific-Basin Finance Journal*, 2017, № 45. P 116. doi:10.1016/j.pacfin.2016.08.003

Стаття надійшла 10.04.2019
Стаття прийнята до друку 24.04.2019
Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Nikoliuk O., Krusir T. Current state and prospects for development of stock exchange in globalization conditions // *Food Industry Economics*. 2019. Vol.11, Issue 2. P. 78-88. doi: 10.15673/fie.v11i2.1399

Cite as APA style citation

Nikoliuk O. & Krusir T. (2019). Current state and prospects for development of stock exchange in globalization conditions. *Food Industry Economics*, 11(2), 78-88. doi: 10.15673/fie.v11i2.1399

УДК 336.713: 336.717.061.1
DOI: 10.15673/fie.v11i2.1400

Тарасова О.В.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра обліку та аудиту
Одеська національна академія харчових технологій
вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: tarasovaelenaonaft@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4372-3677

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ БАЗИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

У статті досліджуються проблеми формування банківських ресурсів, відновлення і нарощення депозитної бази комерційних банків, яка відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку економіки. Обґрунтовано роль депозитного ринку у забезпеченні стабільного економічного зростання. Розглянуто сутність депозитних операцій та класифікацію депозитів за різними ознаками. Проаналізовано тенденції у формуванні депозитної бази комерційних банків України та диспропорції у сфері залучення банківських ресурсів. Основними проблемами банківської системи є скорочення вкладів населення, значна девальвація гривні, збитковість великої кількості банківських установ. Сформульовані завдання, вирішення яких дозволить оптимізувати депозитну політику банків, повернути довіру населення до банківських установ та стимулюватиме до заощаджень.

Ключові слова: депозит, депозитна операція, депозитна база, депозитна політика, заощадження, комерційний банк, економічне зростання.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

В умовах нестабільності фінансових ринків, збитковості підприємств, низького рівня доходів населення, масового банкрутства й ліквідації комерційних банків України виникає необхідність аналізу існуючих тенденцій формування депозитної бази банківських установ як головного джерела поповнення їх ресурсів. Без цього неможливе відновлення кредитування економіки та економічне зростання. В зв'язку з цим, актуальним є питання відновлення депозитної бази банківської системи, визначення шляхів її нарощення, заходів, які б повернули довіру населення до банківських установ та стимулювали до заощаджень.

Аналіз останніх публікацій з проблеми.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів функціонування банківської системи, в тому числі депозитних операцій банків, відображені в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких: Г.І. Бірман, О.С. Врублевський, Н.І. Версаль, Н.О. Кожель, О.І. Лаврушин, В.Д. Лагутін, М.І. Савлук, В.М. Олійник, Й. Шумпетер та ін. Разом з цим, високо оцінюючи результати цих досліджень, слід констатувати, що проблеми формування депозитної бази банківських установ досліджені недостатньо.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є дослідження проблем формування банківських ресурсів, відновлення і нарощення депозитної бази комерційних банків.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування.

В сучасній економічній літературі, характеризуючи сутність депозитних операцій, вчені висловлюють різні думки. Так, О.С. Врублевський під депозитними операціями розуміє залучення грошових коштів або банківських металів від вкладників на їхні рахунки в банку на договірних засадах або депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами [1]. На думку Н.О. Кожель, до депозитних операцій банків слід віднести всі їхні операції щодо залучення заощаджень громадян, вільних коштів юридичних осіб, зокрема вкладення тимчасово вільних ресурсів одних банків в інші банки та в центральний банк [2]. В.Д. Лагутін вважає, що депозитні операції – це операції із залучення або розміщення коштів на депозит [3]. О.П. Орлюк відмічає, що депозитна операція – це договір між банком і клієнтом [4]. При цьому, слід відмітити, що більшість вчених визначають сутність депозитних операцій як зарахування коштів на депозит.

Депозитні операції належать до пасивних операцій комерційних банків. Відповідно до положення «Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами», затвердженого постановою Правління Національного банку України від 03.12.2003 року № 516, вкладна (депозитна) операція – операція банку із залучення грошових коштів або банківських металів від юридичних і фізичних осіб на вкладні

(депозитні) рахунки в банку на договірних засадах або депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами [5].

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» вклад (депозит) – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їхніх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [6].

В умовах ринку для підтримки своєї конкуре-

нтоспроможності банки повинні пропонувати своїм клієнтам усе нові послуги, використовувати нові фінансові інструменти, розробляти власну депозитну політику. Депозитна політика комерційного банку включає комплекс заходів із формування депозитного портфеля і визначення найефективнішої комбінації джерел.

Зростаюча конкуренція між комерційними банками за внески фізичних та юридичних осіб призводить до появи значної кількості різних депозитів. Класифікацію депозитів за категоріями вкладників, економічним змістом, строками, валютою та іншими ознаками наведено на рис. 1.

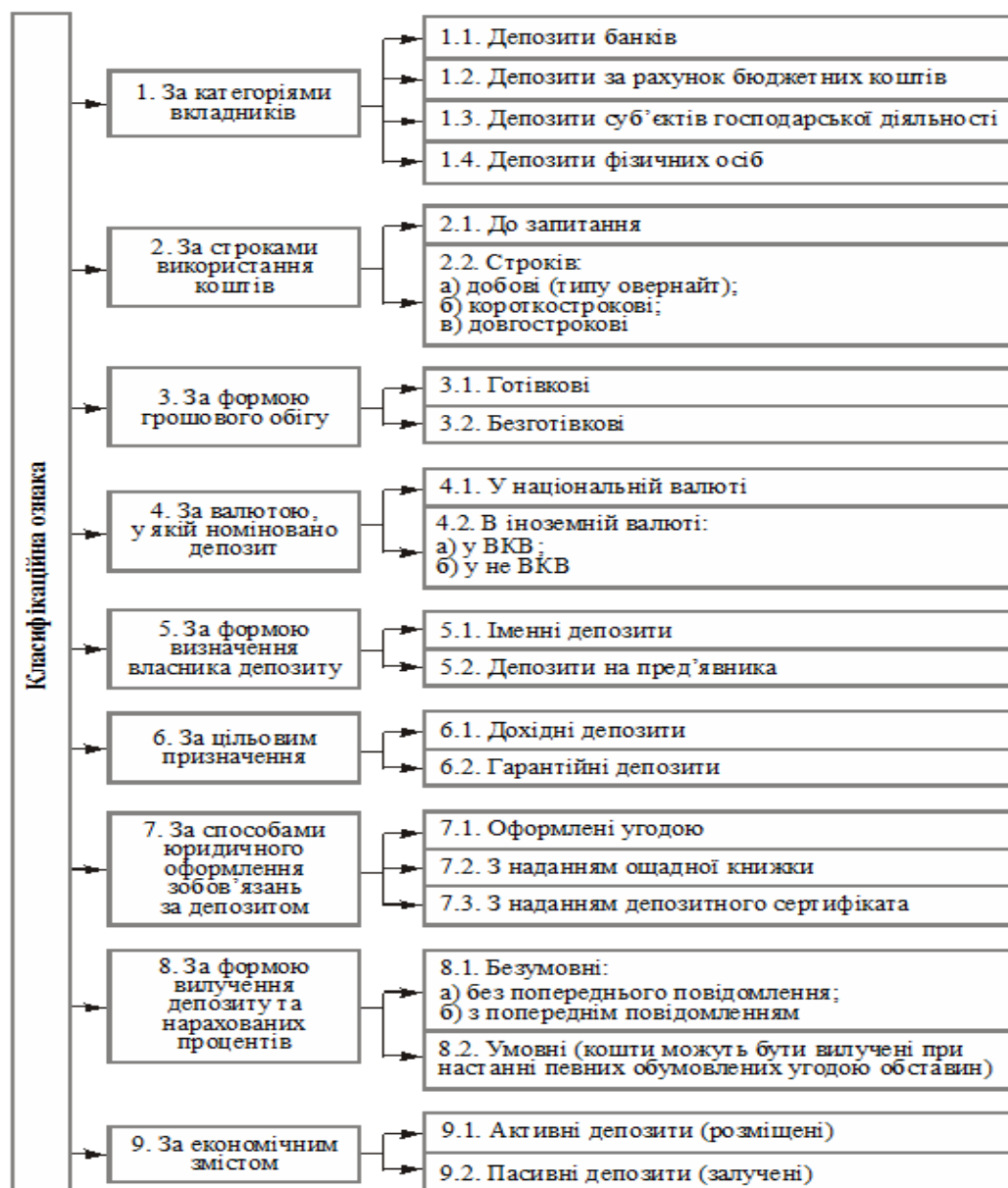

Рис. 1. Класифікація депозитів за різними ознаками [7]

У останні роки перед банківською системою України встала низка проблем, основними серед яких можна вважати: скорочення вкладів населення, погі-

ршення якості кредитного портфелю, значну девальвацію гривні, високі темпи інфляції, збитковість значної кількості банківських установ тощо.

Основну частину ресурсів банків сформовано за рахунок депозитів клієнтів. Відомості про пасиви, зобов'язання та депозитні кошти фізичних і юридич-

них осіб банків України за останні 10 років наведено у табл. 1.

Таблиця 1

**Пасиви, зобов'язання та депозитні кошти фізичних і юридичних осіб банків України
у 2008–2018 рр., млн. грн.***

Звітна дата	Пасиви	Зобов'язання, їх частка в пасивах		Кошти клієнтів, їх частка в зобов'язаннях		Кошти юридичних осіб, їх частка в портфелі		Кошти фізичних осіб, їх частка в портфелі	
1.01.2008 р.	599 396	529 818	88,4%	275 477	52,0%	111 995	40,7%	163 482	59,3%
1.01.2009 р.	926 086	806 823	87,1%	357 147	44,3%	143 928	40,3%	213 219	59,7%
1.01.2010 р.	880 302	765 127	86,9%	325 210	42,5%	115 204	35,4%	210 006	64,6%
1.01.2011 р.	942 088	804 363	85,4%	414 771	51,6%	144 038	34,7%	270 733	65,3%
1.01.2012 р.	1 054 280	898 793	85,3%	492 418	54,8%	186 213	37,8%	306 205	62,2%
1.01.2013 р.	1 127 192	957 872	85,0%	566 553	59,1%	202 550	35,8%	364 003	64,2%
1.01.2014 р.	1 278 095	1 085 496	84,9%	668 674	61,6%	234 948	35,1%	433 726	64,9%
1.01.2015 р.	1 316 852	1 168 829	88,8%	677 743	58,0%	261 372	38,6%	416 371	61,4%
1.01.2016 р.	1 254 385	1 150 672	91,7%	720 705	62,6%	318 568	44,2%	402 137	55,8%
1.01.2017 р.	1 256 299	1 132 515	90,1%	807 065	71,3%	369 913	45,8%	437 152	54,2%
1.01.2018 р.	1 282 748	1 112 359	86,7%	825 822	74,2%	370 108	44,8%	455 714	55,2%
1.05.2018 р.	1 308 571	1 149 670	87,9%	867 583	75,5%	385 555	44,4%	482 028	55,6%

* складено автором за даними НБУ [8]

За даними НБУ видно, що за 2015 р. пасиви банків (валюта балансу) України значно скоротились. Зобов'язання з 2015 р. мали тенденцію до скорочення до 1.05.2018 р., що пов'язано в першу чергу зі зменшенням кількості банків.

Обсяг депозитних коштів клієнтів та їх питома вага в зобов'язаннях мали тенденцію до зростання, окрім 2014 р., коли економіка зазнала найбільшого шоку та почалось масове банкрутство банків. Вже на 2.05.2018 р. питома вага депозитної бази в зобов'язаннях досягла максимуму за останні десять років, склавши 75,5%.

Якщо розглядати динаміку та структуру депозитів, то за період з 1.01.2008 р. по 1.05.2018 р. найбі-

льшу питому вагу (55,6% у структурі депозитного портфеля на кінець періоду) має частка депозитів фізичних осіб, які дорівнюють 482028 млн. грн. При цьому відчутною є тенденція зростання коштів юридичних осіб.

Для банківських установ найбільш стабільним елементом депозитної бази є строкові депозити, але відбулось значне скорочення їх частки з 2014 р. з 62,2% до 49,3% на кінець 2017 р. З початку 2018 р. спостерігається їх приріст до 50,5%.

Однією з стійких проблем депозитного ринку є незбалансована регіональна структура вкладів населення. Розподіл загальної суми банківських вкладів населення за регіонами наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл банківських вкладів населення за регіонами України*

Область	Залишок вкладів населення на 01.08.2018 р., млн. грн.	Чисельність населення на 01.06.2018 р.	Середня сума депозиту на 1 мешканця, тис. грн.	Частка області у загальній сумі вкладів в Україні, %
Київська та м. Київ	181 286	4 694 312	38,6	37,3
Дніпропетровська	46 100	3 220 688	14,3	9,5
Львівська	31 970	2 524 797	12,7	6,6
Одеська	29 724	2 380 896	12,5	6,1
Запорізька	20 288	1 715 991	11,8	4,2
Харківська	27 925	2 684 903	10,4	5,8
Полтавська	13 833	1 408 431	9,8	2,8
Черкаська	9 700	1 214 757	8,0	2,0
Херсонська	7 430	1 043 168	7,1	1,5
Сумська	7 751	1 089 142	7,1	1,6
Хмельницька	8 978	1 270 301	7,1	1,8
Миколаївська	8 029	1 137 127	7,1	1,7
Чернігівська	6 977	1 014 453	6,9	1,4

Продовження табл.2

Область	Залишок вкладів населення на 01.08.2018 р., млн. грн.	Чисельність населення на 01.06.2018 р.	Середня сума депозиту на 1 мешканця, тис. грн.	Частка області у загальній сумі вкладів в Україні, %
Волинська	6 808	1 037 118	6,6	1,4
Вінницька	9 999	1 569 491	6,4	2,1
Івано-Франківська	8 551	1 375 445	6,2	1,8
Житомирська	7 612	1 226 722	6,2	1,6
Кіровоградська	5 710	952 177	6,0	1,2
Рівненська	6 857	1 159 361	5,9	1,4
Чернівецька	5 342	905 517	5,9	1,1
Тернопільська	6 008	1 049 469	5,7	1,2
Донецька	19 321	4 186 788	4,6	4,0
Закарпатська	5 010	1 256 959	4,0	1,0
Луганська	4 407	2 161 598	2,0	0,9
Україна разом	485 622	42 279 611	11,5	100,0

* складено автором за даними НБУ [8]

Аналізуючи дані табл. 2 можна зробити висновки, що у Київській області зосереджено 37,3% суми депозитів населення України, що робить цей регіон лідируючим по вкладах фізичних осіб, а також йому належать перші позиції по середній сумі депозиту на 1 мешканця (38,6 тис. грн). До лідерів за залученням вкладів населення також належать області, що мають найбільшу кількість населення та значний економічний потенціал, а саме: Дніпропетровська область – 9,5% загальної суми вкладів населення України, Львівська – 6,6%, Одеська – 6,1%, Харківська – 5,8%, Запорізька – 4,2%, Донецька – 4,0%. Найгірші позиції з точки зору розмірів депозитів посідають Луганська область – 2,0 тис. грн заощаджень на 1 особу, Закарпатська область – 4,0 тис. грн, Донецька область – 4,6 тис. грн, Тернопільська область – 5,7 тис. грн на 1 особу. Такі диспропорції у сфері залучення банківських ресурсів викликані об'єктивними обставинами та практично не змінювались в останні роки.

Аналіз банківських депозитів фізичних осіб за строками повернення показує, що вклади до 1 року – найбільш популярний в Україні вид депозитів, що пояснюється, зокрема, змінами у законодавстві, які ще у 2015 р. розділили депозити на такі, що можуть бути достроково зняті, та строкові. Таким чином, вкладники втратили можливість дострокового припинення строкової депозитної угоди. Саме тому вкладники обирають переважно короткострокові (на 3, 6, 9, 12 місяців) вклади. Питова вага вкладів до 1 року змінювалась таким чином: станом на 01.01.2014 р. – 27%, на 01.01.2015 р. – 32%, на 01.01.2016 р. – 43%, на 01.01.2017 р. – 39%, на 01.01.2018 р. та 01.07.2018 р. – 37% [9].

Вклади до запитання (на вимогу) – це гроші, які можуть бути зняті з рахунків вкладниками у будь-який момент без попередження. Вони є нестабільними залишками на рахунках і тому не можуть бути джерелом для довгострокового кредитування реального сектору економіки. Досліджуючи динаміку цих депозитів в останні роки, можна стверджувати, що відбувається стабільне зростання частки залишків на вимогу у загальній сумі вкладів: на початок 2014 р. – 20%, на початок 2015 р. – 24%, на початок 2016 р.

– 27%, на початок 2017 р. – 29%, на початок 2018 р. – 34%, на середину 2018 р. – 38%. Таким чином, у цей період спостерігаються негативні зміни у структурі банківських вкладів населення.

Стосовно довгострокових (на термін понад 2 роки) вкладів, які мають бути основним джерелом довгострокового кредитування в Україні, слід відзначити, що їх максимальна питома вага (3–4% в останні роки) протягом 2016–2018 рр. впала до рівня 1%, що перешкоджає розвитку економіки.

Скорочення банківських депозитів у період 2014–2017 рр. було викликано і девальвацією гривні у цей період, що привела до негативних наслідків у функціонуванні банківської системи і зростання недовіри населення до заощаджень у національній грошовій одиниці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження, до найважливіших напрямків відновлення та зростання депозитної бази комерційних банків в Україні слід віднести такі:

- забезпечення стабільності національної грошової одиниці (за рахунок валютної лібералізації з введенням в дію з 7 лютого 2019 року Закону України «Про валюту і валютні операції»);
- стимулювання своєчасного повернення в Україну валютних коштів підприємств-експортерів;
- мінімізація темпів цінового зростання шляхом неухильного дотримання режиму інфляційного таргетування;
- стимулювання прямих іноземних інвестицій;
- рекапіталізація банківської системи шляхом приведення у відповідність нормативів капіталу банківської системи до вимог Базеля III;
- виведення з ринку хронічно збиткових банків;
- реформування державних банків з метою підвищення стандартів корпоративного управління, реалізація Комплексної стратегії розвитку державних банків, що передбачено «Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року» [10];
- підвищення мінімальної суми гарантування вкладів фізичних осіб.

Подальші дослідження будуть спрямовані на ристання ресурсів комерційних банків. проблеми забезпечення належної ефективності вико-

Література

1. Врублевський О. С. Громадянин і банк: депозитні операції. К.: ТОВ «ІКЦ Леста», 2005. 44 с.
2. Кожель Н. О. Оцінка факторів впливу на процес формування та реалізації депозитної політики банку // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. 2005. № 12. С. 223 – 234.
3. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посібник. К.: Тов-во «Знання», КОО, 2002. 215 с.
4. Орлюк О. П. Фінансове право: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
5. Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами: Постанова Правління Національного банку України від 03.12.2003 року № 516. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>(дата звернення 10.02.2019)
6. Про банки і банківську діяльність: Закон України за станом на 09.02.2019. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення 15.02.2019)
7. Аналіз банківської діяльності: підручник / Герасимович А.М. та ін.; за ред. А. М. Герасимовича. К.: КНЕУ, 2004. 599 с.
8. Основні показники діяльності банків України. Офіційне інтернет-представництво Національного Банку України. [Електронний ресурс]. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593. (дата звернення 10.02.2019)
9. Основні проблеми та напрями відновлення депозитного ринку як ключової передумови економічного зростання в Україні. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/3173/> (дата звернення 10.02.2019)
10. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (дата звернення 10.02.2019)

Стаття надійшла 25.02.2019

Стаття прийнята до друку 11.03.2019

Доступно в мережі Internet 5.07.2019

Тарасова Е.В.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра учета и аудита

Одесская национальная академия пищевых технологий
ул. Канатная, 112, г. Одесса, Украина, 65039

E-mail: tarasovaelenaonaft@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4372-3677

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕПОЗИТНОЙ БАЗЫ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ УКРАИНЫ

В статье исследуются проблемы формирования банковских ресурсов, восстановления и наращивания депозитной базы коммерческих банков, которая играет чрезвычайно важную роль в развитии экономики. Обоснована роль депозитного рынка в обеспечении стабильного экономического роста. Рассмотрена сущность депозитных операций и приведена классификация депозитов по различным признакам. Проанализированы тенденции в формировании депозитной базы коммерческих банков Украины и диспропорции в сфере привлечения банковских ресурсов.

В последние годы перед банковской системой Украины встал ряд проблем, основными из которых можно считать: сокращение вкладов населения, ухудшение качества кредитного портфеля, значительную девальвацию гривны, высокие темпы инфляции, убыточность большого количества банковских учреждений.

Основная часть ресурсов банков сформирована за счет депозитов клиентов. Одной из устойчивых проблем депозитного рынка Украины является несбалансированная региональная структура вкладов населения. Анализ банковских депозитов физических лиц по срокам возврата показывает, что вклады до 1 года - наиболее популярный в Украине вид депозитов, что объясняется, в частности, изменениями в законодательстве, в связи с которыми вкладчики потеряли возможность досрочного прекращения срочного депозитного договора. Именно поэтому вкладчики выбирают преимущественно краткосрочные вклады, что препятствует развитию экономики.

Сформулированы задачи, решение которых позволит оптимизировать депозитную политику банков, вернуть доверие населения к банковским учреждениям и стимулировать к сбережениям.

Ключевые слова: депозит, депозитная операция, депозитная база, депозитная политика, сбережения, коммерческий банк, экономический рост.

Tarasova O.

Ph.D, Associate Professor

Department of Accounting and Auditing
Odessa National Academy of Food Technologies
st. Kanatna, 112, Odessa, Ukraine, 65039
E-mail: tarasovaelenaonaft@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4372-3677

THE PROBLEMS OF FORMATION OF THE DEPOSIT BASE OF COMMERCIAL BANKS OF UKRAINE

The article examines the problems of forming banking resources, restoring and increasing the deposit base of commercial banks, which plays an extremely important role in the development of the economy. The role of the deposit market in ensuring stable economic growth has been substantiated. The essence of deposit operations has been considered and the classification of deposits according to various criteria has been given. The trends in the formation of the deposit base of commercial banks of Ukraine and the imbalance in attracting banking resources have been analyzed.

In recent years, the banking system of Ukraine has faced a number of problems, the main of which can be considered: a reduction in public deposits, a deterioration in the quality of the loan portfolio, a significant devaluation of the UAH, high inflation rates, a loss of a large number of banking institutions.

The main part of the resources of banks has been formed at the example of customers' deposits. One of the sustainable problems of the deposit market of Ukraine is the unbalanced regional structure of public deposits. The analysis of bank deposits of individuals by return periods shows that deposits up to 1 year are the most popular type of deposits in Ukraine, which is due, in particular, to changes in legislation in connection with which depositors have lost the possibility of early termination of a fixed-term deposit agreement. That is why investors choose mainly short-term deposits, which hinders the development of the economy.

The tasks, the solution of which will allow to optimize the deposit policy of banks, to return public confidence in banking institutions and to encourage savings have been formulated.

Keywords: deposit, deposit operation, deposit base, deposit policy, savings, commercial bank, economic growth.

References

1. Vrublevskiy, O. S. (2005). *Hromadianyn i bank: Depozytni operatsii*. Kyiv: TOV «IKTs Lesta».
2. Kozhel, N. O. (2005). Otsinka faktoriv vplyvu na protses formuvannia ta realizatsii depozytnoi polityky banku. *Problemy I Perspektyvy Rozvytku Bankivskoi Systemy Ukrainy*, (12), 223-234.
3. Lahutin, V. D. (2002). *Kredytuvannia : Teoriia i praktyka*. Kyiv: Tov-vo «Znannia», KOO.
4. Orliuk, O. P. (2003). *Finansove pravo*. Kyiv: Yurinkom Inter.
5. Pro poriadok zdiisnennia bankamy Ukrainy vkladnykh (depozytnykh) operatsii z yurydychnymy i fizychnymy osobamy: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 03.12.2003 roku № 516. (2019). Retrieved February 10, 2019, from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>
6. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy za stanom na 09.02.2019. (2019). Retrieved February 15, 2019, from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
7. Herasymovych, A. M. (2004). *Analiz bankivskoi diialnosti* (A. M. Herasymovych, Ed.). Kyiv: KNEU.
8. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Natsionalnoho Banku Ukrainy. (2019). Retrieved February 10, 2019, from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
9. Osnovni problemy ta napriamy vidnovlennia depozytnoho rynku yak kluchovoi peredumovy ekonomichnoho zrostantia v Ukraini. *Analychna zapyska*. (2018). Retrieved February 10, 2019, from <http://od.niss.gov.ua/articles/3173/>
10. Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku. (2017). Retrieved February 10, 2019, from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>

Received 25 February 2019

Approved 11 March 2019

Available in Internet 5.07.2019

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Тарасова О.В. Проблеми формування депозитної бази комерційних банків України // Економіка харчової промисловості. 2019. Т. 11, Вип. 2. С. 89-94. doi: 10.15673/fe.v11i2.1400

Cite as APA style citation

Tarasova O. (2019). The problems of formation of the deposit base of commercial banks of Ukraine. *Food Industry Economics*, 11(2), 89-94. doi: 10.15673/fe.v11i2.1400